

Tino Mamić

Stomaž in Skrilje

Zgodovinski vodnik

Stomaž in Skrilje
Zgodovinski vodnik
Napisal in uredil: Tino Mamić
Fotografije: Tino Mamić in arhivsko gradivo (seznam je na koncu knjige)
Lektorirala: Tina Benedičič
Oblikoval: Benjamin Pezdir
Tisk: Grafika Soča
Zadnja redakcija: 10. oktober 2017

Založila: Občina Ajdovščina
Cesta 5. maja 6a, SI-5270 Ajdovščina
obcina@ajdovscina.si
www.ajdovscina.si
Turistične informacije:
TIC Ajdovščina
Cesta IV, Prekomorske 61a, SI-5270 Ajdovščina
tic.ajdovscina@ajdovscina.si
www.tic-ajdovscina.si
Ajdovščina 2017

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4)Skrilje
94(497.4)Stomaž

MAMIĆ, Tino

Stomaž in Skrilje : zgodovinsko-turistični
vodnik / Tino Mamić ; [fotografije Tino
Mamić in arhivsko gradivo]. - Ajdovščina :
Občina, 2017

ISBN 978-961-285-874-2

291756288

Stomaž in Skrilje

Zgodovinski vodnik

Tino Mamić

Moja
pobuda

Stomaž in Skrilje,
zgodovinski vodnik

Ideja je uresničena v okviru projekta Moja pobuda - participativnega proračuna Občine Ajdovščina v letu 2017.

Ajdovščina 2017

*Knjigo posvečam
staremu tatu, stari mami
in vsem našim prednikom,
ki so ohranili slovenski rod
pod Čavnom več kot 1400 let.*

Comunità

S. Tomaso, e Scilla.

sotto la signoria di S. Croce.

Questa comunità confina

Meridionale colla comunità di Locaviz, principiando sotto la signoria di S. Croce dal confine Nadvercam, ove si trova una pietra, indi scendendo verso mezzogiorno a dritta linea in distanza di particche 60. si trova la sorgente del scolarajo detto Teusich, e proseguendo similmente verso mezzogiorno per il tratto di part. 180. si trova un altro pietra, donde per il vecchio alveo del scolarajo Teusich andando sino al scolarajo Orneuz, e indi lungo questo sino al punto detto Watzich sopra la strada regia, si trova oltre il medesimo la comunità di S. Croce, e Dobraule;

Occidentale colla strada regia, principiando dal ponte sudetto sino al ponte Sercova flacco parimente sulla strada regia;

Nordeste col scolarajo detto Cosieviz, principiando dal ponte detto Sercova flacco sino al comunale, oltre il qual scolarajo si trova la comunità di Carnagna sotto la signoria di S. Croce;

Montana col comunale promiscuo di Carnagna di Verovino, di S. Tomaso, e di Scilla, principiando dal scolarajo detto Cosieviz sino al confine detto Nadvercam, ove si trova una pietra.

Nella comunità di S. Tomaso, e Scilla viene divisa in **XIII** distretti

Distretto I detto della Villa confina

a S. colla strada, che da S. Croce conduce al bosco regio, e colla Arzosa di S. Tomaso;

- II colla Arzosa di S. Tomaso, e colla strada, che conduce a Locaviz;

- III con Sgonich Fusoppe, e colla strada, che da Scilla conduce a S. Tomaso;

- IV con Aratina Tomaso.

Uvod

Vedno sem bil ponosen na svoje rodove izpod Čavna. Ob pisanju knjige pa se je moj ponos še povečal, saj je dediščina ljudi in vasi pod Čavnom izjemno bogata. O vaseh doslej ni izšla še nobena samostojna knjiga, razen dragocene knjižice Skrilje in Skrlani (1998). Posebno o Stomažih pa je bilo tudi v strokovni literaturi zelo malo napisanega.

Knjiga je nastala v okviru participativnega proračuna Občine Ajdovščina, ki je del svojega denarja porabila tako, da so o namenu odločali krajan na referendumu (2016). Zanimivo in spodbudno je, da so glasovalno pravico imeli že vsi krajan, ki so dopolnili 15 let. Na glasovanju so izbrali tudi projekt Turistično-zgodovinski vodnik Stomaž in Skrilje.

Vodnik je sad večletnega brskanja po tujih in domačih arhivih. Precej so našli ugledni slovenski zgodovinarji v srednjeveških listinah v okoliških arhivih in obe vasi »postarali« za nekaj let. Vasi sta bili namreč prvič omenjeni prej, kot je bilo doslej znano.

Največ podatkov, ki so objavljeni v knjigi, hrani Škofijski arhiv Koper (ŠAK), kamor so nedavno preselili večino gradiva župnijskih arhivov iz Kamenj in od Stomažev. Sam zgodovino vasi proučujem že več kot dvajset let. V knjigi je poudarek na osebni, družinski in krajevni zgodovini. O politični zgodovini, ki se dogaja v velikih mestih, je namreč napisanega že veliko. Naša lastna in lokalna zgodovina pa je tista, o kateri ne vemo dosti.

Namen knjige je Stomažanom in Skrlanom, pa tudi vsem Slovencem, pokazati, kaj se je v preteklosti dogajalo pod Čavnom. Kaj so počeli naši predniki. Kdaj so se naselili v obeh vaseh. Kaj so počeli znameniti ljudje, rojeni pod Čavnom. Vsega tega sploh ni malo. Gradiva je toliko, da bi naredili več knjig. Zato se je bilo seveda treba omejiti na starejša in najbolj neraziskana obdobja. Zadnji dve stoletji pa bi si samo zaradi bogatega ustnega izročila zaslužili posebno knjigo. Posebej boleče je obdobje druge svetovne vojne, ko so padle mnoge nedolžne stomaške in skrivske žrtve pod okupatorsko, pa tudi slovensko roko.

Upamo si pomisliti, da bo pričujoča knjiga koga spodbudila, da pobrskava po kašči. Tako se bo gotovo našel še kakšen star dokument. Sam sem nekoč našel seznam plačnikov za stomaški turn (zvonik), ki se v župnijskem arhivu ni ohranil. Prepričan sem,

da je po domovih skritega še veliko pomembnega in zanimivega gradiva.

V okviru pisanja knjige smo nekaj starih pisem, fotografij, dokumentov in zapiskov preslikali in jih tako ohranili za prihodnje rodove tudi v elektronski obliki. A delo bo treba nadaljevati. Če ima kdo doma kaj zanimivega, naj se kar obrne na avtorja (tino.mamic@gmail.com).

Hvala vsem, ki so z dostopnostjo arhivov omogočili nastanek knjige. Tu gre v največji meri za duhovnike, ki že stoletja skrbno hranijo stomaško in skrivsko pisno dediščino. Škofijski arhiv Koper, kjer je o naših prednikih največ gradiva na enem mestu, nam je dovolil vpogled v gradivo in brezplačno objavo posnetkov. Isto velja za župnijska arhiva Stomaž in Kamnje. Iskrena hvala. Imena vseh arhivov, ki smo jih pregledali, so naštetja na koncu knjige. Hvala tudi predstavnikom občine, ki so bili zelo hitri in spretni pri dogovarjanju o tehničnih podrobnostih. Hvala vsem vaščanom, ki so prispevali svoj delček v tem knjižnem mozaiku. In seveda hvala mojim domačim, posebej soprogi, ki je precej naredila, da je knjiga uzrla luč sveta.

Čeprav večina sodobne literature prebivalce Skrilj imenuje Skriljane, se v tej knjigi držimo izvirne ljudske izreke. Torej: Skrlani in skrivski. Čeprav sodobna literatura Stomaž imenuje v moški edninski obliki (Stomaž, v Stomaž, iz Stomaža), se držimo izvirne uporabe. Torej: Stomaž, pri Stomažih, prihajamo k Stomažem, odhajamo od Stomažev.

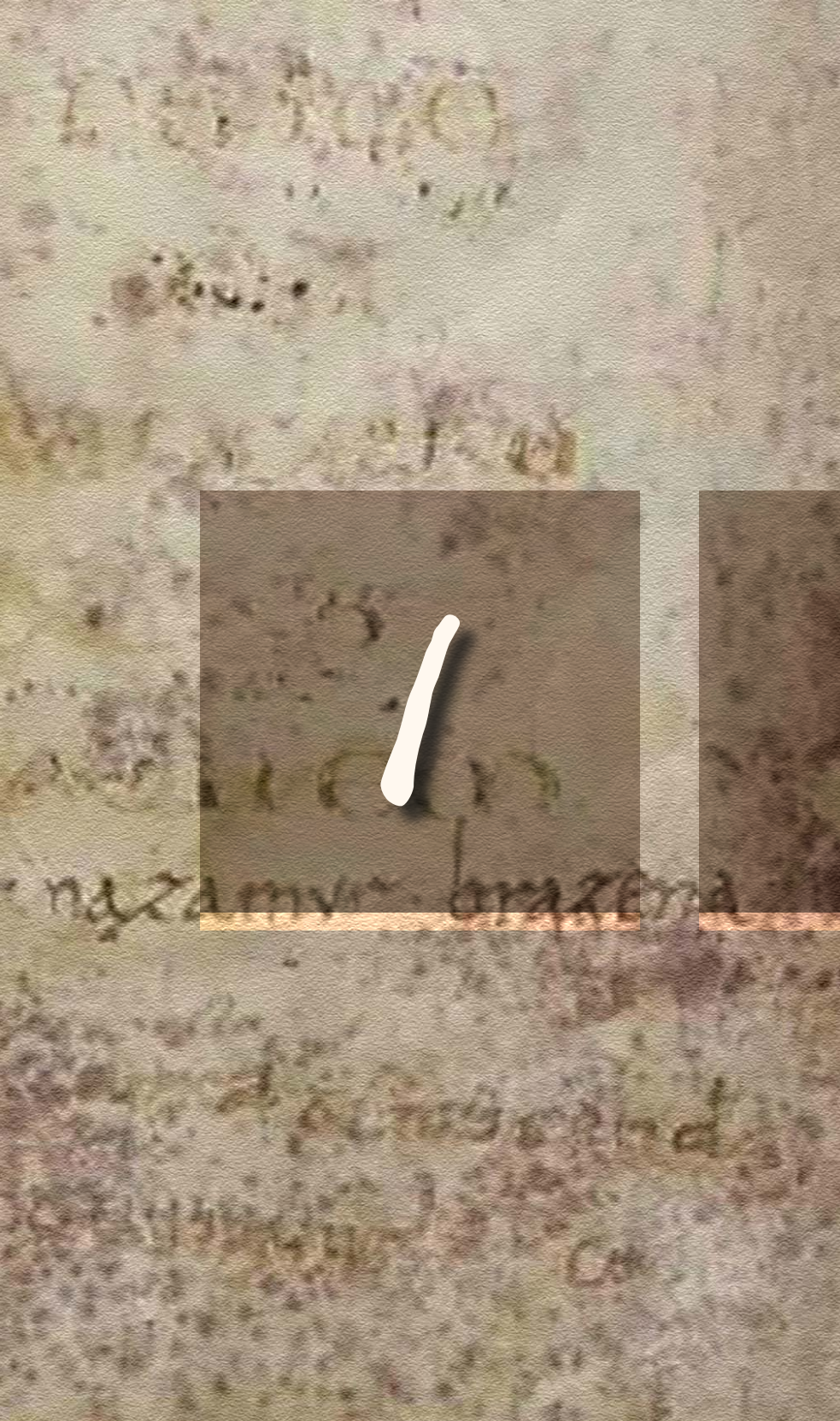
Na koncu še opravičilo. Res je, v založništvu velja pravilo, da nobena knjiga ni brez napake. A vendar bi se rad vnaprej opravičil ljudem, ki bodo našli kako pomanjkljivost ali napako, saj ni bilo ničesar napak narejenega zanalašč. Navsezadnje je knjiga nastajala predvsem v arhivih in veliko manj med domačini. Gotovo kak pomemben podatek manjka.

In ravno zato zgodovino spet in spet preverjamo, revidiramo in dopolnjujemo. Zato je celotna knjiga objavljena tudi na internetu, na portalu www.tinomamic.eu, kjer bo doživljala nove spremembe in dopolnitve.

v
maz

Kostanek uasi
pod Čaunom

Čaven, za Vipavce skorajda sveta gora. Opeval jo je tudi primorski svetniški kandidat Filip Terčelj, katerega rod izvira tudi iz Skrilj.

Prazgodovina

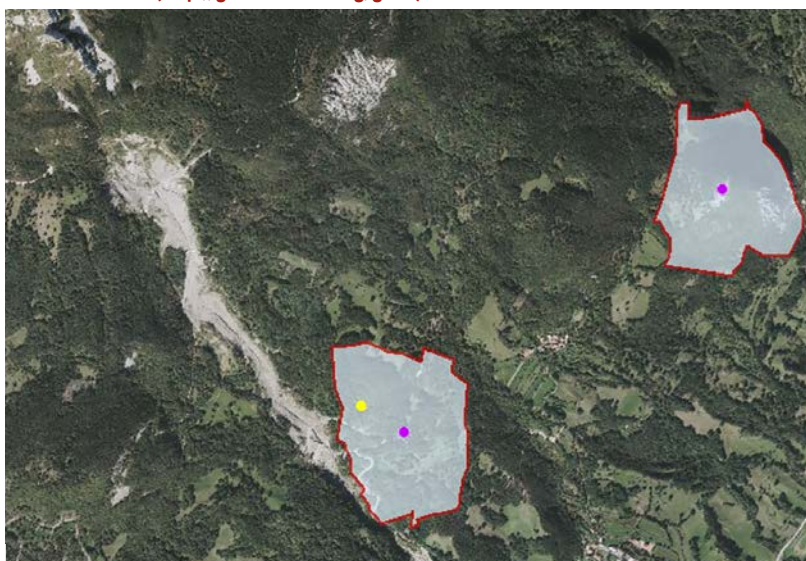
Vipavska dolina je bila vedno na prepihu, saj so skozi jo hodila mnoga ljudstva. Tudi na pobočju Čavna so se ljudje zadrževali že v pradavnini, čeprav konkretnih dokazov v Skriljah in pri Stomažih arheologi še niso našli. Ob plazu Slano blato je bilo veliko prazgodovinsko gradišče z obrambnim okopom, kjer so ljudje živeli že pred prihodom Rimljanov. To je bilo v času mlajše železne dobe pred več kot 2000 leti. Še pol tisočletja pred tem, v času starejše železne dobe, pa so pri Slokarjih zgradili gradišče z dvojnim okopom.

V ljudskem izročilu je ostalo veliko pripovedi in mitov o Čavnu kot gori, polni vode. Ali zlata. Povsem možno je, da so imeli Pravipavci Čaven za svojo sveto goro. Kot jo imajo Vipavci v nekem smislu še danes: Čaven je zelo priljubljen med izletniki, gobarji, planinci in kolesarji. Mit o jezeru v gori, ki se lahko razlije in vse poplavi, je verjetno nastal zaradi plazov. Slano blato je le eden, novejši.

3

Gradišči nad Lokavcem, levo ob Slanem blatu, desno nad Slokarji.
Posnetek je v spletnem atlasu slovenske dediščine, ki ga vzdržuje Ministrstvo za kulturo (<http://giskd6s.situla.org/giskd>).

4

Ena od zgodb ima celo izvor, ki ga lahko iščemo v Svetem pismu ali še prej v Epu o Gilgamešu. Takole gre. Ljudje v dolini postajajo vse bolj hudobni. Ko bo hudobije preveč, se bo Čaven odprl in voda bo odplaknila vse Vipavce iz doline.

Zgodovinar Simon Rutar je domneval (1892), da je nad zaselkom Černigoji (Griže) stalo gradišče, prazgodovinska naselbina. A dokazov za to še niso našli.

Antika: podčavenski Rimljani

Imamo pa dokaze civilizacije pod Čavnomo v času Rimljanov. Nad Stomažem je namreč tekla rimska cesta, ki ni tako poznana kot glavna cesta sredi doline. Nad Bratini je bila poznoantična utrjena postojanka. V bližini ohranjene rimske ceste, tik ob kolovozni poti, tlakovani s ploščami, so ostanki stavbe velikosti 30 × 5 metrov. Stomažani so kraju rekli Na gradu. Našli so tudi keramični vijček. To je tkalska utež, ki jo je uporabljala neka Prastomažanka. Žal pa je najdba izgubljena!

Poznoantično najdišče na Vrhu na Zdeščah. Tam so živeli Praskrlani. Posnetek je v spletnem atlasu slovenske dediščine, ki ga vzdržuje Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije (<http://giskd6s.situla.org/giskd>).

»To dolino ogradili
so očaki tisočletni:
stari Nanos, sivi Čaven,
Javornik priletni.
Tu ostanemo, kjer zrastle smo
v viharju in vročini,
dokler Bog nas ne pokliče
k lepši domovini!«

Filip Terčelj

Ob vznožju Gradu (Vrhtali) pa so našli lončenino in žgan grob oziroma žaro s pepelom. Žal tudi ta najdba ni ohranjena. To je bil čas pred prihodom Slovanov, med letoma 300 in 600 po Kr.

Stomažani in Skrlani, potomci Rimljanov

Latinsko govoreči staroselci ob prihodu Slovanov v dolino okoli leta 600 po Kr. niso kar izginili. Oziroma bodisi pobegnili bodisi v bojih pomrli. Nekaj staroselcev je ostalo prav na severnih pobočjih Vipavske doline, kar dokazujejo najdbe. Slovani resda niso prišli prav miroljubno, a so se vendarle deloma tudi pomešali s staroselci, ki so govorili latinsko in keltsko (galščino).

Beseda **BATAGELJ**, ki je danes priimek, nima jasnega izvora, obstaja pa možnost, da gre za pomeni, da

Beseda **BATAGELJ je verjetno pedslovanskega izvora in nakazuje povezanost Stomažanov, ki so krajevno ime slišali in prevzeli od staroselcev.**

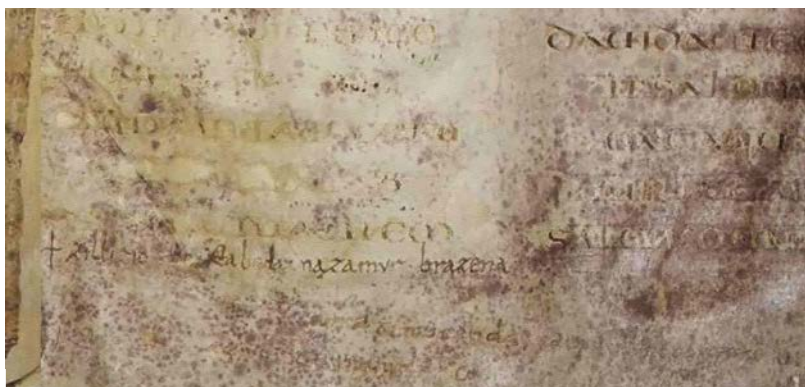
Poznoantično najdišče na Vrhu na Zdeščah. Tam so živeli Praskrlani. Posnetek je v spletnem atlasu slovenske dediščine, ki ga vzdržuje Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije (<http://giskd6s.situla.org/giskd>)

obstaja precejšna možnost, da so se latinski prebivalci prav pri Badgjelevih pomešali s slovanskimi prišleki.

Naselbina je v pozni antiki zrasla tudi na Vrhu na Zdeščah. Kasneje so tam zgradili cerkev sv. Marjete s pokopališčem. Sv. Marjeta je zmagovalka nad zmajem, ki simbolizira poganstvo. Tej zavetnici so posvečene najstarejše cerkve na Slovenskem. Prav tam, na Zdeščah, bi morali iskati tudi prve Skrlane. Sedanja cerkev v vasi je bila namreč najprej posvečena sv. Donatu. Šele leta 1839, ko je bila cerkev na Zdeščah že v ruševinah, najdemo prvi dokaz, da so vaščani imenovali kot Marjetino cerkev sedanjo cerkev v vasi.

Prvi vipavski kristjani

Krščanstvo na Vipavskem se je ohranilo med staroselci. Koliko se je po asimilaciji preneslo na slovansko večino, ni povsem jasno. Zibelka krščanstva v dolini, naselje ob cerkvi na Školju nad Vrtovinom, s koncem rimskega cesarstva ni povsem ugasnila. Med Slovence se je sicer krščanstvo širilo iz bližnjega Ogleja. Misijonarji so bili benediktinci, ki so širili češčenje sv. Martina. Mogoče je že takrat nastala tudi cerkev sv. Martina na severu vasi Kamnje. Zgodovinar Pavel Plesničar omenja ustno izročilo iz Sanabora, da naj bi tjakaj kristjani iz Šempasa in Črnič nosili pokopavat mrliče. Hodili naj bi preko Čavna in Šturske gore, ker so se tako izognili poganski (slovanski) Ajdovščini in glavni cesti po dolini.

8

Ime Brazena v Štivansem rokopisu, dokaz o krščanstvu in starodavnosti poselitve že okoli leta 900. Knjiga je digitalizirana na spletu: www.librideipatriarchi.it.

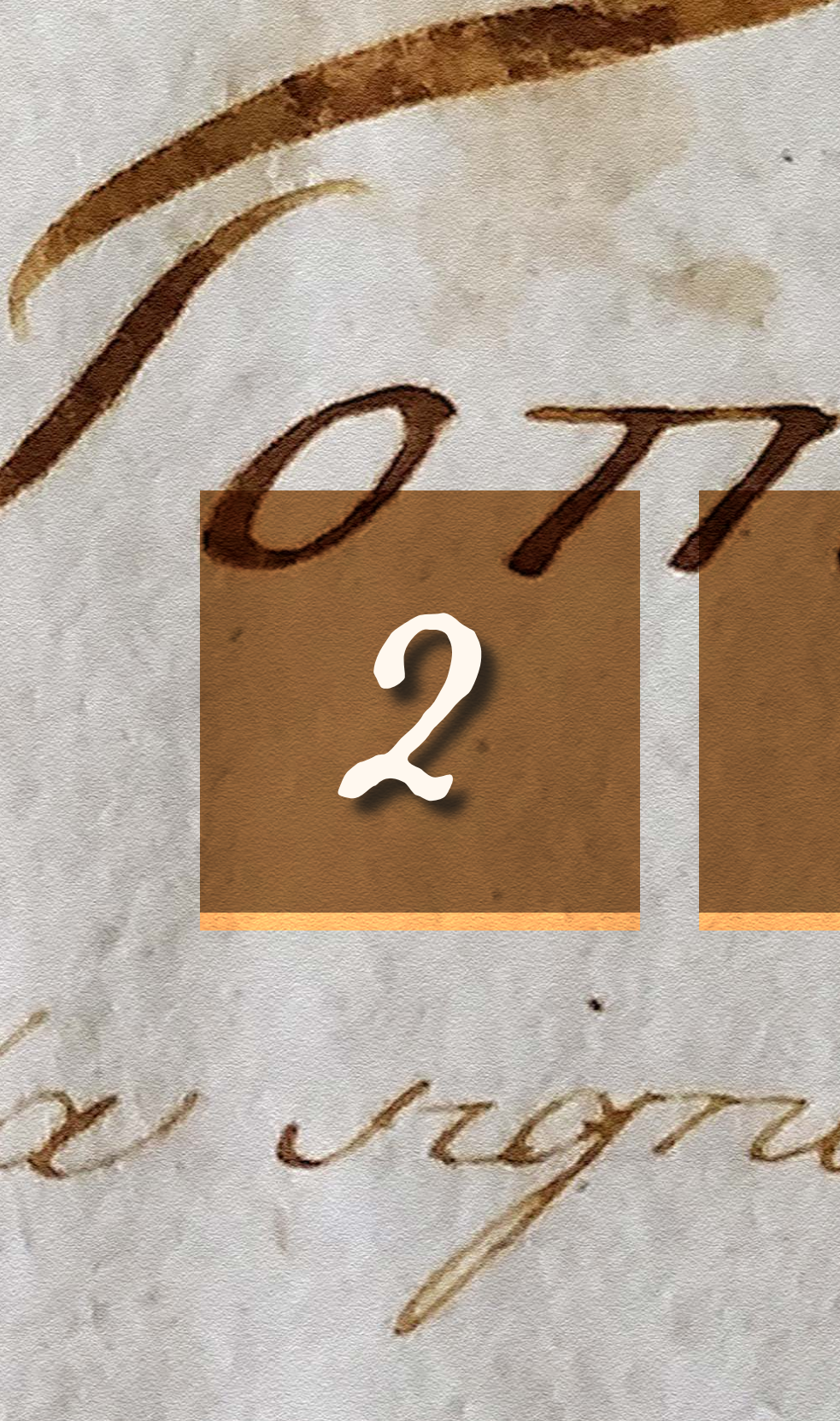
Najstarejši dokaz za krščanstvo med Slovenci na Vipavskem najdemo v Čedadu. Tam je ohranjen vpis romarice Bratine, ko je okoli leta 900 prišla na božjo pot v Štivan ob izlivu Timave. Duhoven, benediktinec, je njeno ime vpisal na rob evangelija. Bratina je staroslovansko žensko ime, iz katerega je nastalo ime zaselka Bratini, pa tudi priimek Bratina. Ime najdemo zapisano kot BRAZENA v Štivansem rokopisu oziroma v Čedajskem evangeliju. Ta starodavna prva omemba imena Bratina je nekaj posebnega, saj je zapisanih slovenskih besed v tistem času zelo malo. Zapis je za celo stoletje starejši celo od Brižinskih spomenikov, najstarejšega ohranjenega slovenskega besedila. V istem rokopisu najdemo tudi moškega z imenom Črnigoj. Tudi to je bil mogoče stomaški romar, saj sta pri Stomažih nastala priimek in zaselek Črnigoj(i). Ker pa v nasprotju z Bratini nismo prepričani, da vsi priimki Črnigoj izvirajo od Stomažev, je to domneva, ki jo bo treba še dokazati.

Verjetno so Stomažani v začetku hodili tudi v Batuje, kjer so našli ostanke predromanske starokrščanske cerkve sv. Jurija.

9

Umetelno oblikovana platnica evangelija, v katerem je Štivanški rokopis. (www.librideipatriarchi.it)

2

za st

Zgodovina
vase Stomaž

oria d

10

Vpis vasi v italijanskem pravopisu iz leta 1785 v jožefinskem katastru: S. Tomaso. Knjigo hrani Državni arhiv v Gorici (Archivio di Stato Gorizia).

Stomaž je ime, ki je nastalo po vaškem patronu sv. Tomažu, apostolu. Kraj najdemo poimenovan kot Sv. Tomaž, nato Štomaž in Štomaži in slednjič Stomaž (1987). Stomažani pri sklanjanju uporabljajo množinsko obliko: pri Stomažih, gremo k Stomažem. Za ime vasi pa se v pogovoru uporablja največkrat edninska oblika, Stomaž. Sicer pa je tu še en izraz, s katerim nimamo teh težav: fovčkarji. Čeprav ga nekateri uporabljajo slabšalno, pa za to ne vidimo nobenega razloga. Uporaba fovča, malega ukrivljenega noža ali kosirja, je del stomaške tradicije. Mnogi Stomažani, pa tudi potomci Stomažanov po svetu še danes vedno nosijo v žepu fovč, pa čeprav ga uporabljajo zelo redko.

11

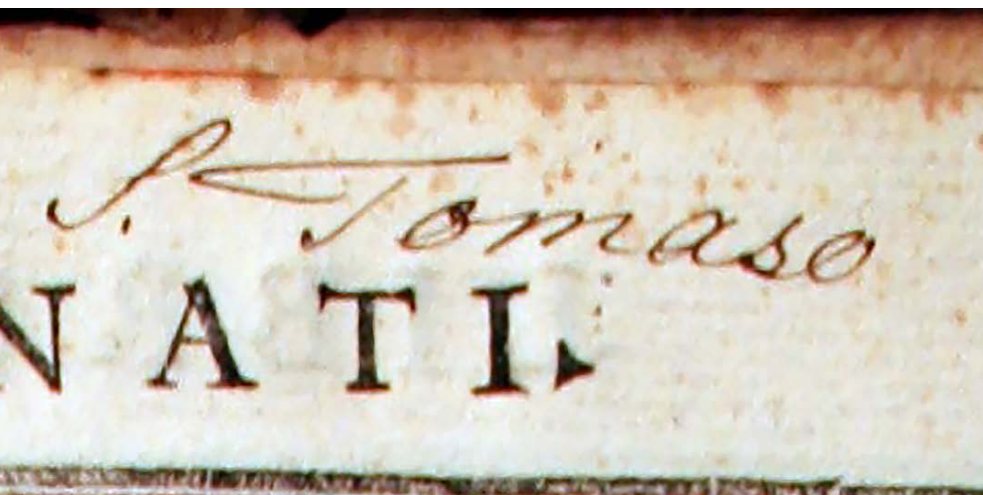

12

Podoba Stomaža jeseni, kot ga je naslikal goriški slikar akvarelist Andrej Kosič. Slika je v zasebni lasti.

Stomaž je spadal v vipavsko pražupnijo. Vipavskega župnika je imenoval patriarh v Ogleju. Velikokrat ni šlo za Slovence, ampak za plemenitaša nemškega ali romanskega porekla. Pomagala mu je ekipa duhovnikov, vikarjev, ki so skrbeli vsak za svoj del župnije. Duhovnik je običajno prišel v vas v soboto popoldne, kar so oznanili zvonovi. To je bil tudi začetek delopusta, začetka nedeljskega počitka.

Skrilje in Stomaž velikokrat nastopata skupaj kot ena vas.

Otroke so nosili krstiti v Potočeh

Okoli leta 1000 je bilo v Potočah krstno središče, kamor so tudi Stomažani in Skrlani nosili h krstu svoje otroke. To je bila lastniška cerkev sv. Janeza Krstnika v Potočah, ki je bila del vipavske pražupnije. Podrli so jo šele pred dobrimi dvesto leti zaradi reform cesarja Jožefa II.

Kdaj so zgradili cerkev pri Stomažih, ni jasno. Vsekakor pred letom 1507, ko je bila prvič omenjena. Sedanja cerkev je bila zgrajena šele leta 1884 in v njej ni vidnih ostankov njene predhodnice.

K maši v Skrilje

Stomažani so najprej hodili k maši v Skrilje. Vasi sta bili tesno povezani. Najprej sta bili združeni v eni župi, ki ji je načeloval župan. Župa ali soseska je leta 1520 obsegala kar tri vasi: Skrilje, Stomaž in Dobravlje. Stomaž in Skrilje sta bili nekaj časa tudi ena župnijska podružnica in ena občina. Vasi sta se povsem osamosvojili druga od druge šele sredi 19. stoletja. Lastniško sta bili del vipavskih posesti goriških grofov vse do njihovega izumrtja. Pod Habsburžane oziroma Avstrijo sta prišli leta 1500.

Prvič je Stomaž omenjen razmeroma pozno, v goriškem urbarju leta 1507. Napisan je kot Sand Thomas. Čeprav je do nedavnega veljalo, da je bila vas prvič omenjena leta 1523, pa je pred desetletjem

Ko so Turki plenili po dolini, so leta 1516 opustošili tudi stomaško cerkev.

14

V 16. stoletju so bile zemljepisne predstave še zelo približne. Na tem zemljevidu iz 1570, ki ima sever na spodnji strani, najdemo na Vipavskem samo en kraj, Vipavo.

Razglednice z motivom Stomažev so razmeroma redke. Ta je dragocena zaradi pogleda na vas v času 30-ih let prejšnjega stoletja, v letih pred začetkom druge svetovne vojne. Zimska fotografija razkriva, kakšne so bile stavbe. Danes zaradi razraščanih okoliških dreves vidimo bistveno manj.

15

16

Pogled s Kuclja na celotno dolino je eden lepših razgledov v okolici. Pot do Kuclja je po eni strani zahtevna zaradi precejšnjega vzpona. Če se nanj odpravimo s Čavna, pa je prijetna, skorajda sprehajalna pot.

zgodovinar Vojko Pavlin našel v urbarju goriškega gospodstva še starejšo omembo. Istega leta je bila prvič omenjena tudi Ajdovščina, ki je takrat hkrati s Sv. Križem postala trg.

Razlog za razmeroma pozno prvo omembo gre iskati v povezanosti s Skriljami. Stomaž je spadal pod Skrilje. Ko so viri omenjali Skrilje, je bilo to mišljeno hkrati tudi na Stomaž. Tudi ob prvi omembi Stomaža namreč obe vasi vedno nastopata skupaj.

Okoli leta 1350 je nastala samostojna župnija Kamnje. Prvič je omenjena leta 1399, ko je bil za župnika neki Florijan. Stomaž je bil v župniji skupaj s Skriljami in drugimi šestimi vasmi: Dobravlje, Gojače, Kamnje, Potoče, Selo, Vrtovin.

Prva in druga cerkev

Prva cerkev je bila zgrajena pred letom 1500. O njej ne vemo nič, razen da so jo skrunili in močno poškodovali Turki leta 1516. Posvečena je bila sv. Miklavžu.

Druga cerkev, tudi posvečena sv. Miklavžu, je bila posvečena leta 1517. Posvetil jo je oglejski pomožni škof Grimani. Omenja jo tudi goriški urbar iz leta 1523. Proščenje oziroma šagro so takrat pri Stomažih imeli dvakrat: v nedeljo po Telovem (enajst dni po binokostih, to je maja ali junija) in 14. septembra, na dan povišanja sv. Križa.

Stomaž, sto maš

Med ljudmi se je ohranila pripoved, da ime Stomaž pomeni 'sto maš'. Nekoč so se namreč zbal, da bi Turki prišli tudi v njihovo vas, pa so sklicali vse duhovnike od vsepovsod, ki so v enem dnevu brali kar sto maš, da bi odvrnili Turke. Resnice v tej zgodbici ni iskati. Razen da so se tudi Stomažani, tako kot vsi Slovenci, zelo bali Turkov.

Prvi vpad Turkov na Vipavsko je bil poleti 1471, ko so dolino opustošili in s sabo odpeljali 500 ljudi. Stomažani so se pred Turki skрили v gozdu. Naslednjič so privihrali v letih 1476, 1477, 1478 in 1499. Čeprav zgodovinarji trdijo, da so se nato turški vpadi na Vipavsko končali, pa smo pri pisanju te knjige v stomaškem župnijskem arhivu našli nove podatke. Namreč, leta 1517 je oglejski pomožni škof blagoslovil od Turkov oskrunjeno stomaško cerkev. To pomeni, da so Turki očitno na Vipavskem plenili tudi leta 1516 in se niso ustavili pri Pivki, kot so doslej menili zgodovinarji.

Turški vpadi, ki so trajali še nadaljnega pol stoletja, so terjali ogromno škodo in terjali ogromno življenj. Posebej po vaseh ob glavnih prometnicah. Koliko življenj so vzeli pri Stomažih in v Skriljah, seveda ne vemo, ker so viri iz tistega obdobja

Ljudje še vedno niso pozabili, kako se naredi guta.

18

Tako je bilo videti delo na Mali gori. Domačini ob guti.

zelo skopi. Vsekakor pa je bila škoda bistveno manjša kot v bližnjih krajih Vipavske, Krasa in Istre, kjer je bila polovica kmetij opustelih.

Mala gora, velika tradicija

Okoli 1000 metrov nad morjem leži planot(ic)a Mala gora. Tja gor so hodili v košnjo Stomažani, Skrlani in Kamenjci. To se je godilo vsako poletje, v začetku avgusta. Takrat so v dolini že spravili seno. Navsezgodaj so z nahrbtniki in oprtanimi koši na hrbtih grizli kolena proti Mali gori, kjer je imela vsaka družina svojo parcelo. Moški so prespali v malogorskih gutah, nekakšnih šotorih iz sena, ali barakah, ki so jih postavili. Na to bogato etnološko dediščino, ki se je končala z zadnjo košnjo leta 1964, spominja vsakoletni kamenjski velikonočni pohod na Malo goro.

Fovčkarji

Stomažanom se reče tudi Fovčkarji. Nekateri pripovedujejo, da so bili zelo vročekrvni in so v prepiru radi prijeli za ukrivljen nož, fovč, ki so ga imeli vedno v žepu. Fovč je posebnost vasi in njen simbol, saj ga v žepu vedno nosijo tudi mnogi Fovčkarji druge

Kako so bili videti prvi Stomažani, ne vemo, o podobnosti svojim potomcem lahko samo ugibamo ...

19

Andrej Batagelj (1767-1827), ki je živel 300 let za svojim istoimenskim prednikom. Najdemo ga v franciscejskem katastru, njegovega prednika pa v urbarju.

20

generacije, ki niso nikoli živeli pri Stomažih. Na ta ponos in simbol spominja tudi ajdovski bar Fouč ob nogometnem stadionu, ki ga je odprl, kakopak, Stomažan, Savo Premrl.

Prvi znani Stomažani

Prvi znani Stomažan je gotovo Stomažanka. Romarica Bratina. Mogoče tudi romar Črnigoj. Živela sta okoli leta 900. Zatem pa najdemo ime kakega Stomažana šele 600 let kasneje. V urbarju leta 1507 je omenjenih kar nekaj imen, za katera pa ne moremo z gotovostjo trditi, ali so Dobravci, Stomažani ali Skrlani.

Na prelomu iz srednjega v novi vek so tako pri Stomažih živeli: Gregor Špek (Speckh), Jakob Nadlišek (Nadlischickh), Valentin

Batagelj (Patayel), Andrej Batagelj (Bathayel), Jurij Rojc (Royecz), Matevž Bratina (Brathina), Simon Hlebec (Hlebecz), Tomaž Rovtar (Rotter), Matija in Gregor Pikec (Pikecz in Pikhecz), Pavel Slokar (Slackher) in Primož Vovk (Wuockh). Zanimivo, da je pisar priimek Wuouckh zapisal v stomaškem narečju. Na Čavnu pa je imel posest Ivan Hrobat (Ybann Khrabatt). To so nedvomno predniki sodobnih Stomažanov. Žal so takratni viri zelo pomanjkljivi in bo tudi s sodobnimi genetskimi raziskavami v prihodnosti težko najti natančne sorodstvene povezave.

Vas je takrat štela kakih 15 hiš. Prebivalcev je bilo okoli 120. Za primerjavo, v Sloveniji je takrat živelo manj kot pol milijona ljudi. Večina kmetij v obeh vaseh je bila manjših, tako imenovanih polovičnih. Kmetje so namreč obdelovali tudi zemljo v Dobravljah in Kamnjah. Gre za zemljo oglejskega kapitlja, za katero so morali plačevati davek Cerkvi, tako imenovani kapiteljski činž.

Beneška okupacija

Stomaž in Skrilje sta po izumrtju goriških grofov pripadla Habsburžanom. Takratni vladar je bil nemški cesar Maksimilijan, veliki vojskovodja, ki je postavil osnove državnosti v avstrijskih deželah. Leta 1508 je izbruhnila vojna med Beneško republiko in

Stomaška in skrivska preteklost je tesno povezana s Sv. Križem (danes Vipavskim).

Habsburžani, ki so se morali umakniti z Vipavske. Že naslednje leto pa je cesar Maksimilijan Vipavsko ponovno osvojil. Škode zaradi vojne je bilo precej, a opustošenje vendarle ni bilo tako veliko, saj je število prebivalstva obeh vasi ostalo praktično nespremenjeno. Ena od posledic vojne z Benetkami je bil tudi kmečki upor leta 1515. Slovenskega kmeta je vojna zelo prizadela – porušene hiše, žrtve in nove davščine. A veliki slovenski kmečki upor je Stomaž in Skrilje bolj oplazil, saj uporni kmetje niso napadli gradu v Sv. Križu.

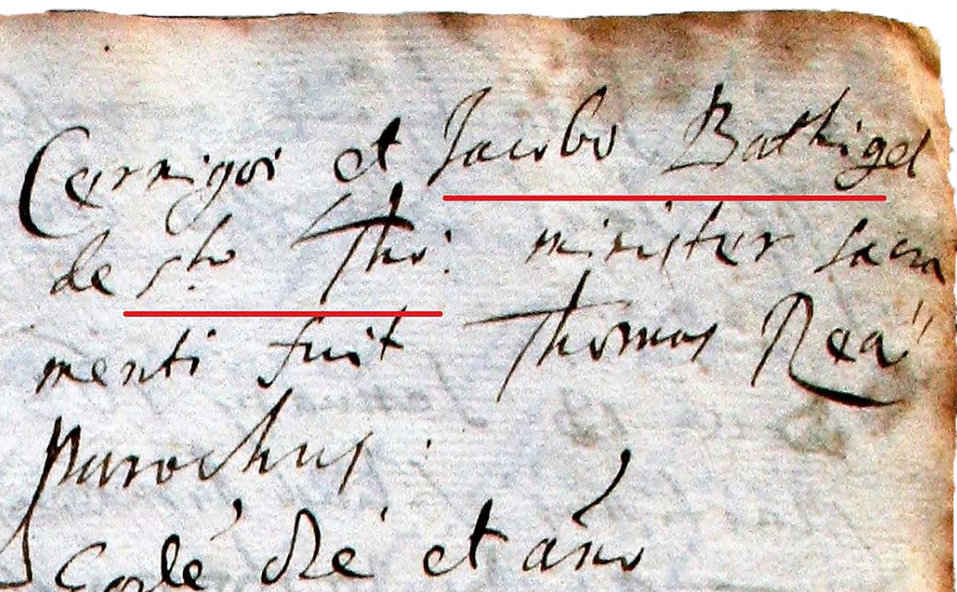
V urbarju iz leta 1523 najdemo naslednja imena Stomažanov: Kocjan Nadlišek, Tomaž Rovtar, Simon Hlebec, Matevž Bratina, Janez Rovtar, Andrej Batagelj in Valentin Batagelj. Čeprav sta bila vmes vojna in turški vpad, najdemo precej istih imen kot 15 let pred tem.

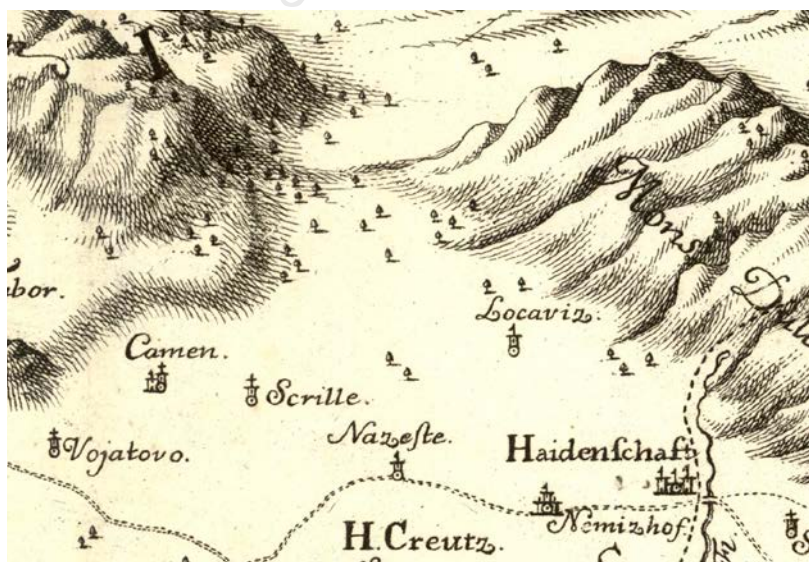
Dotik zgodovine

Vas Stomaž je bila sicer malce odmaknjena, a je bila vendarle vedno precej v toku dogajanja. Domačini so živeli v dotiku s pomembnimi zgodovinskimi dogodki.

Najstarejši vpis vasi Stomaž v kamenjski krstni knjigi. Knjigo je fotografiral, prepisal in natančno proučil Pavel Peter Bratina. Zadnja leta jo hrani Skofijski arhiv Koper.

Foto: Pavel Peter Bratina (PPB)

Na zemljevidu iz leta 1744 je Gora bližja Stomažem kot Lokavec.

Središče doline je bilo bližnje mesto Sv. Križ. Povsem možno, da je jeseni leta 1563 na placu pred kriško cerkvijo poslušal pridigo Primoža Trubarja tudi kak Skrlan ali Stomažan. Križani so Trubarja lepo sprejeli in so nameravali celo ustanoviti protestantsko občino. Pri tem je želel sodelovati tudi Sebastjan Krelj (1538–1567),

Meja med kriškimi in cesarskimi gozdovi na Čavnu je dobro vidna še danes. Prav zaradi spora in uboja dveh cesarjevih gozdarjev s strani kriških gozdnih oskrbnikov je nastala prva natančnejša meja med Stomažem in Goro. Lepo se jo vidi na pohodni poti s Predmeje proti Čavnu, ki je zaradi lepih razgledov, sence in majhnega vzpona zelo priljubljena med družinami in starejšimi.

znameniti, v Vipavi rojeni protestantski pridigar, ki je z Otročjo biblijo in Postilo slovensko eden od očetov knjižne slovenščine. Koliko so bili Stomažani navdušeni nad protestantizmom, ne vemo, a nekaj duha reformacije se je bržkone kdo že navzel.

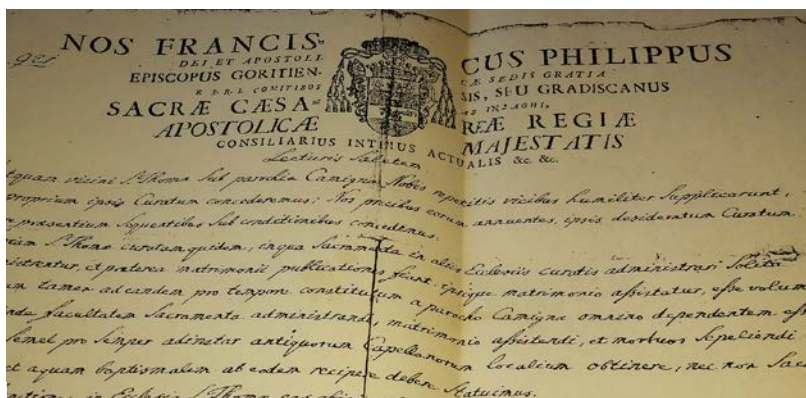
V tistem času so zgradili tudi fužine za železo na Fužinah. Konec 16. stoletja pa je bila zgrajena državna cesta Gorica–Ajdovščina–Hrušica–Ljubljana. Tako kot v času Rimljanov so po najkrajši poti povezali osrednjo Slovenijo z Italijo. Trasa je potekala približno tam kot danes, torej pod Skriljami.

Leta 1597/8 se je v njihovi župniji, v vasi Selo, rodil Martin Bavčer, prvi slovenski zgodovinar. Leta 1674 pa je bil v Sv. Križu rojen sloviti pridigar in baročni literat Janez Svetokriški. Gotovo so ga v živo poslušali tudi Skrlani in Stomažani.

Gora, stomaška kolonija

Stomaž je v nekem smislu odskočna točka za naselitev Gore. Največ naseljencev je namreč na Goro prišlo od Stomažev in skozi Stomaž. Tam so se pomešali z naseljenci iz porečja Idrijce, ki so v te kraje prinesli priimke Lahajnar, Peljhan, Velikonja. Stomažani so tja ponesli svoje priimke, ki se danes zdijo že povsem gorjanski: Bratina, Črnigoj in verjetno tudi Čibej. Možno je, da so tudi samo

Listina o ustanovitvi vikariata iz leta 1792. V njej stomaški vikar dobiva pravico, da se pri Stomažih lahko pokopava, krščuje in sklepa poroke. Stomažani bodo ohranili te pravice, vse dokler bodo svojega duhovnika plačevali 200 florintov letno. Kopijo listine, ki jo je izdal goriško-gradiščanski škof Franc Filip, hrani arhiv Župnijskega urada Stomaž.

Die 19 Augusti Maria
 filia legitima Georgii
 baptizata et coniugit viri
 Gendoy baptizata &
 Michael Leahl con
 putavit Thoma Rebel
 et unum exordra Miodu
 vid. Boreil de Goriale.

Die 6 Aprilis 1628
 Marina filia legitima Mathie
 Coriot et eius uxoris Margarete
 de Goriale baptizata et po
 ne fu Rea parochie patris
 Simone Narko et vtra f
 Thoma Rebel de eide loc
 contentib.

Die 14 Aprilis 1628
 Madiana filia legitima
 patris Rebel et un
 & Gendoy baptizata
 & 2 ne Mathie
 & Gendoy videtur Georg
 Korothea de uxore
 Korothea de uxore

Die 3 Decembris 1628
 Barbara filia legitima
 Stephani Coriot glie Goriale
 & eius uxoris Margarete
 baptizata et po ne
 Rea parochie patris Joann
 & filio et Marina filia
 & Mathie Coriot de

Najstarejši vpis v kamenjsko
 krstno knjigo je nastal pred
 skoraj natančno 390 leti, 19.
 avgusta 1627. Knjigo hrani
 Skofjski arhiv Koper. Foto: PPB

poimenovanje Gora dali Stomažani, saj imajo tudi svojo Malo goro.

Povezanost nam kažejo tudi stari zemljevidi, ki so jih še risali ročno. Tu je videti, kot da Stomaž in Skrilje ne ležita pod Čavnom, ampak pod Goro. Geografi so namreč risali po občutku in »videli« Goro bližje Stomažu, kot v resnici je. Čeprav je Gora spadala pod sosednjo župnijo Lokavec, je bila sorodstveno bolj povezana s Stomažani. Kamenjski župnik Andrej Batagelj (1853) je celo trdil, da je bila Otlica nekaj časa del njegove župnije. A to se zdi precej neverjetno, saj v župnijskih matičnih knjigah, ki so ohranjene že od leta 1633 naprej, ni videti, da bi med njimi bili tudi Gorjani. Torej je Batagelj dobil v starih listinah kvečjemu dokaz, da je Gora pod kamenjsko župnijo spadala le prvih nekaj let po naselitvi prvih Gorjanov.

Starodavne matične knjige

Stomažani se lahko pohvalijo z zelo starimi matičnimi knjigami, ki so ohranjene vse od leta 1627 naprej. Stomaž je tam kot kraj prvič omenjen 23. februarja 1631, ko je bil Jakob Batagelj poročna priča Gregorju Črnigoju. Verjetno sta oba Stomažana. Zapis je danes precej težko razumljiv, saj piše takole: »Jacobo Bathigel de St. Tho.«

V tistem času Stomaž in Skrilje sploh nista imela svojega kaplana ali vikarja. V Kamnjah sta bila samo župnik Tomaž Reja in kaplan Mihael Bevk. Slednji je pomagal le na zahodu župnije, v Stomaž je prihajal krščevat župnik sam. Aprila 1631 je kaplana Bevka zamenjal Janez Družina. Jeseni 1633 pa je kaplan postal Gregor Brajnik. V prvih letih v maticah niso vpisana vsa rojstva, kaj šele poroke in smrti. V letu 1628 je vpisanih samo pet krstov in še to samo iz Gogač. Porok je bilo samo pet in to le v Vrtovinu. To seveda na pomeni, da je bil župnik bolj lene sorte in ni vpisoval krstov. Duhovniki so že vpisali veliko večino krstov, a žal so se nekateri deli knjig uničili. Ne pozabimo, da je bil papir takrat zelo drag(ocen). Šele od leta 1636 pa beležimo več krstnih vpisov za celotno župnijo.

Mnogi Stomažani imajo svoje rodovnike zelo raziskane. Njihovim prednikom lahko sledimo celo do 16. stoletja. Prej omenjeni Jakob Batagelj je del trenutno najstarejšega rodovnika, ki sega do leta 1590 (več o tem v nadaljevanju, v poglavju o izvoru priimka).

Prvi pravi zemljevid vasi pod Čavnom iz 18. stoletja je odličen, a ne preveč natančen. Je pa osnova prvega zemljevida, ki ga uporabljamo še vse do danes, franciscejskega katastra.

Zemljemerci so leta 1785 vrisali štiri stomaške zaselke: Britih, Černigoji, Bratini in Batagelji.

29

Skrilje so manj razpotegnjeno naselje, zato je natančnost tudi na prvem pravem zemljevidu večja. Zaselkov niso vpisali, verjetno zaradi pomanjkanja prostora.

Stara fotografija s hišo Stomaž 39.

30

31

S Kuclja se odpira razgled na obe naselji, Stomaž in Skrilje. Okoli leta 1975 je Adolf Bratina na vrhu postavil lesen križ, oblečen v srebrna avtomobilska odbijača legendarnega »fička«. Bleščeči se križ ni bil po volji oblastem. Križ so porušili osnovnošolci, ki jim to na šolskem izletu ukazala kar neka učiteljica.

Stomaška pesmarica

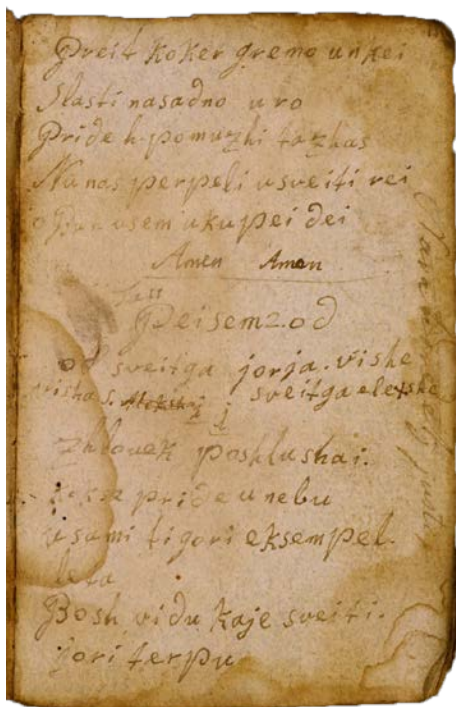
Izjemna dragocenost, ki jo hrani Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK) v Ljubljani, je Stomaška pesmarica. Gre za pozno-baročni rokopis, zveščič, ki je nastal v drugi polovici 18. stoletja. Rokopis hrani družina Klemenčič, ki ga je leta 1965 predala nacionalni knjižnici v proučitev in digitalizacijo.

Koča na Čavnu ima naslov Stomaž 87. V Napoleonovih časih pred dvema stoletjema pa je nosila naslov Stomaž 1.

32

Poznobaročni rokopis vsebuje pesmi o priljubljenih ljudskih svetnikih: sv. Jurij, sv. Aleš, sv. Anton Padovanski, sv. Frančišek Ksaverij, sv. Neža, sv. Peter in Pavel. Med 43 pesmimi so tudi Marijine, pasijonske, praznične, poučne in mašne pesmi. »Peisem Sa novu leitu« v zadnjem delu je datirana z navedbo novega leta 1787. Nekatere tudi posebej omenjajo romanja – Matija Ogrin ocenjuje, da so bile napisane pred 1780.

Prvi zemljevid vasi

Leta 1785 so k Stomažem in v Skrilje prišli avstrijski vojaški kartografi. Zemljemerci. O deželni cesti med Ajdovščino in Gorico, s katere se je odvil odcep proti Stomažem na približno istem mestu kot danes, so zapisali, da je »povsod v dobrem stanju in vedno prevozna, široka od 10 do 12 korakov in ima majhen odtočni jarek«. Mostovi na njej pa so kamniti in solidni. Pot proti Stomažem je kamnita in skalnata pešpot, ki je v sili primerna za tovarne konje. Taka je tudi pot med Lokavcem in Stomaži, ki so jo naredili zemljemerci. Pol ure so porabili. V vasi so našli vse hiše zgrajene iz kamna, cerkev pa so ocenili kot trdno grajeno. Na zemljevidu so v Brithu (Sct. Thomas) narisali ducat hiš, v drugih zaselkih (zapisani so le Tschernuhay, Bratini, Batthigelli) pa po dve ali tri. Naštevajo tudi zaselke: Kodelovše, Kompari, Kovači, Črnigoji in Bratini, ki so »nepomembne vasi« in spadajo pod Stomaž.

Zapisali so, da so Skrilje četrte ure oddaljene od Lokavca. Ker je razdalja med naseljema precej daljša, lahko sklepamo, da te poti zemljemerci verjetno sploh niso prehodili, ampak so samo ocenili razdaljo. Prehodili so le pot iz Lokavca skozi Stomaže v Skrilje. V

vasi so narisali vse tri zaselke, niso pa jih zapisali, saj je bilo prostora na karti premalo. Sredi vasi so opazili trdno zgrajeno »kapelo«, posvečeno sv. Donatu, petsto korakov od nje pa stoji »auf dem Rucken Brititz eine Kirche St. Margaret solid«. Če povemo po slovensko: na grebenu Britih stoji trdna cerkev sv. Marjete. Britih je primorska izpeljanka iz nemške besede za ograjen prostor pri cerkvi. Do 19. stoletja so bila okrog cerkva praviloma pokopališča. Na enak način je nastala tudi izpeljanka britof.

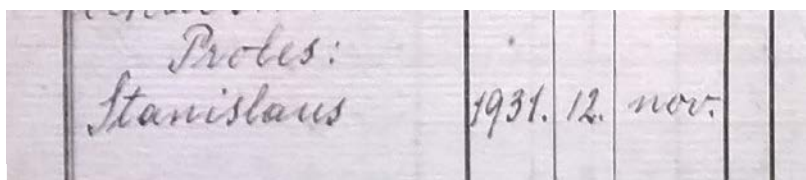
Opisali so tudi Čaven in potoke: »Mali Čaven (Brunik), Kucelj (Kuczell) in Čaven (Czavn) so najvišji vrhovi tega skalnega gorovja, ki se prek golih kamnitih in skalnatih vzpetin, grap in brezen spušča proti reki Vipavi. Vse vode so skoraj povsem enaki potoki, njih korito je kamnito in skalnato, tečejo po grapah in prepadih, ki jih je moč le v sili prečkati peš. Izvirajo v hribih in nikoli ne presahnejo: poleti je voda globoka komaj pol čevlja, pomladi, ko se tali sneg, pa so deroči.« Gozd je mešan, visokorasel in gosto poraščen z grmovjem.

Takratne izmere in geografska razmerja so bile bolj približne, saj so zemljevide in opise naredili za vojaške potrebe. Je pa zemljevid dragocen, saj imamo za tisto obdobje izdelan seznam 110 hiš v obeh vaseh (prvih 53 števil v Skriljah, preostale so pri Stomažih).

O slovenstvu in kulturi pri Stomažih priča veliko število naročnikov na mohorjevke. Tu je seznam članov Mohorjeve družbe iz leta 1892 pri Stomažih. Takrat je bila stopnja pismenosti že zelo visoka, saj pisati in brati ni znal le še vsak peti Slovenec. 45 naročnikov na mohorjevke kaže, da so knjige prihajale v skorajda prav vsako stomaško hišo. Število je impresivno tudi zaradi primerjave, saj je bilo v Skriljah 14 naročnikov, v celotni župniji Kamnje 52, v Ajdovščini pa 55. Število ni bilo vedno tako visoko. Leta 1873 je bilo stomaških članov Mohorjeve družbe le devet. S prihodom vikarja Aflonza Poljšaka pa se je število podvojilo (1886) in prekosilo število članov v župniji Kamnje.

Bratina Marija. (P. Ajdovščina.) 42
Sv. Tomaž. Poljšak Alf., vik.; Bratina Fr., župan; Bratina Jož., ključ.; Volk Fr., org.; Klemenčič And., Šolska knjižnica, Batagelj Ant., Bratina Anton, Bratina Ant., Črnigoj Jan., Črnigoj Janez, Kompara Fr., Kompara Fr., Črnigoj Jan., Črnigoj Ant., Bratina Jan., Bratina Fr., Zgonik Jož., Batagelj Jož., Bratina Marija, Črnigoj Marija, Bratina Andr., Žigon Miha, Bratina Fr., Valič Marko, Volk Jan., Bratina Franc, Fučko Ant., Fučko Ant., Bratina Krist., Bratina Fr., Batagelj Franca, Zgonik Jan., Klemenčič Fr., Makovec Leop., Makovec Ter., Zgonik Roz., Volk Mar., Črnigoj Jozefa, Rustija Luc., Črnigoj Al., Bratina Joz., Bratina Jozefa, Črnigoj Pavla, Volk Joz. (P. Ajdovščina.) 45

34

Ime Stanislav, ki so ga dali otroku v času najhujšega fašizma, ko se še peti v gostilni ni smelo v slovenščini, je dokaz poguma in narodne zavesti.

Slovinci

Med Stomažani in Skrlani v zgodovini ni bilo veliko tujcev. Slovenska zavest je bila vedno močna. Ponašajo se lahko, da je v njihovi župniji dokumentirana maša v starem slovanskem jeziku, ki si jo je prišel ogledat videmski škof. To je bilo 15. junija 1583. V času, ko so bile vse maše v latinščini, je to pomemben dokaz slovenstva in prebujajoče se narodne zavesti za vso dolino.

Seznam Stomažanov v Urbarju leta 1766. Knjigo hrani arhiv Župnijskega urada Kamnje. Foto: PPB

Index Nominum Cujuscuque Coloni.		
Bobaghal Andreas qm Bartholomei	—	1
^{Antonijs Baig} Bratina Andreas qm Mathie	—	5
Bratina Franciscus qm Juce	—	5 ^c
Bratina Johannes qm ^{Joanna} Thome Andree	—	7
Bratina ^{Joanna} Maurus qm Joannes	—	9
Bratina Mathias qm Caspari	—	11
Bratina Michael qm Caspari	—	15
Bratina Michael qm Mathie	—	15 ^c
Bratina Thomas qm Juce	—	17
Bratina Thomas qm Mathie	—	19
Bratina Andreas qm Francisca	—	21
x		
Carnigeri Franciscus qm Mathie	—	27
Carnigeri Joannes qm Pauli	—	29
Carnigeri Joannes qm Andree	—	31
Carnigeri Josephus qm Martini	—	35
Carnigo ^{Joanna} Mathias Anne Juce	—	35 ^c
Carnigo ^{Joanna} Mathias qm Urbani	—	37
Carnigeri Mathias qm Michaeli	—	39

35

O narodni zavesti pričuje tudi veliko podatkov iz novejših obdobj. Okoli leta 1900 so v obeh vaseh ljudje izkazovali svoj narodni ponos tudi s tem, da so otrokom začeli dajati izrazito slovenska, staroslovenska in slovanska imena.

Število ljudi

Koliko ljudi je živelo v posameznih letih, je težko natančno ugotoviti, saj gre velikokrat le za ocene. Imamo pa nekaj konkretnih podatkov. Leta 1792 je bilo ljudi natančno 233, kot piše v listini goriško-gradiščanske škofije o ustanovitvi kaplanije.

Leta 1883 pa je živelo v vasi 434 ljudi: 247 moških in 187 žensk. To je zapisal stomaški vikar Janez Črv, ki je začel zidati novo stomaško cerkev in šolo, ki je bila prej v župnišču. Vikar je zapisal nekaj misli, ki so bile takrat resne, danes pa so bolj zabavne: »Bolje je, ako se mladino do cerkve ob delavnikih ne sili, kakor da bi se čas maše okrog cerkve lovila, kar se tu in tam opazuje. Glede vedenja šolske mladine se podpisani ne more posebej pritoževati, razen pohujšanja, ki ga da javni ples.« Največ ljudi je v vasi živelo leta 1900, kar 417.

Potem je število začelo padati. Vzroki so: izseljevanje v Ameriko in Jugoslavijo, dve svetovni vojni in selitev prebivalstva v mesta po

drugi svetovni vojni. Leta 1991 je število skorajda doseglo številko, ki smo jo navedli 199 let pred tem: 259. V zadnjem času pa se je ponovno začelo dvigovati. Leta 2002 je bilo prebivalcev 324, leta 2017 pa 289: 151 moš in 138 žena. Osnovnošolskih otrok je 53 ali 18 odstotkov, kar je spodbuden podatek v času vsesplošnega staranja prebivalstva po državi.

1500	ok. 120
1792	233
1869	352
1883	434
1900	417
1931	406
1961	363
1971	328
1981	293
1991	259
2002	324
2011	285
2017	289

36

Stomažani so se okoli leta 1900 največ izseljevali v Trst. Najdemo pa jih vsepovsod. V tem zapisu iz družinske knjige so iz iste družine eni šli v Argentino, drugi v Trst. Knjigo hrani Škofijski arhiv Koper.

V katastru iz leta 1821 so bili pri Stomažih naslednji zaselki: St. Thomas, Bataghel, Bratina, Cernigoi, Sircousch, Prelukaw in

Csawen. Kljub nenavadnemu pravopisu imen ni težko prepoznati. Leta 1998 je župnik zapisal, da vas sestavlja: Britih (40 hiš), Bratini (10 hiš), Batagelji (3 hiše), Griže (12 hiš), Ljublanica (6 hiš), Hrib (12 hiš) in Breg (3 hiše). »Stomaž ima 86 hišnih številk. Planinska koča na Čavnu ima številko 87,« je še napisal župnik Branko Rudež.

935 R° di protocollo

A Gorizia li 25/7/936.XIV°

Risposta al N°

del

TERR. DEI CARABINIERI REALI DI TRIESTE

Divisione di Gorizia

Don Bratina Albino, cappellano di Cernizza Goriziana. =

REGIA PREFETTURA DI GORIZIA

Prot. N. 27999
Cat. 15

2 corrente venne destinato alla parrocchia di Cernizza Goriziana, alle dipendenze del decano **NOVAK** don Luigi, il fratello **BRATINA** Albino di Francesco fu Gisella Bufolin, S. Tommaso di S. Croce di Aidussina il 16/5/1912. =

BRATINA risulta di buona condotta morale, senza precedenti pendenze penali. =

tre sentimenti slavi, però politicamente non ha finora luogo a rimarchi di sorta. - Nel riguardi del Regime e Governo Nazionale mantiene contegno indifferente. =

3

IL CAPITANO
COMANDANTE INT. DELLA DIVISIONE
(**Francesco Accerillo**)

Attesa della segnalazione da parte della Curia
inscrivibile, - atto per su.

H. Prefetto
Bj

27/7/36, XIV°
Carni

N. 6/22 Ris.Per. di protocollo

A Gorizia n. 28/7/1940

Carte annesse N. _____

Risposta al N. _____

del _____

LEGIONE TERRITORIALE CARABINIERI REALI DI TRIESTE

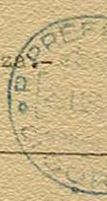
GRUPPO di GORIZIA

OGGETTO, don Albino BRATINA - parroco di Dol Ottelza

15-3

ALL'ECCELLENZA IL PREFETTO DI

GORIZIA

Toučkari,
le so spremenzale
dolino in svet

Il parroco della frazione di Dol Ottelza di Aid
in lingua ad officiare tutte le funzioni
lingua slava e nella stessa lingua insegna il catechismo ai b
di quella giurisdizione, i quali, in questi ultimi tempi, aff
numerosi alla canonica in tutte le ore del giorno. - Egli in
come sempre, predica il catechismo in una sala della car
non in chiesa. -

Sono stati notati parecchi bambini ad entrare ed uscir
soggetti all'ora dell'insegnamento del catechismo con de
di lettura religiosa in lingua slava. Si dubita perciò ch
ta canonica, sotto il pretesto del catechismo, venga inseg
lingua slava, dubbio che verrebbe confermato dal fatto che
bini, pur non avendo frequentate scuole slave, si recano na
nica con dei libri in detta lingua.

Risulta inoltre che il predetto sacerdote tutti i sa
le ore 21, fa affluire nella canonica parecchie persone d
to per ascoltare i comunicati in lingua slava delle staz
jugoslave. -

./.

Nova žrtev slovenskega duhovnika po laških izstrelkih je preč. g. Anton Bratina, ki so ga smrtno zadeli na binkoštni pondeljek v Šempetru pri Gorici. Prenesli so ga v dom „Kmetijskega društva“, kjer mu je č. g. dekan dr. Fr. Knavs podelil sv. poslednje olje. Kmalu nato je izdihnil. Poleg njega je bilo ubitih še drugih pet oseb, petnajst pa ranjenih. Rajni Bratina je bil blag gospod in delaven mož. R. I. P.!

37

Tako so Dolenjske novice med prvo svetovno vojno poročale o smrti Antona Bratine.

Anton Bratina (ok. 1850-1916)

Zelo slovesno je bilo pri Stomažih ob prvi novi maši 3. septembra 1876. Zapel jo je Anton Bratina, sin Tomaža. Ko je bil vikar v Kostanjevici, je Narodnemu muzeju daroval rimski novc. Bil je tudi kaplan v Komnu in vikar v Doberdodu. Umril je med klepetom pred cerkvijo v Šempetru pri Gorici med prvo svetovno vojno, in sicer med bombardiranjem 12. junija 1916. Naj mimogrede omenimo, da je v ZDA nenadne smrti umrl še en duhovnik z istim imenom in priimkom Anton Bratina (1902–1931), a gre za potomca slovenskih izseljencev.

Vladimir Makovec-Macchi (1909-2006)

Ugledni jezikoslovec in visokošolski profesor Vladimiro Macchi, ki je v Nemčiji pisal slovarje in učbenike za italijanščino, je skoraj stoletno življenjsko pot začel v Stomažu. Jezikoslovec je postal že kot osemletni pastirček, ko si je sposodil nemško slovnico, a mu jo je na paši pojedla – krava. V času fašizma so mu ime iz Vladimírja Makovca spremenili v Vladimiro Macchi. Bil je duhovnik in vzgojitelj v goriškem malem semenišču. Slovenski gojenci se ga spominjajo kot izjemno trdega in italijansko nastrojenega vzgojitelja v času fašizma. Po preselitvi v Nemčijo je izstopil iz duhovništva,

38

Fotografija Vladimirja Makovca s sorodniki v domači vasi. Fotografija je last njegovih sorodnikov iz zamejstva.

se poročil in se posvetil jezikoslovni znanosti. Med desetlinami njegovih knjig najdemo tudi precej slovarjev v različnih kombinacijah: italijanskih, nemško-italijanskih in angleško-italijanskih. Lotil se je celo nemškega ugankarskega slovarja. Budno ga je spremljala in cenzurirala tajna policija Stasi. Neki ugledni profesor iz Leipziga je tako zapisal: »Macchi se mi danes kaže kot liberalen svetilnik v ideološko obarvanem svetu znanosti, ki smo jo morali doživeti v Nemški demokratični republiki.« Čeprav se ga njegovi gojenci spominjajo kot renegata, je bil Macchi nad osamosvojitvijo Slovenije (1991) navdušen. Lavričeva knjižnica je o Makovcu izdala knjigo.

Virgil Bratina (1906-1987)

Virgil Bratina je bil urar, član Orla in ljubitelj gledališča. V Pivki je odprl urarno (1932), vendar se je zaradi fašističnega preganjanja preselil v Tržič in kupil drugo urarno. Bil je dobrotnik mnogih Slovencev. Kupil je stavbo za Katoliški dom v Gorici, ki je bila zelo pomembna za ohranitev slovenstva v mestu. »Ko smo kupovali

Goriška pokr

Na zadnjem pokrajinskem svetu tekalo glasovanje o odobritvi manjšotvalec in načrtov samih za št. javna dela, ki jih je pokrajinski sklenil vnesti v svoj bodoči program ternevelj.

Novi sedež za tehnični industrijski vod Marconi v Staranzanu, raz. znanstvenega liceja Buonarroti v in začasná postavitev prečnišni sta na dvorišču šole same, preureditev v ul. Rismondo v Gorici (kjer je di. gostarata slovenska šola I. Canka potrebe šolskega skrišništva, dogr razredov na tehničnem zavodu ITI v Gorici, preureditev bivšega ženske vilijona B v psihiatrini bolnišnici a ske potrebe znanstvenega zavoda A v Gorici, dela na pokrajinski cesti G Tržič, ki predvidevajo podvojitve v traso, preureditev športnega igrišča gluhoonmence v Gorici z razsvetljavo, za smotno ureditev stavbe v ul. Dna še hialoise Usmiljenih bratov), na vanje je začeti preureditev stavb v Gorici in kolonije v Lužnicah (Kau dolina).

Po tolikih letih stagnacije na pos javnih del se je tako goriška pok končno predstavila s številnimi pro. ki pa bodo svedla uresničeni, če bo tudi dovolj finančnega kritija; z la. sredstvi, to se pravi brez intervencij DD.PP. bodo ti načrti ostali samo s plju, ali bolje, pokrajlna bo moral čati načrtovalec za njihovo delo (tolikem številu načrtov je izdatke z žak — vsaj pol milijarde), vsekak ni gotovo, koliko teh del bo dej prišlo v gradajo.

Zaradi takih in podobnih pomisla bilo mnogo ugovorov in naspriplota cij s strani pokrajinskega sveta, zli klopri opozicije, kjer pa so se npr. nisti izkaali kot zelo šibka sila, e bili njihovi ugovori zgolj tehničnog: čuja in brez prave teže. Tudi pri meznih glasovanih je bil glas koma zelo šibak in je čisto bil prisoten en njihov predstavnik, tisti pač, ki j 39

Solski center se bliža uresničenju

4. avgusta so se na goriškem županstvu srečali župan dr. Scarano, pokrajinski odbornik dr. M. Špacapan in goriški pokrajinski tajnik SSK Marjan Terpin. V pogovorih so se dotaknili raznih vprašanj, ki se tičejo slovenske manjšine. Posebno nadržno pa so obdelali položaj novega slovenskega šolskega centra v Gorici, ki bo dokončni izpetjavi. Dne 3. septembra bodo namreč dela oddana na licitacijo in gradnja slovenske šole bo lahko dejansko stekla.

Takoj v septembru mora priti do sestanka med načrtovalci, gradbenim podjetjem in ravnatelji slovenskih šol da se preverijo dejanske potrebe posameznih šol, tudi v luči predvidevanj števila študirajoče mladine v prihodnjih letih; to pa zato, da se dokončno definira izvirni načrt.

V zadnjem času je prišlo do ugovorov s strani deželnega centra za raziskavo rastlin, ki se nahaja s svojimi laboratoriji prav v stavbah, ki jih bo goriška občina morala podreti za nove prostore slovenske šole. Čeprav je zgoraj omenjeni center brez pravega pomena, si vendar lasti zgodovinsko pravico po obstanku, saj se nahaja v našem mestu iz časov Avstro-Ogrske. Zato njegovi predstavniki, ki sicer ne nasprotujejo gradnji slovenskega šolskega centra, predlagajo drugačno lokacijo.

Terpin in Špacapan sta dr. Scarano podčrtala pomen ciklusa predavanj o slovenski manjšini, ki ga je predlagala Slovenska komisija na goriški občini za prihodnje leto. Take in podobne iniciative zaslužijo še posebno pozornosti prav v času, ko so vidni znaki nestrpnosti s strani večinskega naroda. Manifestacija, ki bi potekala pod okriljem deželne uprave (fi-

nančno plat bi namreč moral kriti prispevek na podlagi deželnega zakona št. 15 o miru in sodelovanju med narodi ob meji in ki bi se odvijala predvidoma v goriškem Avditoriju, mora imeti vso podporo zoriške občinske in pokrajinske uprave.

† Virgil Bratina

V torek pod večer je v Tržiču po dolgi in neozdravljivi bolezni umrl Virgil Bratina, znan slovenski urar. Pokojni je bil doma in Stenaža na Vipavskem in brat pok. duhovnika Albina Bratina. Imel se je za urarja in odprl trgovino v Šempetru na Krašu (Pivka). Dobro so mu šli posli, toda kot zaveden Slovenec je začel imeti stitnosti s tedanjo fašistično oblastjo, ki mu je grozila z internacijo. Da se roki neveličnosti, se je preselil v Tržič in tu nadaljeval s svojim delom.

Tudi v Tržiču se je uveljavil kot strokovno dober urar in mu dela ni manjkalo. Tu je odrasla njegova družina, sinovi in hčere. Eden sinov nadaljuje očetovo delo, saj se je oče umaknil od aktivnega vodstva trgovine, ko je dobil naslednika.

Pred leti mu je umrla žena, nato je sam zbolel in mu nobena zdravniška pomoč ni mogla vrniti zdravlja. Kot veren kristjan se je na srečanje z Bogom vestno pripravil.

Pokojni Virgil je bil tudi aktiven član slovenskega občestva v Laškem. Ko smo kupovali zemljišče in stavbo za Katoliški dom v Gorici, nam je v najbolj kritičnem trenutku priskočil na pomoč ravno Virgil Bratina. Tudi za to mu moramo biti hvaležni.

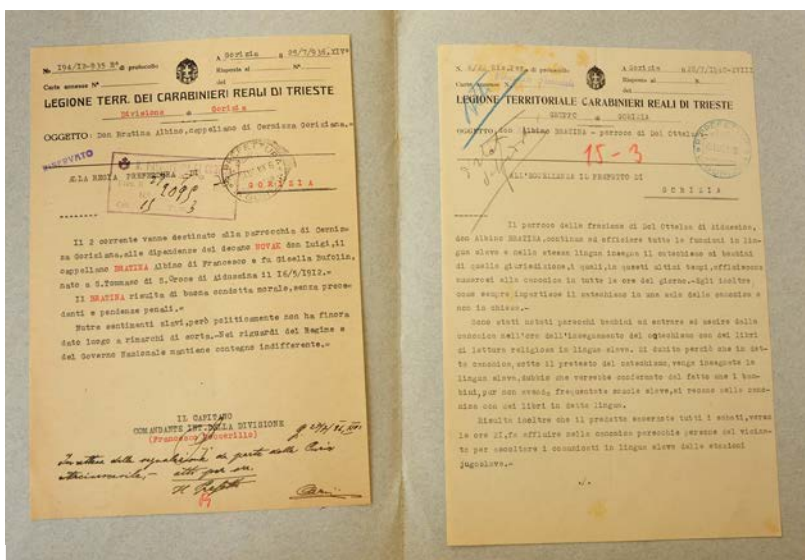
Naj mu bo Bog bogat plačnik; otrokom in ostalim sorodnikom izreka iskreno sožalje slovensko občestvo v Laškem in njim se pridružuje tudi odbor za Katoliški dom v Gorici.

Članek ob smrti Virgila Bratine v tedniku Katoliški glas.

zemljišče in stavbo za Katoliški dom v Gorici, nam je v najbolj kritičnem trenutku priskočil na pomoč ravno Virgil Bratina. Tudi za to mu moramo biti hvaležni,« je ob smrti napisal goriški časniki Katoliški glas. V zamejstvu sta oba brata, Virgil in Albin, naredila veliko in ju ljudje ohranjajo v lepem spominu.

Albin Bratina (1912-1973)

Duhovnik Albin Bratina, Virgilov brat, je bil »dober, mehek, voder«, ki se v življenju »najbrž ni nikoli razjezil«. Tako je o njem pisal goriški Katoliški glas. Rodil se je v hiši pri Županovih ali, kot piše v knjigi Status animarum: Pezdek (54/2). Novo mašo je pel

40

Bratinov dosje, ki ga je zbirala italijanska policija. Dosje AS 1829 hrani Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani in je prosto dostopen.

41

Duhovnik Albin Bratina

ca in otroke poučuje verouk v slovenščini. To je italijanski vojaški komandant Carlo Pilotti o njem zapisal leta 1940, v času ko je bila slovenska beseda skorajda povsem prepovedana. Med vojno je na Otlici spovedoval in obhajal mnoge partizane. Na njegov pogreb k Stomažem (1973) je prišlo skoraj sto duhovnikov, krsto pa je nosilo njegovih šest nečakov.

v domači cerkvi 21. maja 1936. Že leto kasneje je bil poslan za župnika na Otlico. »Na Otlici ni doživljal samo hajk, streljanja, požigov, tudi sam je bil dvakrat obsojen na smrt; enkrat so ga hoteli ustreliti partizani, a so ga rešili Nemci, drugič so ga hoteli ustreliti Nemci, a se je nekako tudi pred njimi rešil,« je zapisal isti častnik. Fašistična policija ga je zasledovala že v času kaplanovanja v Črničah. V njegovem dosjeju piše, da je moralno neoporečen, vendar mu zamerijo, da se čuti Slo-

42

Koprski pokrajinski arhiv (PAK), pomembna primorska kulturno-zgodovinska institucija, je nastal zaradi truda Marija Bratine.

Marij Bratina (1912-1982)

Arhivar Marij Bratina je bil rojen pri Pičnih (73/19/51), njegov rod pa izvira od Jagrovih. Postal je duhovnik in jezuit, a je po treh letih izstopil. V italijanski Brescii je bil učitelj književnosti, italijanščine in latinščine na klasični gimnaziji. Med drugo svetovno vojno je bil na ruski fronti, nato pa v Trstu aktivist OF. Bil je glavni pobudnik in prvi upravnik Pokrajinskega arhiva Koper.

Štefan Bratina (1912-2006)

Dolgoletni postojnski dopisnik Slovenskega Jadrana in kasneje Primorskih novic je na Primorskem precej poznan. Bil je partizan in dolgoletni predsednik postojnskih gasilcev, od leta 1947 pa vse do leta 1995. V biografskih leksikonih ga žal ne najdemo. Omenja pa ga knjiga Peruti tržaškega aborigina (2013), ki povzema delček njegovih spominov na drugo svetovno vojno: »Kot mi je pripovedoval Štefan Bratina, je njihov partijski sekretar bil vsako nedeljo pri maši in v znak spoštovanja do njihovega duhovnika stal ´ abtakt´, torej mirno v pozdravu.« Čeprav je živel v Postojni, se je veliko vračal v rodno vas, kjer je tudi pokopan.«

Predanost gasilstvu Štefana Bratine je obeležena tudi na njegovem nagrobniku.

Dr. Drago Klemenčič (1938-2017)

Duhovnik in urednik msgr. Drago Klemenčič je bil rojen pri Matijevih (15/49/24). V župnijski družinski knjigi je zapisan kot Karel Janez Klemenčič. Tako imenovani »televizijski župnik« Klemenčič je gotovo najbolj znan Stomažan. »Dr. Klemenčič je intelektualec primorskega porekla z razvito nacionalno zavestjo, predan ljubezni do slovenskega jezika, ki ga žlahtno goji tako v pisani kot v govorneni obliki. Javni delavec, katerega delovanje zaznamuje del slovenske

Drago Klemenčič, eden največjih intelektualcev, ki je bil zaposlen na nacionalni Televiziji Slovenija. Posnetek je iz dokumentarne oddaje Zrcalo in svetilnik iz produkcije RTVS, ki je na ogled tudi v spletnem arhivu RTVS: <http://4d.rtv slo.si/arhiv/dokumentarni-filmi-in-oddaje-verski-program/25149685>.

zgodovine,« piše o njem Wikipedija. Iz teologije je doktoriral na sloviti Lateranski univerzi v Rimu. Kot urednik nacionalnega tednika Družina je dosegel njegovo najvišjo naklado v zgodovini, vrtoglavih 130.000 izvodov. Zaradi njegovega uvodnika »Nočemo preštevanja« je komunistična oblast v svinčenih časih celotno naklado tednika zaplenila (1975). Klemenčiča pa je tajna policija Udba preiskovala, vodila na nočna zaslišanja in ovajala. Klemenčič je ohranil svoj smisel humor in to opisoval kot »pranje ušes« in »prijateljsko prepričevanje«. Bil je eden od pomembnih slovenskih intelektualcev, ki so zaslužni za zlom režima, uvedbo demokracije in osamosvojitve države. Na nacionalni televiziji je postavil in vodil verski program, ki je imel svojo vlogo tudi pri demokratizaciji in osamosvojitvi. Prevedel in uredil je več knjig in zbornikov. Napisal brezštevilo člankov, reportaž in komentarjev. Uredil ogromno televizijskih oddaj in dokumentarnih filmov. Po ogledu njegovega filma Sveta noč (1991) so mu televizijski kolegi na mednarodnem srečanju v Švici zaploskali z ovacijami. V domači kraj se je vse življenje redno vračal ob koncih tedna in v domači dolini tudi za vedno zatisnil oči. Nacionalna televizija (TVS) je o njegovem življenju v Sloveniji in Italiji posnela dokumentarni film Zrcalo in svetilnik (2008). Papež mu je za zasluge podelil častni naziv monsignor, zato se mu pred ime dodaja kratica msgr.

Pri Klemenčičevih se za družbeno dogajanje zelo zanima tudi mlajši brat pokojnega Draga, Alojzij Klemenčič (1952). Dolga leta je dejaven v lokalni politiki, po tretji izvolitvi v občinski svet pa je postal ajdovski podžupan.

Dr. Lojze Bratina (1942)

Pesnik, urednik, publicist in duhovnik dr. Lojze Bratina je bil v času osamosvojitve provincial slovenskih jezuitov (1987–1995). Rodil se je pri Firštovih (35/62/3). Študiral je v Zagrebu, na Dunaju, Quebec Cityju in Clevelandu. Doktoriral je iz teologije na sloviti rimski Gregoriani. Ob 70-letnici je izšla njegova knjiga Dnevnik v tej dolini, v katerem se v prozo prepleta tudi poezija. Vodil je gradnjo nove cerkve v ljubljanskih Dravljah s takrat povsem futuristično »zeleno« streho. Rojen je bil kot zadnji od desetih otrok pri Firštovih. »O svojem otroštvu bi lahko napisal posebno knjigo. Tako bogato in razgibano je bilo dogajanje. Od tega, da je bila moja mama skupaj z menoj, desetim otrokom, odlikovana s

Pater Lojze Bratina iz časa, ko je postavil temeljni kamen za draveljsko cerkev. Fotografija je iz župnijskega arhiva Dravlje.

44

strani Benita Mussolinija s posebno medaljo. Pa do šolskih let, ko smo bili v komunistično vodeni ajdovski gimnaziji v enem razredu nekaj bodočih nun in kar šest bodočih fajmoštrov,« je v nekem intervjuju dejal o svojem otroštvu. Izdal je več knjig, veliko objavlja v različnih časopisih in vodi knjižno založbo Dravlje.

Dr. Ciril Sorč (1948)

Duhovnik, univerzitetni profesor, publicist in teolog Ciril Sorč je po rodu Stomažan. Rojen je bil v hiši Klemenčičev (36/31), kamor se je priženil njegov ded, rojen v Bovcu. Ob duhovniškem delu je doktoriral in naredil kariero profesorja na ljubljanski univerzi. Živi v Ljubljani, kjer je bil pred upokojitvijo profesor za dogmatično teologijo na Teološki fakulteti. Še vedno veliko piše in objavlja, tudi na svoji spletni strani. Ena od njegovih misli je: »Človeku, ki se ne zna čuditi in ne pozna hvaležnosti, se slaba piše; prav tako

Dr. Ciril Sorč je ob delu na univerzi pomagal tudi po različnih župnijah. Fotografija je s spletnega portala Župnije Studeno, kjer je Sorč postal duhovni pomočnik leta 2013.

45

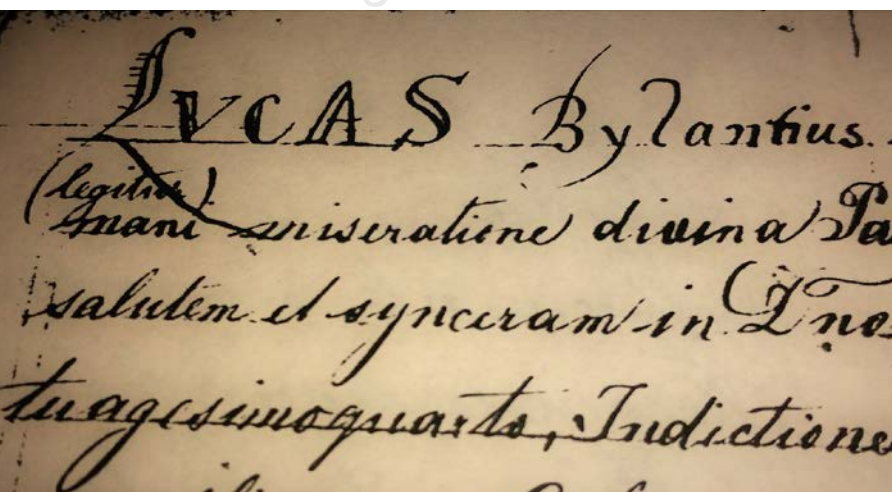
pa tudi družbi, v kateri živi.« V teologiji in filozofiji poudarja tudi slovensko samozavest: »Kot Slovenec se bom oplajal ob drugih, ne bom pa se jim udinjal. Učil se bom njihovih jezikov, da bom znal bolj spoštovati svojega. Oziral se bom po njihovi umetnosti in kulturi, da bi znal ceniti Cankarja, Kocbeka, Balantiča; ceniti naše zlate oltarje, panjske končnice in Plečnika. Njihovo znanost, da bi odkril našo izvirnost. Njihovo gospodarstvo, da bi se naučil gospodariti z lastnim. Bolj kot zatočišče mi bo domovina izhodišče.« Iz iste družine je tudi uveljavljena mezzosopranistka Barbara Sorč, saj se je njen oče od Stomažev preselil v Cerkno.

4

Juristično zanimive
točke pri Stomažih

46

Listina, v kateri škof Luka Bizantij potrjuje posvetitev cerkve. Fotokopijo pergamenta hrani arhiv Župnijskega urada Stomaž.

Štiri cerkve

Najbolj turistično in zgodovinsko zanimiva točka v vasi je gotovo župnijska cerkev. Sedanja stavba je že vsaj četrta po vrsti. Posvečena je apostolu sv. Tomažu, ki goduje 3. julija. Umrl je leta 67 po Kr., po izročilu v Mailapurju pri Madrasu v južni Indiji. Usmrtili naj bi ga z mečem ali sulico. Sv. Tomaž, ki ga ne smemo zamenjevati s cerkvenim očetom Tomažem Akvinskim, je zavetnik Azije, arhitektov, zidarjev in kamnosekov. Nejeverni Tomaž je simbol človeka, ki dvomi ali se težko odloči za vero. Upodablja ga s sulico in kotno mero ali dotikajočega se Kristusovih ran.

Tretja cerkev

Tretja cerkev je bila posvečena sv. Miklavžu in sv. Tomažu. Posvetil jo je pomožni oglejski škof Luka Bizantij, ki je sicer dejavno sodeloval na tridentinskem koncilu. To se je zgodilo 26. oktobra 1574, za šagro pa je škof določil 28. oktober, praznik svetih Simona in Juda Tadeja. Škof je še vnaprej podelil »za vse prihodnje čase« odpustek, ki velja 40 dni po tem, ko bo vernik v cerkvi na praznični dan zbrano zmolil očenaš in trikrat angelovo češčenje, se spovedal in šel k obhajilu. Somaševala sta tisti dan še kamenjski župnik

Boštjan Cavana in vipavski župnik Štefan z otoka Raba. Listina o ustanovitvi je ohranjena, napisana v latinščini na pergamentu. Ohranjena je oblika njenega tlorisa v katastru iz leta 1818. Prezbitrij, prostor za glavnim oltarjem, je bil na istem mestu kot danes, cerkvena ladja pa je bila krajša in ožja. Nekaj starega zidovja sestavlja tudi novo cerkev. Zvonika ni imela, ampak le zvončnico s prostorom za dva zvonova. To je tako imenovani zvonik na preslico. Okoli cerkve je bilo pokopališče, obzidano z zidom. Leta 1764 je vizitator, ki je obiskal cerkev, opazil, da je pokopališki zid v slabem stanju, zato ga je ukazal popraviti in v njem narediti nova vrata. Stomažani so to naredili in takrat tudi povečali cerkev. Na jugovzhodni strani, kjer je danes zvonik, so okoli leta 1767 zgradili prizidek.

Od stare cerkve, ki je bila gotovo prvič postavljena že v srednjem veku, a so jo ob gradnji sedanje porušili, ni ostalo skorajda nič, razen slike in omare. V notranjosti stare cerkve je bil poleg glavnega le en stranski oltar, posvečen sv. Miklavžu. Verjetno je bil na istem mestu kot sedanji. Leta 1570 ga je sestavljala samo oltarna miza,

Stara stomaška cerkev je imela zelo podoben zvonik kot cerkev sv. Martina v Žapužah (župnija Šturje): zvonik na preslico z dvema zvonovoma.

nad katero je bil lesen križ. Potem, v drugi polovici 19. stoletja, pa so vanj postavili sliko umetnika Jozefa Schöpfla, ki jo imamo tam tudi danes. Škof sv. Miklavž s knjigo in zlatimi kepami blagoslavlja klečeča otroka. Zanimivo je, da ima v nasprotju z drugimi Miklavži stomaški Miklavž kar šest, ne pa običajnih treh zlatih jabolk. V ozadju je slika cerkve, vendar njena podoba verjetno nima nobene zveze z vasjo. Schöpfel je nemški slikar iz bavarskega mesta Reichenau, kjer so tovrstni zvoniki precej pogosti. Možno je, da je slikar upodobil poenostavljeno obliko cerkve sv. Marije in Marika v domačem mestu.

Iz stare cerkve je ohranjena tudi omara v zakristiji z izrezljanimi vzorci v lesu. Gre za lepo in kakovostno omaro, umetnino iz lesa, ki je bila izdelana leta 1761.

Sedanja cerkev

Stomažani so novo cerkev zgradili leta 1884, zvonik pa so ji dodali pet let kasneje. Denar so zbirali po družinah, ki so jih glede na premoženjsko stanje razdelili v tri razrede. Bogatejši so dali več, revnejši manj.

Najeli so znamenitega stavbenika in zidarskega mojstra Mihaela Blažka (1810–1897) iz Lokavca, ki je zgradil zvonik cerkvi v Logu, cerkev v Budanjah, Branici in Vrhpolju, pivovarno in tovarno v Ajdovščini ter več velikih stavb in mostov. Blažko je imel takrat že 74 let in mu je pri delu pomagal sin Franc Blažko (1844–1906). Čeprav ne gre za največje, pa je ravno stomaška cerkev ena Blažkovih najboljših del, ki jih je naredil ob koncu svojega ustvarjanja.

Cerkev je posvetil goriški nadškof Alojzij Zorn 17. oktobra 1885. V glavni oltar je položil relikvije sv. Kvirina in sv. Krizogona.

Freske so novejše. Ustvarili so jih domači, slovenski slikarji.

48

Tloris cerkve iz leta 1818.
Zemljevid v franciscejskem katastru hrani Državni arhiv Trst.

49

Župnišče je starejše od cerkve. Zgradili so ga kot zgled za druge stavbe. Stavba je najmogočnejša v vasi. Zadnja leta v njej ni več župnika, saj je župnija postala podružnica. Z letom 2018 pa Stomaž ni več župnija, ampak je pridružena župniji Vipavski Križ.

Stomaška cerkev pred prenovo v 80-ih letih prejšnjega stoletja. Židovi so imeli posebne vzorce, zaradi katerih oltarji in slike niso prišli tako do izraza.

50

Okoli cerkve je bilo nekoč pokopališče in zid. Tudi danes je okolica cerkve obdana z ostanki takratnega zidu in ograjo.

51

A

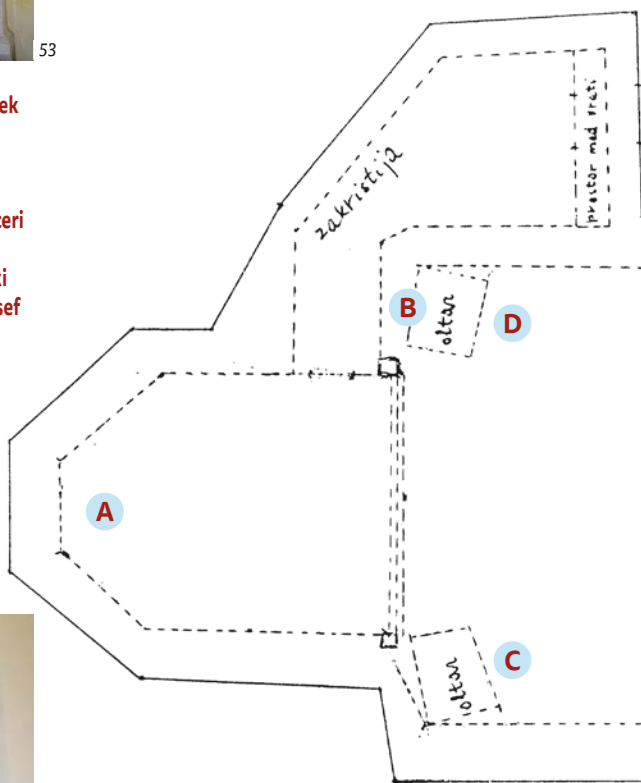
53

Glavni oltar je naredil kamnosek Gregoretti iz Vidma (1885). Krasita ga kipa sv. Petra in Pavla (153 cm). Za oltarjem je klasicistična oljna slika, na kateri zavetnik cerkve, nejeverni sv. Tomaž, kleči pred Kristusom, ki mu kaže rane. Avtor slike je Josef Schöpfl.

B

54

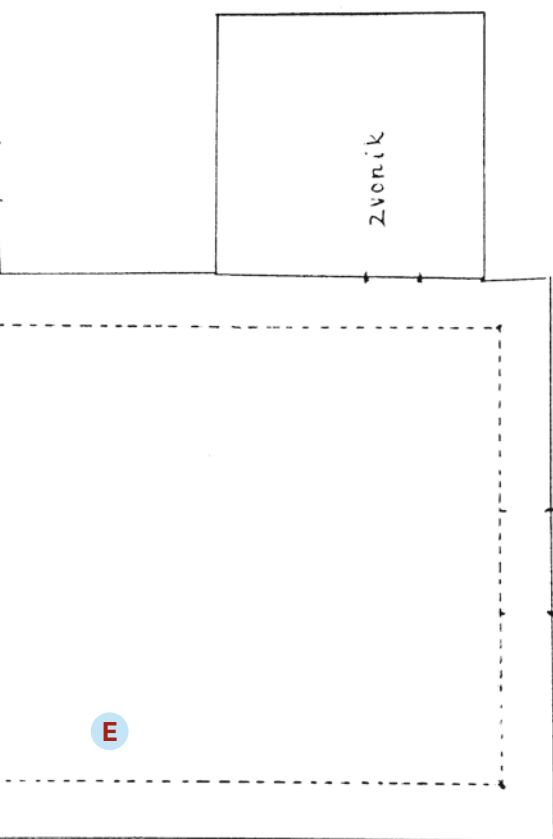

C

55

Stranska oltarja sta na prvi pogled povsem enaka. A levi je lesen, desni pa kamnit. V atiki Miklavževega oltarja, ovalni sliki na vrhu, je podoba Jezusa otroka z mučilnimi orodji. V oltarju pa je platno sv. Nikolaja, ki je bilo že v stari cerkvi.

Nadangel Rafael in mladi Tobija, ki je šel v svet in veliko doživel. Spremljal ga je nadangel, ki ga je Tobija vedno poslušal. Tako se je srečno oženil in se slednjič vrnil v domači kraj.

Bavarski slikar Josef Schöpfl je narisal tudi 14 postaj križevega pota, ki pa nimajo tako velike umetniške vrednosti kot oltarni sliki.

56

Desni oltar pa je posvečen Lurški Mariji. Lesen kip v votlini spominja na priljubljeno češčenje lurške Marije, ki se je razširilo pod Čaven že četrto stoletje po začetku prikazovanj. Nad oltarjem je ovalna podoba nadangela Rafaela z mladim Tobijo. Gre za zavetnika ljudi, ki so se podali s trebuhom za kruhom v svet, in izraža veliko stisko mnogih Stomažanov, ki so zaradi revščine morali od doma na prelomu stoletja. Sveti Tobija se namreč vrne domov.

57

V prezbitერიju je freske leta 1954 naslikal slikar Ladislav Pintar (1896-1965), frančiškan in gvardijan svetogorske bazilike. Apostol Tomaž krščuje otroka v Indiji. Zelo redko najdemo v cerkvah ta prizor, ki temelji na krščanskem izročilu. V apokrifnih delih, ki niso del uradnega Svetega pisma, stoji, da je apostol Tomaž kot misijonar odpotoval v Indijo in tam širil krščanstvo. Prizor je nastal zaradi močne zavesti med ljudmi, da je treba podpirati slovenske misijonarje, ki delujejo po revnih deželah sveta. Tudi Stomažani so vedno finančno podpirali delo misijonarjev.

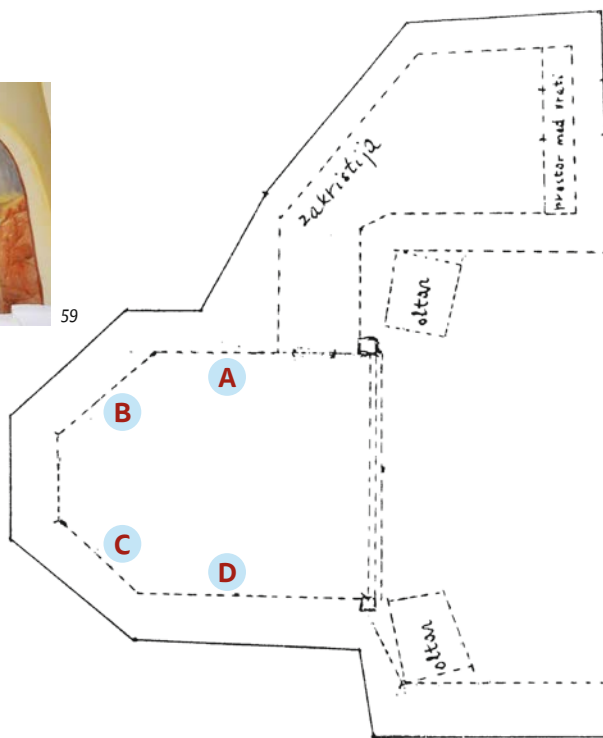

58

59

Jezus in Samarijanka.

Jezus in stotnik. Stotnik izreče besede, ki jih izgovarjamo pri maši pred obhajilom: »Gospod, nisem vreden, da prideš k meni, a reci le besedo in ozdravljena bo moja duša.« Ne glede na to pa Jezus vendarle pride k stotniku.

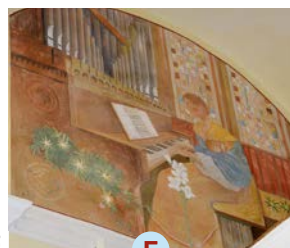
60

61

D

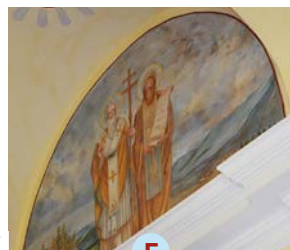
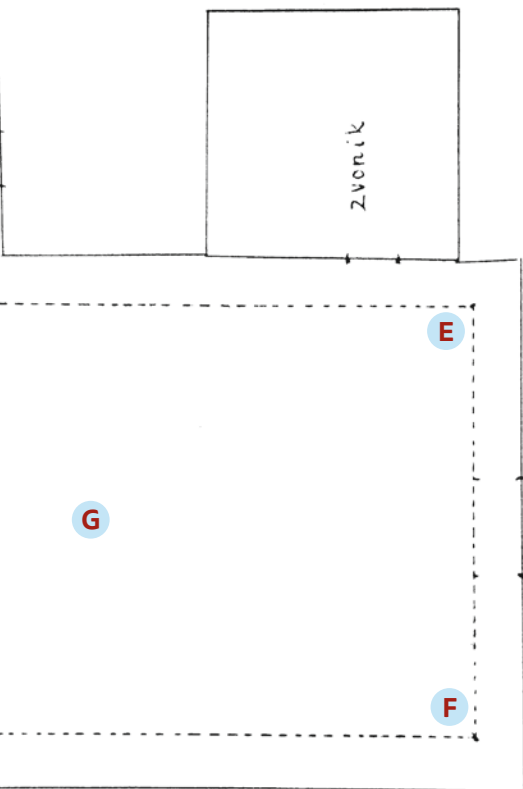
Filip pokliče Natanaela, naj se tudi on pridruži Jezusu in njegovim učencem.

62

E

Podoba sv. Cecilije (1954), zaveznice pevcev in pevskih zborov, je ustvaril Danilo Ježič. Sodobni in priznani ajdovski slikar in grafik je Cecilijo upodobil v živih barvah med igranjem na orgle. Bele lilija je svetniški simbol te rimske mučenke, katere grob so našli v rimskih katakombah.

63

F

Slovanska zaveznika Ciril in Metod sta simbol slovenske pripadnosti krščanstvu in narodne zavednosti, ki je pri Stomažih nikoli ni manjkalo. Fresko je naslikal Anton Cigoj, ki je fašizem osebno doživel.

Poslikavo v ladji (1954) je ustvaril Anton Cigoj (1895-1963), slikar samouk, rojen v Sv. Križu. Vsestranski in narodnozavedni trgovec, električar, mornar na admiralski vojni ladji, ki se je prijavil na ekspedicijo na južni tečaj, je poslikal več primorskih cerkva. Marijino vnebovzetje je prikazano v treh poljih. Marija je bila po izročilu vzeta v nebo in naj sploh ne bi umrla, ampak le zaspala. Ob njeni smrti v Jeruzalemu so bili prisotni vsi apostoli, tudi Tomaž je prišel iz Indije. Ko je Tomaž nekaj dni kasneje prišel na njen grob, je bil prazen in slišala se je nebeška glasba.

64

G

65

Stomaški zvonik daje vasi prepoznavno podobo. Po visokem zvoniku prepoznamo Stomaž.

Zvonik

Cerkev krasi prizidani zvonik (1889), ki je eden najvišjih zvonikov v dolini. Meri 36,45 metra, kar ustreza manjšemu nebotičniku z osmimi nadstropji. V njem so bili trije zvonovi. Manjša zvonova je za vojne namene med prvo svetovno vojno zaplenila avstrijska vlada (1916), italijanska vlada pa je nato poskrbela za nova, enaka zvonova (1927). Med drugo svetovno vojno je italijanska vlada oba zvonova zaplenila (1942). Med snemanjem je počil tudi največji zvon. Po vojni je Italija Jugoslaviji odplačala zvonova, vendar nova oblast denarja Stomažanom ni vrnila. Šele leta 1990 so v zvoniku zopet zapeli novi trije zvonovi, skupaj z navčkom. Zvonove sta plačali Draga in Slava Fučka, ob tem pa so, kot je napisal župnik Rudež, »tudi vaščani veliko pomagali v dežju in hudem prepihu na zvoniku«. Zgodovina zvonov je v župnijskem arhivu bogato dokumentirana.

66

Gre za oglejski tip zvonika: je štirikoten, na vrhu pa je zadnja »etaža« osmerokotna, kar simbolizira večnost in popolnost. Posebnost sta zaključka, ki nista ravna kot sicer na Vipavskem, ampak neogotska. Pred obnovo, ko je streha spremenila barvo, je bil na pogled še skladnejši, ker sta kamnita venca prišla bolj do izraza.

67

Vsaj štiri različne cerkve so doslej stale pri Stomažih. Cerkev je tako v vasi že najmanj pol tistočletja.

O postavitvi novih zvonov so poročali tudi mediji (1990). Članek v Družini s fotografijo koprškega škofa Metoda Piriha med blagoslovom. Stomaž so takrat pisali še kot Štomaž.

Najstarejši in največji zvon je edini, ki je »preživel« obe svetovni vojni. Ko je odslužil, je »večni počitek« dobil na častnem mestu pred cerkvijo. Ulit je bil leta 1898 v Vidmu. Tehta 1712 kilogramov. Na njem so upodobljeni prizori: Jezus na križu, sv. Jožef, sv. Jurij in sv. Anton.

68

V Štomažu imajo nove zvonove

Praznik je združil vso župnijo

Družina je že poročala o temeljiti pregotovi cerkve in župnišča v Štomažu na Vipavskem. Lani za 1. maj je škof Metod bliskal župnijo, podelil zakrament mirne in blagoslovil dokončana dela pri obnovi cerkve in župnišča. Praznovanje v začetku najlepšega meseca je postalo kar nekakšno izročilo, saj je bil škof za letošnji prvi maj popolnoma spet v Štomažu, tokrat je posvetil štiri nove zvonove. Praznik, ki se ljudem gotovo najbolj vtisne v spomin.

Pred cerkvijo je začel lep obred posvetitve zvonov, za kroglope in maziljenje pa se je pozpel v zvonik, saj so zvonovi že viseli. In ko se je

stom pripravil prišten župnik Rudec pa se je le hvalil vsem, ki so prispevali delom in znanjem: predstojatelj Primorje iz Ajdovščine, obnovilo fasado, livarni Zalca, ki je zvonove izdelal, in Mru Bonč, ki jih je urejal ubrano zvonjenje. Že Sinkovec, ki je iz Štija upravljal tudi Štomaž in vodil obnovitvena dela, s poslovi, saj ga čaka v Štihu večje delo — gre cerkve.

Praznik v Štomažu pomeni eno značilnost. Do nje vse od leta 1943 sem imel

69

Škof Pirih posvečuje nove zvonove

70

Slika sv. Miklavža iz stare cerkve je ostala tudi v novi.

71

Dragocena omara v zakristiji je še vedno v uporabi.

Detajl, ki razkriva umetelno izdelavo iz sredine 18. stoletja.

72

73

Lepo izklesan portal iz 19. stoletja pri Bratinih (Jagrovi, Stomaž 80). Postavljen je bil leta 1888, kot pravi letnica. Nad vrati je vklesano srce s črko M kot začenico Device Marije.

74

Izklesan kamniti portal z letnico 1860 in tradicionalnim slovenskim krščanskim ornamentom nad vrati, oznako IHS.

Britih

Stomaške hiše so primer lepega in kakovostnega vipavskega stavbarstva. Tlorisi so razgibani, zunanja stopnišča so slikovita in okrašena. Kamniti okenski okvirji (vangerji) so lepo izklesani, nekateri tudi okrašeni. Portali dvorišč in vrat pa so še bolj mogočni in mnogi okrašeni z letnicami. Ozke gase in strehe s korci in kamni dopolnjujejo lep primer značilne stare vipavske vasi. Britih je evidentiran kot slovenska naselbinska dediščina pod številko 23639. Drugi zaselki imajo tudi precej lepih stavbnih detajlov, ki so del dragocene vipavske arhitekturne dediščine, vendar niso na seznamu nepremične kulturne dediščine. Isto velja za mlin. Do leta 1975 je v njem delal mlinar Jože Bizjak, potem pa se je mlinsko kolo ustavilo. Novogoriški Zavod za varstvo kulturne dediščine ga je pred leti opazil. Njihov strokovnjak je zapisal: »Ob manjšem potoku stoji skromen mlin na en sam kamen, ki ga poganja leseno kolo. Naprave mlina so v celoti ohranjene (prenosi, sita ...), najbolj pa je

75

76

Mlin je bil okoli leta 1985 še lepo ohranjen, danes pa je od mlinskega kolesa ostalo bore malo.

poškodovano kolo, ki propada, odkar ne deluje več. Čeprav je mlin skromen, ga je treba zaradi redkosti tovrstnih objektov in odlične ohranjenosti čimprej restavrirati in usposobiti za delovanje ali vsaj konservirati.«

Bratini

V Bratinih je še ohranjeno veliko lepih in starih stavbnih umetnin. Mnogi ohranjeni kamniti oboki predstavljajo dragoceno dediščino, ki je v zanosu prenov po drugi svetovni vojni v veliki meri izginila. Na dvorišču pri Jagrovih (Bratina, Stomaž 80) vidimo, kako so bile domačije videti nekoč, saj so lastniki oboke ohranili. Imajo kar tri portale z letnicami iz 19. stoletja.

Na začetku zaselka je Marijina kapelica, ki jo je postavil Adolf Bratina (1905–1988) iz Jagrove hiše v letih pred drugo svetovno vojno. Tako kot kapelico pri Nadliških in ob poti na Čaven. V času, ko so Jagrovi bratje imeli cestno podjetje Impresa Albino Bratina, so gradili ceste po gozdovih v širši okolici, kar opisuje tudi črtica Bratje v knjigi Pod to goro Čavensko. Dolfe je ob cestah zgradil več kapelic. Pri Bratinih je ena njegovih najbolj posrečenih. Zavod za kulturno dediščino je kapelico strokovno ocenil in podal vlogo za vpis v register nacionalne dediščine (2000), česar pa kulturno ministrstvo ni realiziralo. Cipreso je zasadil Adolfov brat Mirko.

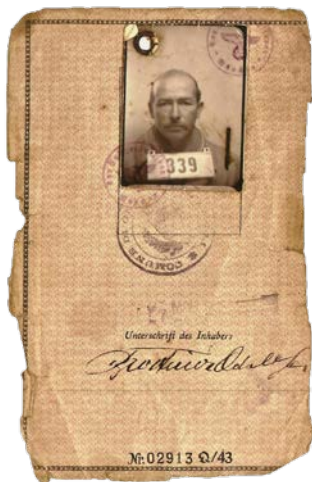

77

Starodavni porton, kamnoseška umetnina iz leta 1852. Portal je postavil Franc Bratina, napis se glasi: 18 FRANZ BROTTINA 52.

78

79

Adolf Bratina, Dolfk Badgeljev, je preživel nemški lager. Po vojni se je domov vrnil z Bavarske peš. Desno je njegova kapelica pred Bratini.

80

81

82

Stomaž 27: na vogelnem kamnu hiše je ohranjena letnica 1869.

Lep primer tradicionalne arhitekture v Bratinih.

83

84

Spomin na čase, ko so bile hiše majhne, ljudi pa veliko.

85

Šolo je zgradil stomaški duhovnik, saj v župnišču ni bilo dovolj prostora. Leta 1883 je vikar Janez Črv zapisal, da v šolo hodijo vsi otroci do 14. leta. Po kapitulaciji Italije septembra 1943 so partizani obnovili slovensko šolo, ki so jo fašistične oblasti ukinile leta 1923. V vmesnem času so se otroci slovenščine učili le doma in pri verouku. Partizanska oblast je sklep o obnovitvi slovenskih šol po vsej Primorski sprejela prav v tej stavbi septembra 1943. Na ta dogodek spominja tudi spominska plošča na šoli.

Lepo ohranjena domačija na koncu vasi pri Bratinih (Stomaž 86). Stomažani so vedeli, kako se zaščititi pred poletno vročino in hkrati prejeti pozimi čimveč sonca. Zato je strešni napušč malce daljši: poleti, ko je sonce visoko, je sence več, pozimi pa je sonce nizko in napušč ne moti. Hkrati pa pred poletno pripeko hišo ščiti vinska trta, ki pozimi, ko smo željni sonca, kajpada, nima listja.

86

87

Stara kovana vrata na pokopališču svojemu namenu služijo že več kot 170 let. Starih nagrobnikov se je ohranilo malo, veliko grobov pa je prekopanih.

Pokopališče z razgledom

Pokopališče je bilo najprej ob cerkvi. Po odloku cesarja Jožefa II. ga je bilo treba preseliti stran od cerkve. Novo pokopališče je nastalo verjetno leta 1842. V vsej dolini ima gotovo enega najlepših razgledov. Nekoč je bilo na sredini pokopališča, pred danes

Novi vhod na pokopališče. Kapelica Srca Jezusovega z začetka 20. stoletja je narejena v neogotskem slogu. Na strehi ima mali obelisk s križem. Pločevinasta streha ima okrašen zaključek, zatrep.

88

89

Obnovljeni pokopališki križ ima trilistno oblikovane krake. Spominja na smrt mnogih Stomažanov v času prve svetovne vojne in v mesecih tik po njej, ko je razsajala španska gripa.

porušeno mrliško vežico, znamenje križa, ki so ga preselili na konec. Kamnit križ z izklesano mrtvaško glavo je datiran z letnico 1914, kot spomin na umrle v prvi svetovni vojni. Stomažanov je med prvo svetovno vojno padlo izjemno veliko, popolnega seznama pa še ni. Zaradi pomanjkanja je bila v vasi v zaledju soške fronte smrtnost malce višja kot običajno.

90

Staro stomaško pokopališče na zimski fotografiji izpred več kot treh desetletij.

Vhod na pokopališče je bil prenovljen z novo mrliško vežico. Dvanajst stebrov, ki nosijo s korci pokrito streho, pomeni dvanajst apostolov: v sami mrliški vežici je steber, ki predstavlja apostola Tomaža. Misel pri oblikovanju arhitekture je bila: »Še zadnjič skupaj pod eno streho.«

Partizanski spomenik

Spomenik padlim partizanom je nastal leta 1948. Poleg simbolične rdeče zvezde, simbola nove oblasti, je arhitekt Teodor Lojtk nad kamnit kvader postavil simbol Triglava, ki spominja na vrnitev Primorske k matici Sloveniji.

Na spomeniku je 16 žrtev, ki jih je počastila partizanska stran. Med Brithom in Hribom so evidentirana štiri prikrita grobišča iz časa druge svetovne vojne in povojnih likvidacij, ki so le delno raziskana. Za zdaj poimensko vemo za dvanajst imen, ubitih v vasi med vojno, od tega so štirje domačini. Stomažanov je sicer med vojno padlo 24.

91

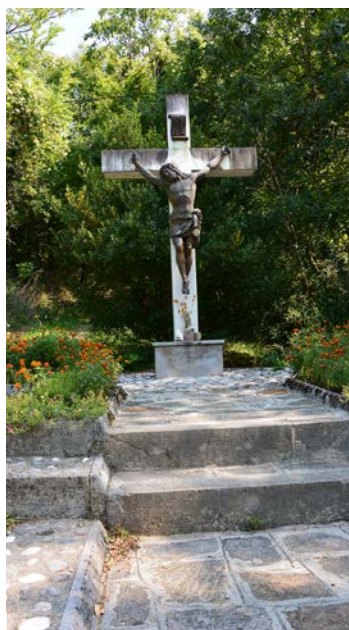
Križ v Dolinci

Nejasno je, kdaj je bil na tem mestu križ prvič postavljen. Po ustnem izročilu okoli leta 1900. Postavil ga je Anton Fučka (1876), ki je tri dni dolbel v skalo vdolbino, kamor je postavil križ. Njegova hči Slava je pred maturo tam prižgala svečko in ponoči je križ zgorel. Obljubila si je, da ga bo ponovno postavila, ko bo to finančno zmogla. In res je bil križ ponovno postavljen okoli leta 1968. Iz Italije je prišel z velikimi težavami, saj so »uvoz« oblasti dovolile po dolgem čakanju, mnogih prošnjah in uporabi poznanstev. Tik pred smrtjo je velika dobrotnica cerkve Slava plačala še tretji križ (1993), saj je bil prejšnji dotrajan. Za korpus so vzeli model Kristusa

92

Znamenje v Dolinci pred prenovi.

93

Križ v Dolinci danes.

s pokopališča v Šturjah. V Žalcu so leta 1991 vlili dva kipa, enega za Dolinco, drugega za ajdovsko pokopališče. Pri postavljanju obeh križev je bilo vloženega ogromno prostovoljnega dela tudi s strani vaščanov.

Planinske poti

Stomaž je priljubljeno izhodišče za planince, ki se odpravljajo na Čaven. Dve glavni označeni poti vodita do koč na Čavnu. Ena iz Britha, druga iz zaselka Bratini. Obe poti sta označeni za lahki. Z vmesnimi povezovalnimi potmi pa si lahko ustvarimo še precej drugih kombinacij.

Planinci pot običajno začnejo v Brithu, kjer pustijo avtomobil, in se skozi Griže odpravijo po desni poti preko Male gore. Pot je markirana. Do koč potrebujemo dve uri in četrta. Izjemna naravna zanimivost so Pihala, malo pod prečno potjo, kjer iz lukenj vedno piha hladen zrak. Ta naravna »klimatska naprava« tudi v najhujšem poletju deluje 24 ur na dan. Od koč na Čavnu (1242 m) se pot lahko nadaljuje na Kucelj (1237 m, 45 minut), Mali Modrasovec

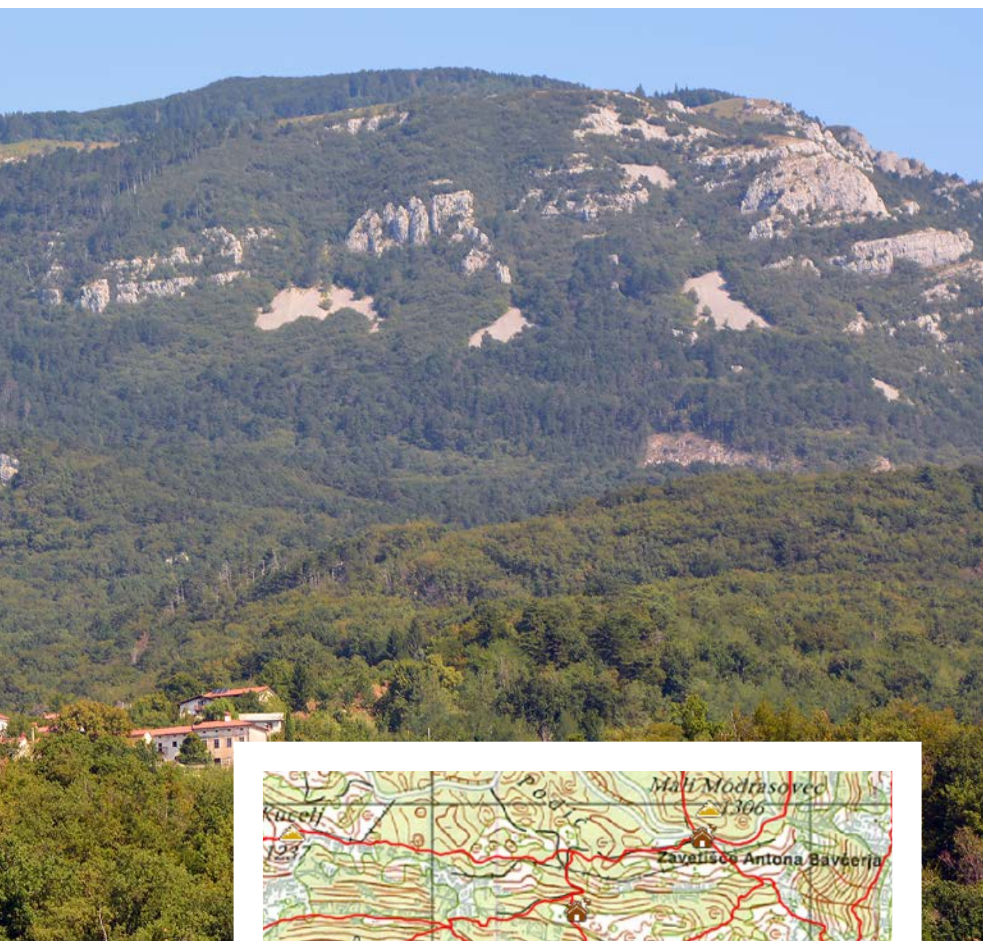

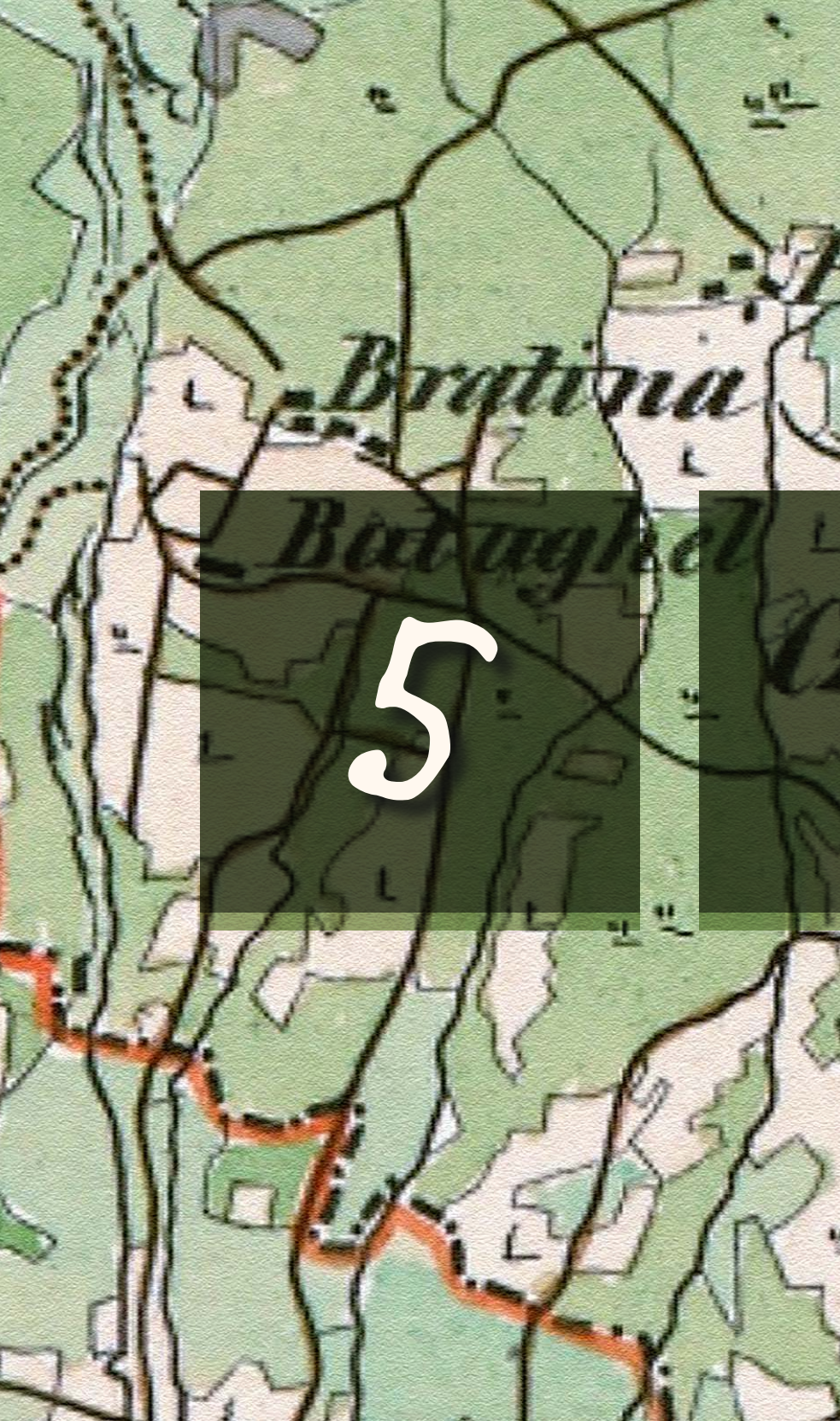
94

Stomaž je naselje, ki je od vseh najbolj vraščeno v goro Čaven.

(1305 m, 15 minut) ali Veliki Modrasovec (1353 m, 30 minut). Slednja pot je del tako imenovane transverzale ali Slovenske planinske poti.

Druga pot vodi skozi Bratine čez Platna (613 m, ura in 20 minut) do koče na Mali gori (1040 m, ura in 10 minut). Od tam do roba, kjer je razpotje z imenom Črna peč, je še 20 minut. Od Črne peči lahko zavijemo na levo do Kuclja, ki ga dosežemo v dobre pol ure, ali na desno do koče na Čavnu (20 minut). Do Kuclja tako potrebujemo skupaj tri ure in pol.

Bratina

Bodughel

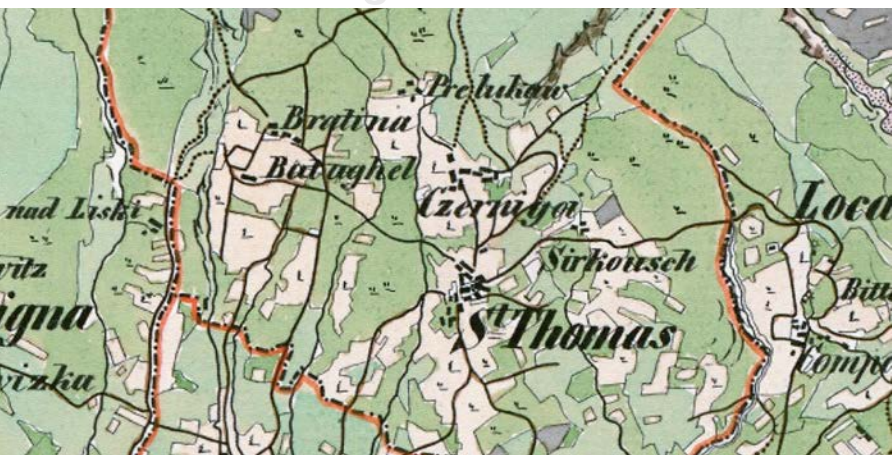
5

A historical map showing land parcels in shades of green and tan, with a network of roads and a prominent orange line. The word "Prebuzian" is written in a stylized, cursive font across the top left. A dark green horizontal band is overlaid on the map, containing white text.

Prebuzian

Glaune rodbine
po hišnih številkah
iz leta 1818

St. Thomas

Stomaž leta 1818

Seznam je narejen po zaselkih. Najprej je hišna številka, sledi ime lastnika, ime njegovega očeta in katastrske številke hiš, ki jih ima v lasti. Te so vidne na zemljevidih v črni barvi znotraj posameznih stavb.

Čaven

1 — Jožef Attems

90

Batagelji

1 — Andrej Batagelj (1767-1827), Janez Batagelj

112, 114

98

Bratini

2	— Anton Bratina (1770-1831), Jožef Bratina	108, 111
3	— Franc Batagelj (1766), Janez Batagelj	109
4	— Pavel Bratina, Mihael Bratina	91, 96, 105, 110
5	— Anton Bratina, Anton Bratina	97, 104, 106
6	— Jožef Bratina (1780), Jožef Bratina	103, 107
7	— Anton Bratina (1773), Jožef Bratina	94, 101
8	— Jožef Bratina, Jožef Bratina	102
9	— Jožef Bratina (1779), Jakob Bratina	100
10	— Jožef Bratina (1766), Matija Bratina	99

99

Prelukav

11	— Anton Bratina (1771-1830), Franc Bratina	85, 88
12	— Anton Bajc (1788), Anton Bajc	27, 87, 89
13	— Marija Črnigoj (1752), vdova po Mihaelu Črnigoju	86

100

Črniгови (Griže)

14	—	Janez Rovtar (1778-1832), Janez Rovtar	81,84
15	—	Anton Črniгови (1768), Mihael Črniгови	75,80,83
16	—	Anton Črniгови (1780), Jožef Črniгови	74,76,78
17	—	Janez Čibej (1758-1839), Matija Čibej	77,79
18	—	Jožef Črniгови (1766-1837), Matija Črniгови	80, 82
19	—	Jernej Črniгови (1789), Tomaž Črniгови	73
20	—	Andrej Črniгови (1786), Janez Črniгови	17, 72
21	—	Andrej Črniгови (1775), Mihael Črniгови	69, 71
22	—	Jožef Rustja (1767), Andrej Rustja	67,70 Na kaluni
23	—	Anton Črniгови, Jožef Črniгови	121,64
24	—	Jožef Črniгови (1786), Mihael Črniгови	63, 63
25	—	Anton Črniгови (1771), Marko Črniгови	13,66,68
26	—	Jožef Črniгови (1766), Jožef Črniгови	12,61,65
27	—	Franc Rovtar (1799), Janez Rovtar	59
28	—	Franc Rovtar (1799), Janez Rovtar	58
29	—	Jožef Kompara (1784), Mihael Kompara	56
30	—	Jožef Kompara (1776), Anton Kompara	55,57
31	—	Franc Bratina (1776-1831), Jožef Bratina	9
32	—	Jožef Bratina (1782), Jožef Bratina	3,8,54
33	—	Franc Bratina (1789), Jožef Bratina,	2 Firšt

Britih

34	—	kaplanija	1
35	—	Anton Rovtar	5,15
35	—	Andrej Žigon (1791), Anton Žigon	4,16
36	—	Andrej Klemenčič (1782), Andrej Klemenčič	7,11,60
37	—	Jožef Črniгови, Jožef Črniгови	31
38	—	Jožef Črniгови, Jožef Črniгови	14
39	—	Jožef Zgonik (1779), Janez Zgonik	

101

40	—	Janez Fučka, Janez Fučka	10, 25
41	—	Anton Kompara (1788), Mihael Kompara	22, 23, 30
42	—	Jakob Batič (1800), Jožef Batič	26, 26, 28
43	—	Janez Rustja	
44	—	Mihael Črnigoj (1773), Matija Črnigoj	32, 33
45	—	Jernej Bratina (1782), Jožef Bratina	29, 34, 43
46	—	Jožef Bratina, Jožef Bratina	45, 46, 118, 119, 47, 48, 52
47	—	Anton Fučka (1780), Anton Fučka	36, 37
48	—	Franc Bratina (1794), Jožef Bratina	50, 51
49	—	Franc Bratina (1769-1839), Andrej Bratina	49
50	—	Jožef Bratina (1778-1837), Andrej Bratina	39, 40, 44
51	—	Franc Bratina (1780), Franc Bratina	45
52	—	Matija Likar (1785-1836), Jožef Likar	46
53	—	Jožef Zgonik (1781-1832), Jožef Zgonik	41
54	—	Anton Bratina (1793), Franc Bratina	38, 42
55	—	Franc Bratina (1787), Janez Bratina	43 Zajc
56	—	Jožef Volk (1761-1840), Andrej Volk	35

102

Sirkovže in Hrib

58	—	Janez Bratina (1797), Jožef Bratina	98
----	---	-------------------------------------	----

45. Februarij 1779.

legitimus q^m Josep

tionibus, juxta S

alia de presenti

abina de S. Thom

de licentia Pa

Michaelis Arch

utar, et Josep

2. gbris 1779 ex

er S. Thoma sub
Ar. Carnigoi de S. Th
Concilij Tridentin
cum Mariana
na, ac per R. D. M
rochi Copulati A
angli Carnigoi
de Bratina amb

Stomaske prumke

Dobraulia

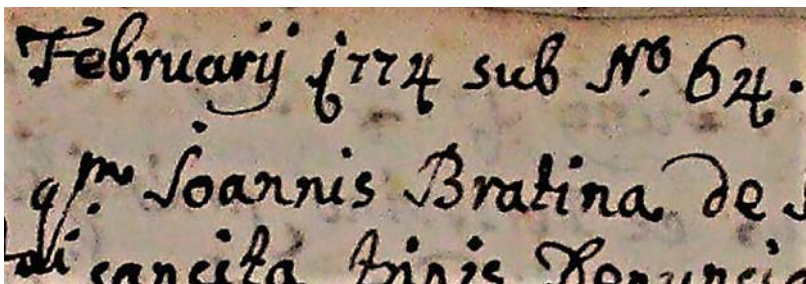
Izvirno stomaška priimka Bratina in Črnigoj

Daleč najpogostejša sta dva priimka, Bratina in Črnigoj (ali Černigoj). Oba sta avtohtona, Bratina je celo endemičen, saj ga ne najdemo nikjer drugod na Slovenskem. Domač priimek je tudi Batagelj, ki pa ga že od pamtiveka najdemo tudi v Kamnjah.

Bratina

Zelo pogost primorski priimek Bratina ima svojo korenino, ki gre najgloblje v preteklost v vasi Stomaž. Natančneje v zaselku Bratini. Med vsem priimki pod Čavnom je prav Bratina verjetno najstarejši priimek, saj ga prvič najdemo zapisanega okoli daljnega leta 900. Za celo stoletje je starejši celo od Brižinskih spomenikov, najstarejšega ohranjenega slovenskega besedila. O ženskem imenu Bratina je že leta 1860 v knjigi pisal znani slovenski slavist, ki ima svojo ulico na Dunaju, Fran Miklošič. Našel je namreč vpis Bratona iz leta 1235. To je druga omemba tega imena.

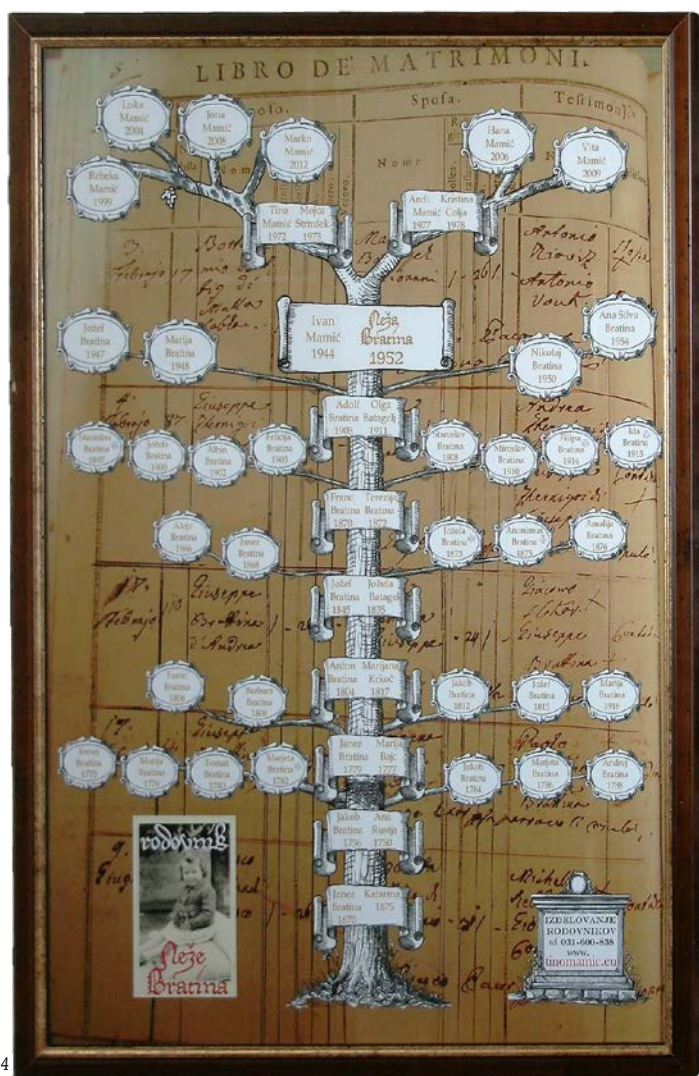
Naglas je na samoglasniku I in ne na prvem A, čeprav mnogi tega

Zapis priimka Bratina iz druge polovice 18. stoletja v krstni matici župnije Kamnje. Knjigo hrani Škofijski arhiv Koper.

ne vedo. Kot ugotavlja znani jezikoslovec Pavle Merku, gre za vpliv hrvaščine in srbščine ali naglaševanja, ki je običajno med tržaškimi Slovenci.

Pomen besede je gotovo treba iskati v korenu brat. Merku pravi, da gre verjetno za »družino bratovega sina« ali »bratovo družino«. Pa tudi, da je priimek nastal na enak način kot priimki Bratovič, Bratkovič, Bratolič, Bratož, Bratuž, Bratoš in Bratužničič. Beseda

104

Rodovnik ene od rodbin Bratina.

brat z večalno končnico -ina lahko pomeni tudi velikega ali hudobnega brata, domneva Merku. Teolog, urednik in publicist Pavel Peter Bratina iz Kamenj pa ugotavlja, da utegne priimek imeti kaj skupnega s staroslovansko besedo za vaško skupnost, ki se glasi bratinja.

Med Bratini je ogromno talentov. Nedvomno tudi dar za politiko. Že leta 1523 najdemo v urbarju Matevža Bratino, župana v Sv. Križu. Najpomembnejši politik Bratina v dosedanja zgodovini pa je

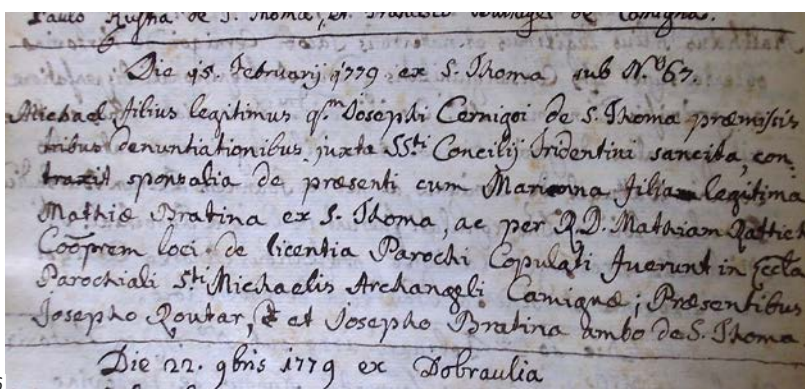
105

Koline v Bratinih pri Jagrovih, katerih rodu sledimo do leta 1610, v letih po drugi svetovni vojni. Fotografijo ima v lasti Srečo (Feliks) Bratina, ki živi v Kopru.

nedvomno Darko Bratina (1942–1997), trikrat izvoljeni senator v Rimu. Umrl je nenadno zaradi srčne kapi med odmorom parlamentarne skupščine Sveta Evrope, katere član je bil. V politiki se udejeva tudi Darkov brat Ivan Bratina, šolnik in član KPI, ravno tako rojen v Gorici (1948). V Sloveniji pa se je s politiko ukvarjal prej omenjeni Pavel Peter Bratina, teolog in oporečnik v času komunizma, ki ga je zasledovala tudi Udba. Pisatelj iz Kamenj je bil zelo dejaven v letih rušenja komunizma in eden od ustanoviteljev krščanskih demokratov (SKD). Veliko je naredil tudi pri proučevanju župnijskega arhiva v Kamnjah, kjer je prepisal in dešifriral več najstarejših knjig, kar je veliko pripomoglo pri nastajanju pričujočega vodnika.

Černigoj in Črnigoj

Priimek Črnigoj je isti kot priimek Černigoj. Gre samo za dve različici zapisa. Eni Črnigoji so postali Černigoji pred nekaj desetletji, drugi pa pred stoletji. In obratno. Odvisno od tistega, ki je priimek zapisal. Največkrat je bil to uradnik ali župnik. Obstaja tudi tretja različica tega priimka, Črnogoj. Ker za besedo črn ne pišemo polglasnika, lahko rečemo, da je Črnigoj pravilnejši zapis kot Černigoj.

106

Zapis poroke Mihaela Črnigoja 15. februarja 1779, sina Jožefa Črnigoja, ki je živel pri Stomažih na hišni številki 67.

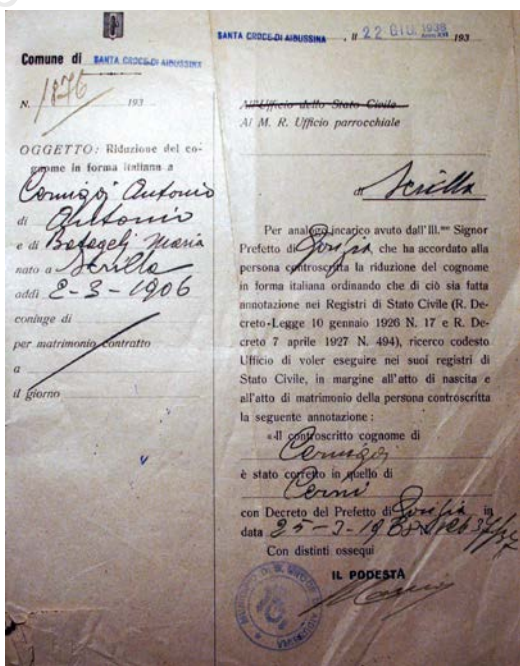
V Sloveniji je priimek nastal na različnih krajih, kar pomeni, da ni nujno, da so si vsi Črnigoji in Črnogoji v sorodu. V Sloveniji živi 456 ljudi s priimkom Črnigoj: največ, 60 %, na Goriškem in 20 % v Ljubljani z okolico. Število malce upada. Gre za enega najstarejših slovenskih priimkov, saj ga najdemo prvič zapisanega že v 13. stoletju in to med naseljenci v Reziji: Zernigoy. Takrat najdemo tudi njegovega »nasprotnika«, Beligoja.

Nastal je, ko so nekomu sosedje zaradi temnejše polti, las ali oči nadeli ta priimek. Končnica priimka je zelo zanimiva. Gre za besedo gojiti, ki pa je počasi izgubila svoj pomen in je postala običajna pripona oziroma končnica kot -ek ali -ič. Prav priimki s končnico -goj pa veljajo za najstarejše slovenske priimke. In imena.

Jezikoslovec Pavle Merku pravi, da je bil Črnigoj najprej slovensko in slovansko osebno ime in to še v času pred sprejemom krščanstva. Med ženskimi imeni smo takrat imeli imeni Črna in Črnika, med moškimi pa Črnigoj ali Črnogoj, Črnel, Črnomisel, Črnimir in Črni. Prvič ga najdemo že v Čedajskem evangeliju ali Štivanškem rokopisu. Takrat, okoli leta 900, je v Štivan priromala neka Črna, ki jo je tamkajšnji menih vpisal na rob knjige kot Cherna. Imena so otroci včasih dobili tudi po lastnosti. Mogoče je zato ob rojstvu dobil tako ime tudi naš Pračrnigoj.

Enak pomen lahko iščemo pri priimkih Černe, Černoja, Črnet, Črnetič, Črneka, Črnic, Črnič in Črnivec. V Kamnjah, kjer imajo ene od najstarejših matičnih knjig na Vipavskem, najdemo prvega Črnigoja 23. februarja 1631. V latinščini je to videti takole: »Gregorius Zernigoj duxit in uxorem per verba de praesenti Mariam filia(m) Petri Beuer de vertoino.« V prevodu to pomeni, da se

Dokument o poitalijanjenju priimka Črnigov v Cerni, ki ga hrani župnijski arhiv Kamnje. Eden od petnajstih otrok Antona Črnigoja in Marije Batagelj iz Skrilj je bil Anton, ki so mu dodelili novo ime in priimek: Antonio Cerni. Uradne vrnitve imena v izvorno obliko ni doživel, saj je umrl tik pred zlomom Italije. V družinski knjigi piše, da »so ga ustrelili partizani avgusta 1943«.

107

je Gregor Črnigov poročil z Marijo Bever iz Vrtočina. V 17. stoletju je bil Črnigov največkrat omenjen priimek v kamenjskih matičnih knjigah, ugotavlja Peter Pavel Bratina. Ni pa izključena tudi povezava med Črnigoji in vasjo Črniče, ki imata isti besedni koren. Prvo omembo kraja najdemo že leta 1220 kot Zernitschach.

Znanih osebnosti s tem priimkom je kar nekaj. Najbolj znan v državi je gotovo Dušan Črnigov, dolgoletni direktor ajdovskega gradbenega giganta Primorje, ki je žalostno propadlo, on pa končal na sodišču. Njegovi predniki so s Ceste, še prej pa iz Skrilj in še prej od Stomažev. Družina je zanimiva, saj je Dušanova stara mati Marija Batagelj rodila kar 15 otrok. Eden od njenih devetih sinov je bil duhovnik Vinko Črnigov (1918–2001), ki je dolga leta služboval v Piranu.

Znan je knjigovezec Josip Črnigov (Dobravlje, 1839–1922), ki je imel dva sinova duhovnika: Henrika (1874–1946), zaslužnega za izgradnjo Fabianijeve cerkve v Lokavcu, in Franca Antona (1887–1965), ki je postavil novo cerkev sv. Mihaela v Kamnjah. Tretji znani sin je bil politik, Karel Črnigov (1876–1974), župan v Sv. Križu, ki so ga fašisti odstavili, a je bil na volitvah ponovno soglasno izvoljen.

Znanih Črnigojev je malce več. Najbolj znan je gotovo tržaški slikar in grafik Avgust Črnigov (1898–1985), leksikoni omenjajo tudi

njegovega sina, gospodarstvenika Teodorja (Trst, 1936). Poznamo še pesnika Franca Černigoja (Predmeja, 1948), zbiratelja ljudskega izročila z Gore, ki mu je posvetil več knjig. Njegov rod je na Goro prišel od Stomažev. Tu so še: brata arhitekta Jaroslav in Milan Černigoj (Bovec, 1905 in 1912) in kulturno-prosvetna delavka Pavla Černigoj (Selo, 1889). Pa še trije bratje po krvi in z glasbo v krvi iz Šturij pri Ajdovščini: dirigent Mirko Černigoj (1912), duhovnik Slavko Černigoj (1921) in operni pevec Polde Černigoj (1922).

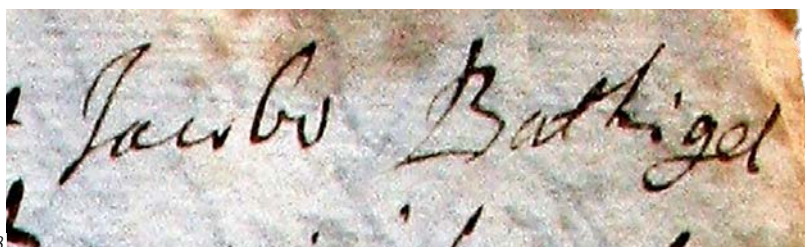
Batagelj

Prav iz hiše stomaških Badgeljevih izvirajo mnogi Batagelji, ki jih danes najdemo po vsej Sloveniji, tudi med znanimi osebnostmi. Zdaj je uradno zabeleženih ljudi, katerih predniki so Batagelji od Stomažev, 385. A to je le delček končne številke. Prvega Batagelja najdemo tam že okoli leta 1590, ko se je rodil Jakob Batagelj, prvi znani prednik vseh stomaških Batageljev. V zakonu s Katarino sta imela najmanj štiri otroke. Njunim potomcem sledimo dokumentirano vse do danes, ko odraščča 14. generacija.

Prvega Batagelja, ki je skoraj gotovo skupni daljni prednik Stomažanov, pa najdemo v urbarju iz leta 1523, kot podložnika svetokriškega gospodstva. Njegove davčne obveznosti so bile zvrhana kupna mera pšenice, star ovsu in tri kokoši. Ne moremo biti prepričani, ali gre za sorodnika ali prednika našega Jakoba. Precejšnja verjetnost pa je, da gre za Jakobovega pradedu.

Drugo gnezdo, ki je dalo še več Batageljev, je v Kamnjah. Za zdaj še ni raziskano, kateri zaselek Badgeljevih je starejši, stomaški ali kamenjski. Kako je nastal priimek in kaj pomeni, še vedno ni jasno. Glede na rimsko pot in ustno izročilo nekateri strokovnjaki domnevajo, da gre za toponim, ki je starejši od priimka Batagelj.

Prvi znani Batagelj, Jakob (ok. 1590-ok. 1650).

Jezikoslovec Pavle Merku je menil, da gre za endemičen vipavski priimek. Italijanski jezikoslovci pa trdijo, da gre za isti priimek, kot sta italijanska priimka Battigelli ali Mattigelli.

Drugi ugledni jezikoslovec dr. Marko Snoj mi je na vprašanje o priimku odgovoril, da gre nedvomno za romanski priimek, isti kot Battagello in Battagelli. »Priimek je k nam prišel po pisani obliki, zato se ga pri nas izgovarja po naše, ne po romansko kot dž. Morda, a res samo morda, je v prvem delu isti koren kot v glagolu battere 'tolči, tepsti, biti'. Predslovanskih prvin vsaj neposredno v priimkih ni, saj so priimki nastali po letu 1090, ko jih je uzakonila Beneška republika, torej davno po tem, ko so se govorniki substratnih jezikov že asimilirali. Predslovanske prvine bi se v priimkih lahko odražale le po predslovanskih krajevnih imenih, kar pa v danem primeru ni dejstvo, saj je zaselek Batagelji nedvomno poimenovan po prebivalcih, kar dokazuje njegova množinska oblika.«

Znanih Batageljev je cela vrsta. Iz najstarejše hiše pri Stomažih je rodbina znanega politika in predsednika društva TIGR Franja Batagelja (1939–2006) iz Dobravelj in njegovih potomcev, ki jih poznamo iz sveta športa. Priimek je po novogoriškem atletu Andreju Batagelju dobila tudi njegova soproga Jolanda, ki jo bolj poznamo po priimku Čeplak in bronasti medalji na olimpijskih igrah. Atlet sta se sicer po šestih letih ločila.

Batageljeva hiša, kot je bila videti pred požarom okoli leta 1980. Sliko, ki je v zasebni lasti, je narisal ajdovski slikar in fotograf Marjan Cigoj.

110

Domačija pri Badgeljevih (Stomaž 76) v 70-ih letih prejšnjega stoletja. Pred požarom se je ponašala s slikovitimi oboki.

111

Domačija pri Badgeljevih (Stomaž 75) pred štirimi desetletji. Obe domačiji, na številkah 75 in 76, v zaselku sta se pred 200 leti držali druga druge. Niz dveh domačij je sestavljalo pet stavb. Danes sta vmesni stavbi porušeni.

Poglejmo še Batagelje iz Kamenj. Najbolj znan Batagelj, Marjan, uspešni podjetnik in direktor Postojnske jame, ima prednike v Kamnjah. Iz istega gnezda sta tudi znana brata Batagelj iz Šturij, Franc in Tone. Franc Batagelj (1893–1942) je nosil vojaško suknjo Avstro-Ogrske, nato Srbije in slednjič Sovjetske zveze. Stotnik Batagelj je doživel Stalinovo čistko, a preživel in nato padel v Rdeči armadi med drugo svetovno vojno. Njegov brat, pesnik Tone Batagelj (1894–1974), je bil tudi prostovoljec na solunski fronti, a je po vojni šel študirat pravo. Tone ali Nino, kot so ga tudi imenovali, je bil kot tigrovec obsojen na 1. tržaškem procesu, vendar je že pred procesom pobegnil. Po ustnem izročilu je skupaj s sozaporniki kriminalci v tržaškem zaporu izkopal rov in pobegnil. V Jugoslaviji je v Beogradu postal policijski inšpektor.

Pogosti priimki

Pogosti priimki so: Bratina, Batagelj, Klemenčič, Kompara, Rovtar, Rustja, Volk in Žigon.

Najdemo pa še celo vrsto drugih priimkov: Bajc (Bajec), Batič, Bolko, Cigoj, Čibej (Cebej), Črmelj (Čermelj), Fučka, Gerželj, Kalin, Krkoč, Kompara, Koron, Kovač, Kravos, Krkoč, Klemenčič, Lapanja, Likar, Lozar, Makovec, Možina, Pavlič, Persič, Rejec, Remec, Sever, Skabar, Slokar, Stibilj, Suban, Tratnik, Umek, Vrčon, Zgonik.

7

Zgodovina
vase Skrilje

Zgodovinsko odkritje

Skrilje prvič omenjene l. 1063, ne 1086

Dolgo je veljalo, da so bile Skrilje prvič omenjene leta 1086. Domačini so tako pred leti postavili celo spomenik z vklesanimi pomembnimi letnicami, ki na križišču mimoidoče opozarja na častitljivo starost naselja. A v resnici je avstrijski zgodovinar dr. Gerald Gaenser že predstavitvijo spomenika našel eno starejšo omembo vasi Skrilje, 14. maja 1063. Zgodovinar dr. Peter Štih je nekaj let kasneje prvi pisal o odkritju. Lani pa je to

Friderik I. svojim kanonikom predal še skrivsko cerkev. Strokovno se temu reče, da jim je podelil desetino, to je pravico pobiranja desetega dela

leta 1200. Temu dogodku sledi druga omemba Skrilj. Leta 1086 je oglejski patriarh

imele svojega duha ta oglejski vikariat Sv. (Vipavski) Križupnije Kamnje, Vipavske pražupni prišle pod Kamn Florijan se omen kamenjske župni Kamnjah, amp 1466 najdemo župnije bil pre Kamnje.

O zgodovinskem odkritju med pripravo pričujoče knjige je prvi poročal goriški tednik Novi glas.

Skrilje se ponašajo z izredno staro zgodovino. Omenjene so že pred skoraj tisočletjem, s čimer se lahko pohvalijo le redki kraji. Kaj šele s celo vrsto tako starih omemb: v letih 1063, 1086, 1177 in 1185!

Seveda pa je pomen besede Skrilje širši od današnjega, saj je bil takrat tudi Stomaž del Skrilj. Tako kot za Stomaž se je tudi za Skrilje včasih namesto začetnice S uporabljala začetnica Š. Ime Skrilje je nastalo zaradi skrilstih tal. V okolici je veliko laporja, na Zdeščah, kjer je bilo prvo naselje, pa je lomljiv kamen. Ohranjena je ustna legenda, ki jo je povedala Ana Zgonik (zapisana v knjigi Skrilje in Skriljani), da se je v Skrilje najprej naselila družina s štirimiroki. Prišli so s konjem in kočijo. Odstranili so kamenje in pod njimi našli plodno zemljo. Počasi so se jim pridružili še drugi naseljenci in skupaj so nabrali toliko kamenja, da je nastala gora Čaven.

Kot bomo videli kasneje, je zaradi Skrlanov nastal tudi priimek Skerlin, ki se je verjetno spremenil v Škerl.

Vas leži na tektonski plošči, ki jo pokriva različno debela plast zemlje. Te plasti so izrazito vidne v potočnih strugah, kjer je voda odnesla zemljo in je na površju siva kamnina, kot bi nekdo strugo zabetoniral. Poleg kamna je bil pri gradnji hiš pomemben tudi les in pozneje opeka, ki je nadomestila kamnito strešno kritino. Danes v vasi žal ne najdemo niti ene kamnite strehe več.

Višji sloji skrilavca so nepropustni, pretežno laporni, zato se lahko sečejo v kamnite plošče in bloke, zelo primerne za gradnjo hiš. Kamni so namreč precej ravni in razmeroma tanki oziroma lahki. Prav zato so porabili manj malte in zidovi niso tako vpijali vlage. Skrilavec je zelo primeren tudi za osle in brusne kamne. Tradicija izdelave osel, s katerimi se brusijo kose, sega daleč v zgodovino, vse do prazgodovine, ko so ljudje začeli izdelovati prva rezila. Tehnologija se vse do danes skorajda ni spremenila. Obrt za izdelavo osel je bila v Skriljah živa vse do leta 2003 (Stomažan Stanislav Rovtar).

Prva omemba daljnega leta 1063

Skrilje so bile prvič omenjene leta 1063 (ali 1064), nato leta 1086, 1177 in 1185. Za primerjavo: Ljubljana je bila prvič omenjena leta 1146, središče Vipavske, Sv. Križ (danes preimenovan v Vipavski križ), pa okoli leta 1200.

Da bo treba spomenik prvi omembi vasi spremeniti ali mu dodati novo letnico, je težava, ki jo lahko poimenujemo sladke muke. Vsi slovenski kraji si namreč takih »težav« le srčno želijo.

Oglejski kanoniki, ki so se zbirali v oglejski baziliki, so najprej postali lastniki vasi, nato pa še cerkve.

116

Vas Skrilje je bila do leta 1063 last grofa Hermana Eppensteinskega.

V Skriljah so slovesno praznovali 900. obletnico prve omembe vasi in postavili spomenik z letnico 1086. Do nedavnega je namreč veljalo, da je bil kraj prvič omenjen leta 1086. Odkritje je sicer prvič objavil zgodovinar dr. Gerald Gaenser leta 1994 v avstrijski zgodovinski reviji, slovenski zgodovinarji pa so ga objavili nekaj let kasneje.

Vdova je podarila Skrilje duhovnikom

Kaj se je takrat zgodilo? Ko je plemenita Hedvika iz Moša pri Gorici ovdovela po možu, je za svoj dušni blagor podarila oglejskemu kapitlju »villam Scrilach«, v prevodu vas Skrilje. Šlo je za posest grofa Hermana pl. Eppensteinskega, kot pravi vir »z vsemi gorami in dolinami, vodami in mlini, pašniki, lovom in ribolovom«. To se je zgodilo 14. maja 1063 ali leto kasneje.

117

Kamnit portal v Skriljah z obokom iz dveh delov. Čeprav so bili ljudje v 19. stoletju skorajda brez izobrazbe, pa so hiše postavljali z izjemnim občutkom za lepoto in skladnost. Do zadnje podrobnosti.

Kaj pomeni kapitelj? Kapitelj je zbor kanonikov, uglednih duhovnikov, škofovih svetovalcev, ki živijo in delujejo v skupnosti ob katedralni cerkvi. Običajno gre za 12 kanonikov, ki so bili nekoč izvedenci za cerkveno ali kanonsko pravo. Kanoniki so imeli v lasti premoženje, s katerim so upravljali kot zemljiški gospodje.

Kanoniki dobijo še cerkev

Temu dogodku sledi druga omemba Skrilj. Leta 1086 je oglejski patriarh Friderik I. svojim kanonikom predal še skrivsko cerkev. Strokovno se temu reče darovnica. Pomeni, da je kanonikom podelil desetino, to je pravico pobiranja desetega dela pridelka. Skrivska cerkev je bila zgrajena že okoli leta 1000, kot ena prvih lastniških cerkva na Vipavskem. Najprej je bila posvečena sv. Mohorju in Fortunatu, nato sv. Donatu, danes pa sv. Marjeti. Mohor in Fortunat sta znana oglejska svetnika, ki naj bi pokristjanjevala naše kraje že v prvih desetletjih po Kristusovi smrti. Za sv. Donata pa ni povsem

jasno, ali so v Skriljah častili diakona mučenca Donata iz Panonije ali škofa mučenca Donata iz Arezza. Verjetneje sicer gre za prvega, ki ga častijo v Čedadu (šagra 21. avgusta).

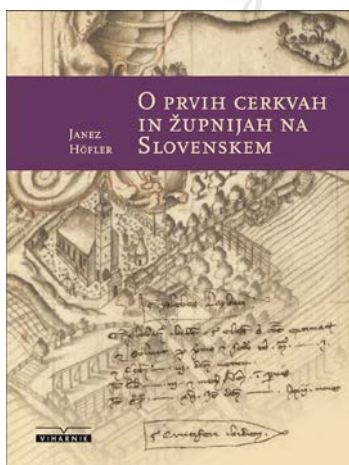
Papež piše o Skriljah

Tretja omemba je iz leta 1177, ko papež Aleksander III. piše oglejskemu patriarhu, katerega ministerial naj bi si prilastil 20 kmetij v Skriljah (»Scrilac«). Papež ukazuje, da mora patriarh skrivske kmetije vrniti kapitlju iz Čedada. To pomeni, da lastniki Skrilj niso bili več oglejski, marveč čedajski kanoniki. Papež Aleksander (1100–1181) je sicer precej znamenit mož. V svojem času se je boril s cesarjem in kar štirimi protipapeži. Sklical je koncil, ki je obsodil podkupovanje in obresti. Za Slovence je pomemben, ker je ponovno vzpostavil škofijo Koper (1177) in posredoval, da je nastala v Jurkloštru prva kartuzija v Sloveniji in takratnem celotnem nemškem cesarstvu (ok. 1170).

Vas pa se omenja še enkrat leta 1185 (»Scrilaci«). Neki Bertold iz Ibane je zemljišče pri Potočah, »na meji med Skriljami in Vipavo«, daroval čedajskim kanonikom.

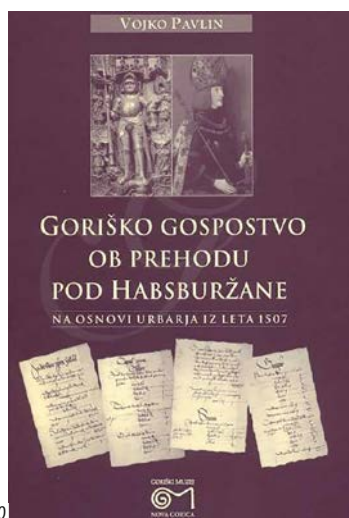
Papež Aleksander III. je zaradi Skrilj pisal v Oglej, da morajo oglejski kanoniki vas vrniti čedajskim.

119

Goriške urbarje je natančno proučil, prepisal in razložil dr. Vojko Pavlin, arhivist za starejše arhivsko gradivo. Zelo dragocena je njegova knjiga Goriško gospostvo ob prehodu pod Habsburžane, ki jo je izdal Goriški muzej, z mnogimi podatki o Vipavcih izpred pol tisočletja.

Največ podatkov o prvih omembah Skrilj je zapisal znani umetnostni zgodovinar Janez Hoefler, v spletni, dopolnjeni izdaji knjige O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem. Izdala jo je založba Viharnik (2016).

120

Skrilje so bile sedež župnije

Leta 1296 se v papeškem desetinskem seznamu pojavi zapis »vicarius de Scrillaco«. To pomeni, da so Skrilje imele svojega duhovnika, vikarja. Vikariat se je razvil iz vipavske pražupnije. Pod ta vikariat, ki je bil v lasti oglejskega kapitlja, sta takrat spadala celo Sv. Križ (danes Vipavski) in Dobravlje.

Z nastankom župnije Kamnje, ki se je odcepila od vipavske pražupnije, so tudi Skrilje prišle pod Kamnje. Kamenjski župnik Florijan se omenja leta 1399. A sedež kamenjske župnije takrat ni bil v Kamnjah, ampak v Skriljah. To izvemo iz pritožbe kamenjskega mašnika Nikolaja, ki jo je leta 1401 napisal zoper skrivskega župnika Jurija in njegovega vikarja Petra. Duhovnika naj bi si prilaščala desetine, ki bi morale iti v Kamnje.

Skrilje so bile torej središče župnije Kamnje! V Kamnjah je bil takrat le duhovni pomočnik, mašnik. Šele leta 1466 najdemo prvi dokaz, da je bil sedež župnije prestavljen k sv. Mihaelu v Kamnje.

121

Listi goriškega urbarja, kjer najdemo najstarejše Skrlane in Stomažane. Fotografija z naslovnice prej omenjene knjige dr. Vojka Pavlina, ki prinaša ogromno zanimivih podatkov o življenju na Vipavskem.

Prvi znani Skrlani

Župnik Jurij in vikar Peter sta verjetno tudi po rodu Skrlana, saj so se v tistih časih duhovniki priučili svoje službe kar pri domačem župniku in po posvečenju tam tudi opravljali svoj poklic. Župnik Jurij se je rodil že pred letom 1380, vikar Peter pa verjetno nekaj let za njim.

V prvih urbarjih je zabeleženih precej Skrlanov, a ne moremo natančno vedeti, ali ne gre morebiti za Stomažane ali Dobravce. Leta 1507 najdemo v goriškem urbarju knežjega biriča Hilarija Valiča in Ruperta Vogrina ter mlinarja Primoža Vrčona. Slednji pa je bil mogoče iz Dobravelj, mogoče mlinar na Vrnivcu (Kozja para). Čeprav danes priimek Vrčon velja za dobravskega, izvorno mogoče sploh ni bil dobravski, ampak skrivski ali celo stomaški.

Leta 1530 je v Skriljah (ali pri Stomažih) živel Pavel Rosič (mogoče Rožič?), ki je obdeloval pustoto. Ker gre za opuščeno ali na novo izkrceno zemljo, je tri leta plačeval le polovico davka. Koliko je to znašalo? Velikokrat je to bila ena kokoš letno. Leta 1507 najdemo še štiri podložnike goriškega gospodstva s priimkom Rustja. Vsi našeti verjetno izvirajo iz Ruštov, žal pa dokazov še nimamo. Matičnih knjig iz tistega obdobja ni. Vsekakor sta bila Skrlana Gregor in Štefan Rustja (priimek so zapisali Rusty). Gotovo je bil takrat Skrlan tudi Simon, ki so mu namesto priimka napisali kar Skrlan (Symon Skerlin).

Tu so še Skrlani ali Stomažani: Anton Novak (Thonich Nawackh), Ambrož Beham, Primož Vucelj (Primus Wuzcel), Ivan Perkič, Klemen Bariglas, Gregor Kukovič (Khuckhawicz), Luka Pirjevec (Piriowicz), Janez Jurkič (Jurckhitsch), Tomaž Kubec (Kubecz), Lovrenc Sarko (Lawre Sarckho), Jurij Srebrnič, Jurij Skuber, Luka Golja (Gola),

Boštjan Ocvirk (Bastian Oczwirickh), Štefan in Marjan Fafojčič (Steffann Phafolczitsch, Marin Phaffoyczitsch) in Miklavž Bizjak (Miclav Wesziackh).

Kulturni razmah

19. stoletje je pod Čaven prineslo narodno prebujo. Ljudje so gojili kulturo in razvijali gospodarstvo, kljub težavnim politično-gospodarskim razmeram, ki so silile ljudi v izseljevanje. V vasi je leta 1900 delovala Hranilnica in posojilnica. Skupaj s Stomažani so bili zelo dejavni tudi v Slovenskem katoliškem izobraževalnem društvu v Kamnjah. V njegovem okviru sta bila pevski zbor in skupina tamburašev. Pred prvo svetovno vojno so bile v vasi tri trgovine in dve gostilni. »Batejge« so bile: Krnejlovi (Rušti), Žerjavkni (Bajči) in Piskarjevi (Valiči). Slednji so imeli tudi eno od dveh gostiln. V Valičih na Kisllem hribu je bila gostilna pri Paliskavih. Tam so imeli tudi sobe s prenočišči. V vas so kot turisti hodili večinoma meščani iz Trsta. Več kot dvestoletna murva pred hišo je bila posebnost, saj so na njej postavili oder za godce. Glasba z murve je bila magnet za obiskovalce, ki so se zelo radi po taktih poskočnic zavrteli na dvorišču pred gostilno.

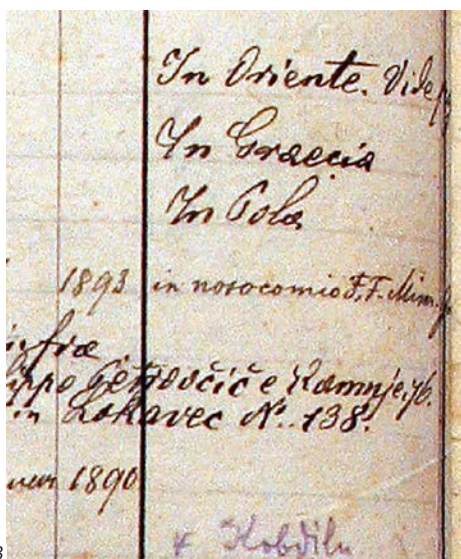

122

Najstarejša matična knjiga župnije Kamnje, ki jo danes hrani Škofijski arhiv Koper.

Zelo stare matične knjige

Skralani se lahko pohvalijo ne le, da živijo v kraju, ki je bil v slovenskem merilu med prvimi omenjenimi, ampak tudi, da imajo matične knjige med najstarejšimi v Sloveniji. Kamenjska župnija ima namreč matične knjige že od leta 1627 dalje. V maticah so Skrilje prvič omenjene leta 1635, ko sta kot botra zapisana Peter in Doroteja Valič. Zakonca sta bila rojena okoli leta 1610. Prva dokumentirana rojstvo in krst v Skriljah pa sta se zgodila decembra 1636, ko je Martinu Rustji žena Sholastika povila malo Lucijo.

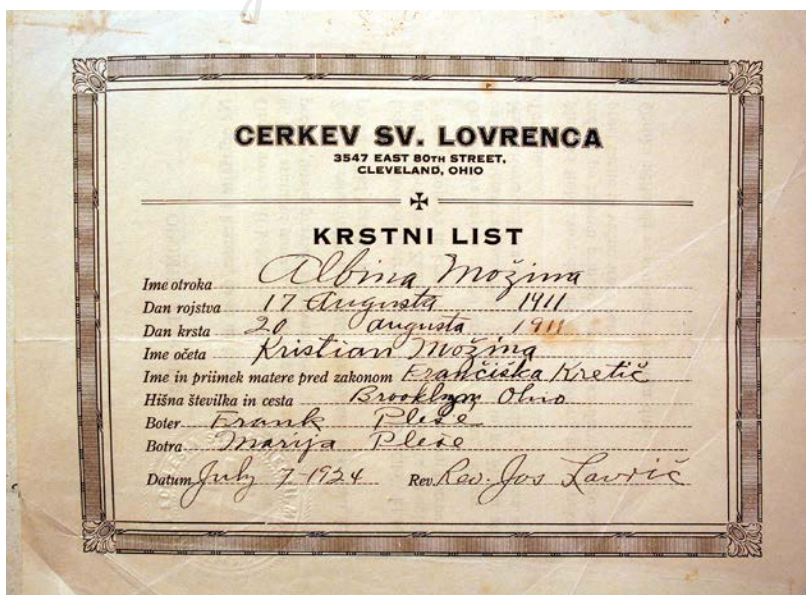
V skrivski družinski knjigi ob robu najdemo vpise, v katera mesta in katere daljne dežele vse so se odselili otroci iz posameznih družin. Skrlane najdemo danes na vseh petih celinah.

123

Mnogi Skrlani imajo svoje rodovnike raziskane vse do teh prvih vpisov, ki še zdaleč niso popolni. Največ zaslug za to ima Pavel Peter Bratina, ki je prepisal prvi dve krstni knjigi, da lahko danes veliko lažje iščemo posebne podatke o prvih znanih Skrlanih.

Število ljudi skozi čas

Število prebivalstva v Skriljah se je precej spreminjalo. Če se ne bi izseljevali, bi bilo danes Skrlanov gotovo precej več kot tisoč. Rast so konec 19. stoletja upočasnile selitve v večja mesta in v Ameriko.

124

Potrdilo o krstu otroka v Clevelandu, kjer se je Skrlanu Kristjanu Možini rodila hči Albina. Potrdilo hrani arhiv Župnijskega arhiva Kamnje.

Glavna vzroka sta bila dva: revščina in pomanjkanje zemlje. Odhajali so mladi in velikokrat najbolj podjetni in pogumni.

Tik pred prvo svetovno vojno je število doseglo rekord, 487 prebivalcev. Potem je prišla vojna, nato fašizem in gospodarska kriza. Čeprav je večina družin imela več kot pet otrok, je število začelo padati. Ljudje so se selili v Trst, Ameriko, Argentino, Avstralijo in kraljevino Jugoslavijo. Svoje je naredila tudi druga svetovna vojna. Po vojni pa so novi časi prinesli nove vrednote in nove razmere. Število otrok in posledično prebivalcev je začelo naglo padati. Izselsjevanje je bilo usmerjeno predvsem v mesta, večinoma slovenska, nekaj pa tudi v tujino.

Najnižja in prelomna točka pri številu Skrlanov je bila leta 1991, ko jih je bilo samo 248. Zadnjega četrto stoletja se je trend obrnil v pozitivno smer. Zaradi boljših prometnih povezav, kakovostnejšega življenja in čistejšega okolja je število doseglo 310, kar je toliko kot pred pol stoletja. Tudi razmerje po spolu daje zelo uravnoteženo sliko, saj je moških 158, žensk pa 152. Otrok do štirinajstega leta starosti je 59 (19 odstotkov), kar pomeni, da je skoraj vsak peti Skrlan otrok. To je spodbuden podatek, saj je slovensko povprečje precej nižje: otrok je le 15 odstotkov, v ajdovski občini 16 odstotkov.

1200	—	ok. 150	1953	—	363
1869	—	448	1961	—	368
1880	—	444	1971	—	309
1890	—	432	1981	—	292
1900	—	456	1991	—	248
1910	—	487	2002	—	257
1931	—	415	2011	—	307
1948	—	381	2017	—	310

Pri Batu na Kislem hribu (Valiči) sta Andrej Valič in Ana Česnik dobila kar 16 otrok! Večina jih je pomrla že v otroštvu, zato si pogum staršev danes lahko samo predstavljamo.

27.	Valič Andrej fil. Andr. et Josephae n. Bat	30. Novemb.	1873	
11.1	Anna Česnik fil. Francisci et Marienae.	21. Julii	1874	
+	Andreas	17. Februar	1897	69
7.	Joannes	8. Junii	1898	
	Franciscus	16. Julii	1899	11
	Josephus	10. Maji	1901	11
	F. Anna	27. Junii	1903	
	F. Albina	24. Octobris	1904	
	F. Antonius	17. Septemb.	1905	
	F. Joanna	18. Junii	1907	
	F. Paulina	7. Junii	1908	
	Gabriela	10. Junii	1909	
	F. Annelia	7. Septemb.	1910	
+	Emma	19. Febr.	1913	
+	Hilarius	4. Martii	1914	
+	Angelus	1. Martii	1917	
17	Leonibus	4. Maji	1919	
	F. Maria	7. Junii	1920	

1941

Jan

Feb

Mar

Apr

May

Jun

Jul

Aug

cop. 2. 11. 1906.

septus

Margara

Skrlani,

Aradina

ki so spremenzali
dolins in svet

... Franc ...
... Josep ...

4. 11. 93.

Aradina

cop. 66. 17. 1924.

... ilia

...

Josip Rustja (1861-1949)

Jožef Rustja, ki ga najdemo največkrat zapisanega kot Josip Rustia, je bil gozdarski strokovnjak in publicist. V njegovih življenjepisih mnogi izpuščajo njegov najvidnejši dosežek. Takoj po prvi svetovni vojni je bil namreč v prvi slovenski vladi (1918) pomočnik ministra za gozdarstvo. Leto kasneje, v novi kraljevini SHS, je postal dvorni svetnik, čemur bi danes rekli akademik. Nato je postal ravnatelj državnih gozdov Slovenije (1922).

Josip Rustja (1894-1967)

Josip Pušpov je bil agronom, publicist in urednik. Med prvo vojno je padel v rusko ujetništvo, nato pa kot prostovoljec v ruski vojski prepotoval celino od Črne do Severnega morja, od Škotske do Italije, Grčije, Bolgarije in novoustanovljene kraljevine SHS, kjer je bil leta 1919 demobiliziran. Pod fašizmom je bil v vodstvu podtalne Krščansko-socialne organizacije. Na Travniku v Gorici je imel kmetijsko trgovino in lasten laboratorij. Bil je soustanovitelj Goriške Mohorjeve družbe ter vodja Katoliške knjigarne. Po koncu prve svetovne vojne je na Goriškem organiziral kmetijsko zadružištvo: ustanovil je več desetm mlekarskih zadrug. Na njegovo pobudo so v Gorici začeli gojiti breskve in manjše poletne hruške vrste »košija«. V Trstu je izdajal tednik Mali list (1923-1926), v Gorici je urejal Gospodarski

126

Razglas o prvi slovenski vladi v okviru Države SHS leta 1918, v kateri je bil tudi Skrlan Josip Rustja.

Rustja (desno) je bil prijatelj znanega primorskega politika in diplomata Janka Kralja. Fotografija je iz knjige Janko Kralj – utišani in pozabljeni slovenski politik, ki jo je napisala Lučka Kralj.

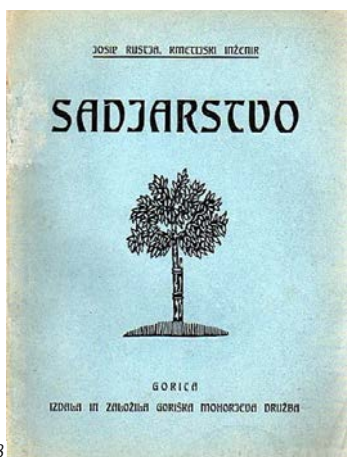

127

list, glasilo Zadružne zveze, in vanj večinoma sam pisal. Leta 1929 je v Gorici upravljal tednik Novi list in mesečnik Družina. Spisal je knjige: Gospodarska čitanka, Sadjarstvo, Travništvo, Gospodarsko berilo, Kaki.

Viktor Valič (1899-1948)

Viktor Mlacarjev je bil rojen pri Bajčih v Skriljah. Njegovi predniki so iz zaselka Bajči, kjer je bil okoli leta 1715 rojen Viktorjev pra-pra-praded Jožef Valič. Medicino je študiral v Ljubljani in Pragi ter bil v Gradcu promoviran v »doktorja vsega zdravilstva«, leto po poroki s sovaščanko Ivano Rustja. Zaradi fašizma je emigriral v Jugoslavijo. Imel je ordinacijo v Preddvoru. Do bolnikov se je vozil s kolesom, da je prva pomoč prišla hitreje. Bil je dober tekač, član strelskega in gasilskega društva, strankarsko pa ni bil opredeljen. Kot demokrat je bil moteč za novo oblast in je kmalu po vojni umrl v nepojasnjenih okoliščinah. Indici kažejo, da je šlo za politični umor. Pri Babnem Vrtnu stoji spominsko znamenje Viktorju Valiču, ki je tudi na seznamu kulturne dediščine. Njegova vnukinja je Andreja Valič Zver (1960), soproga politika Milana Zvera. Je doktorica zgodovinskih znanosti in direktorica Študijskega centra za narodno spravo. Drugi znani vnuk pa je Mitja Valič, gospodarstvenik in tesni sodelavec predsednice vlade Alenke Bratušek, ki je bil v Makedoniji zaradi gospodarskega kriminala obsojen na zaporno kazen.

128

Ena od njegovih knjig, ki je danes v antikvariatih dražja od novih.

129

Viktor Valič, zdravnik, ki je v času, ko še ni bilo reševalnih avtomobilov, za nujno prvo pomoč uporabljal kolo.

Miroslav Friderik Kravos (1895-1980)

Med mnogimi skrivskimi vojaiki, ki jih najdemo v stoletjih v različnih uniformah na mnogih frontah, je nekaj posebnega Mirko Skalonarjev. Ob začetku prve svetovne vojne je bil vpoklican v avstrijsko cesarsko armado. Je eden redkih Primorcev, ki so bili prostovoljci v slovenski vojski generala Rudolfa Maistra. Ob koncu prve svetovne vojne (1918) se je na Štajerskem boril za severno mejo. Domov je prišel po petih letih bojevanja. Kravos je bil čevljar in zelo načitan mož.

130

Maistrov borec Mirko Kravos s soprogo Marijo, rojeno Pahor (1896-1972).

Stanislav Lozar (1925-1996)

Redovnik, misijonar in pesnik Stanko Lozarjev je že kot otrok vstopil v red šolskih bratov maristov. Najprej je bil v Turinu, nato je študiral v Parizu. Večino življenja je preživel v Argentini, kamor je kot misijonar prispel z ladjo iz Marseillesa leta 1947. Pri vpisu njegovih podatkov so mu v Buenos Airesu ime napisali Stanilas, kot kraj rojstva pa Sorilla. Z redovnim imenom Francisco je

Krstni vpis Stanka Lozarja, rojenega 10. novembra 1925. Priimek Lozar je v Skrilje prinesel njegov oče Jožef iz Vrtovina.

10. November 1925 at. 11. Skrilje baptus	Skrilje 50	Stanislav Maistrovec	Josephus Lozar fil. Martini et Joanne per. et Joanne fil. et Joanne 1895. 11. 10. 1925	Marijose Bredino fil. Joanne et Joanne 1895. 11. 10. 1925	Stanku Lozar in a Bredino	Confirmatus 1925 Lepo Cvij Confirmatus 1925
---	---------------	-------------------------	---	---	------------------------------------	--

131

deloval v različnih krajih in vodil inštitucije maristov. Pokopan je v Lujanu v Argentini. Rad se je vračal na obisk domov in domačemu kraju posvetil tudi pesem z verzom »Oh, ti, domovina prelepa si res, kdor tebe pozabi, ni vreden nebes!«

Zdravko Jožef Valentin Kravos (1925-2002)

Redovnik, učitelj in misijonar Zdravko Skalonarjev je malo po 14. rojstnem dnevu odšel v Turin in vstopil v red maristov (FMS). Leta 1947 je odšel v Argentino, končal učiteljsiše in diplomiral iz latinščine in angleščine. V Kamerunu in Zambiji je poučeval jezike, matematiko, telesno vzgojo in lov na kače. Pomagal je tudi pri kopanju več kot sto vodnjakov in bil deset let prevoznik v zavodu za gobavce. Vsaka tri leta se je vračal domov, umrl in pokopan pa je v Lujanu v Argentini.

132

Zdravko Kravos, misijonar in svetovljan.

Darinka Bajec (1924-2017)

Vsestranska umetnica, šolska sestra Darinka Bajec je velik del svojega življenja živela in ustvarjala v rodnih Skriljah, skupaj z rodno in redovno sestro Pavlo. Za njuno družino je sloviti znanstvenik dr. Anton Trstenjak hudomušno dejal, da so »dedno obremenjeni« z izredno nadarjenostjo. Poliglotti in vsestranski umetniki. Darinka je svojo redovno preobleko doživela leta 1944, večne zabljuje pa leta 1953. Drugo svetovno vojno je preživela v Ljubljani in bila kot redovnica deležna groženj aktivistke NOB, videla pa je tudi umor dr. Lamberta Erlicha pred samostansko hišo. Študirala je oblikovanje v keramiki in se izpopolnjevala v mozaiku. Postala je članica Akademije Tommaso Campanella (1973), v Faenzi prejela zlato plaketo (1968), poleg osmih raznih italijanskih diplom.

133

Družinska grobnica Bajčevih z Rovne na skrivskem pokopališču je umetnina sestre Darinke Bajec.

Darinka Bajec, izjemna umetnica, o kateri so mediji začeli pisati šele ob njeni smrti.

134

Naredila je veliko jasličnih figur. Na Vipavskem imajo mnoge družine v jaslicah Darinkine angele. Njene jaslice imajo v ljubljanski stolnici, križev pot v keramiki pa krasi škofijsko kapelo v Koprju. Darinkine mozaik najdemo na pročeljih mnogih cerkva, tudi v narodnem svetišču na Brezjah, v Doberdobi in Kamnjah. Slednji mozaik, podoba Dobrega pastirja, je pohvalil tudi slikar p. Marko Rupnik.

O življenju sester Bajec je bil na sveti večer na prvem programu Televizije Slovenije predvajan dokumentarni film *Ljubi Bog ji je dal tol'k' talentov* (2009). "Sjestri z Rovne" sta se v jeseni življenja preselili na Brezje, kjer je Darinka umrla.

Pavla Bajec (1921)

Redovnica in umetnica je bila krščena kot Darinka-Vida Bajec. Narodno zavedna družina je emigrirala v Jugoslavijo, da ne bi bilo treba otrok zaradi nadarjenosti poslati v šole v notranjost Italije. Vstopila je v red šolskih sester v Mariboru (1934), kjer je končala učiteljsko. Študirala je slikarstvo, violino in klavir. Po vojni so ji oblasti prepovedovale poučevati. V Skrilje se je vrnila k bolni materi, kjer se je ukvarjala z otroki in jih učila modeliranja. Izdelali so jaslice za cerkev v Dobravljah. Restavriral je križev pot v Skriljah, slikala tihožitja, otroške portrete, delala kopije mojstrov: Murilla,

Raffaella, Leonarda da Vinci. Izdelala je božji grob za Kamno Gorico in Kranjsko Goro, delala načrte za mašne plašče, risala božične in velikonočne vizitke. Bila je gostja v zelo odmevni oddaji na nacionalni televiziji Pričevalci (2016) Jožeta Možine, ki je tudi na svetovnem spletu dosegla visoko gledanost.

135

Sestra z Rovne, umetnica Pavla Bajec v oddaji Pričevalci na TVS.

Ivan Mamić (1944)

Politik in gradbenik se je rodil v hrvaški Dalmaciji (Lokvičići). Po prihodu v Slovenijo leta 1967 se je kot projektant zaposlil v podjetju Primorje v Ajdovščini. Kot krščanski demokrat (SKD) je bil izvoljen v ajdovski občinski svet, po preselitvi v Skrilje, kjer je odraščala njegova soproga Neža, rojena Bratina, pa je bil tudi predsednik krajevnih skupnosti. Na listi NSi je bil izvoljen v Državni zbor (2000). Leta 2004 je postal vitez Božjega groba. V Skriljah je izšla avtobiografska knjiga o njegovem življenju z naslovom Punoljetan (2017).

136

Ivan Mamić v uniformi viteza Božjega groba s soprogo Nežo, rojeno Bratina.

A close-up photograph of a textured, light-colored wall, possibly made of plaster or concrete. The wall has a rough, uneven surface with visible cracks and shadows. A white, stylized number '9' is centered on the wall. To the right, a portion of a wooden window frame is visible, showing a dark interior. The lighting is natural, creating soft shadows and highlights on the wall's texture.

9

Turistično zanimive
točke u Skreljah

137

Cerkev na zemljevidu iz leta 1818. Bila je precej manjša od sedanje, okoli nje je bilo pokopališče. Takrat je bila malce bolj oddaljena od samega jedra vasi.

Stara cerkev

Cerkev je sredi vasi stala že pred tisočletjem. Večkrat je bila prenovljena. Temeljito povečana je bila leta 1660 in potem leta 1735 obnovljena. Imela je tri lesene oltarje. V glavnem oltarju je bila slika sv. Janeza Nepomuka iz leta 1719, ki danes malce poškodovana visi na južni steni. V prikazu svetnikovega življenja je v levem kotu tudi znameniti Karlov most v Pragi, kjer je Nepomuk izgubil življenje.

Na stropu je bila freska sv. Marjete. Pred rušenjem jo je goriški slikar Del Neri prerisal na platno, ki je danes na glavnem oltarju. Clemente del Neri (1865–1943) je zelo znan slikar, saj je poslikal okoli sto primorskih in furlanskih cerkva. V bližini denimo v Kamnjah, Vrtovinu, Črničah, Vipavskem Križu, Velikih Žabljah in Ajdovščini.

138

Sv. Janez Nepomuk s prosilci in alegorično podobe Vere.

139

Podoba na glavnem oltarju je bila nekoč na stropu. Del Neri jo je namreč pred rušitvijo stare cerkve leta 1929 prerisal.

140

Sv. Marjeta z mečem v roki na povodcu iz verige drži zmaja. Na tej 400 let stari sliki je zmaj narejen zelo nenavadno, a tako si ga je slikar takrat predstavljal.

Iz cerkve sv. Marjete na Zdeščah pa je podoba sv. Marjete z zmajem, ki je nastala v prvi polovici 17. stoletja. Sliko so v prvi polovici 19. stoletja, ko so opustili cerkev na Zdeščah, skupaj z imenom prenesli v središče vasi.

Zvonik

Neobaročni zvonik je najstarejši del cerkve, saj je bil postavljen leta 1863. Ko so porušili staro cerkev, so dobro grajen zvonik ohranili. Vogali zvonika so vidni v obliki tako imenovanega šivanega roba.

141

142

Zvonu v zvoniku pomagajo zvoniti tudi železne granate.

Na fasadi je viden tudi vklesan napis z datumom posvetitve zvonika, 8. april 1863. Trinadstropni zvonik, kateremu nadstropja nakazujejo kamniti venci, se zaključuje z rdečo čebulasto streho. Z vrha se nudi prekrasen razgled na okolico.

Sedanja cerkev

Sedanja skrivska cerkev je razmeroma nova, saj so jo začeli graditi leta 1928. Stara je bila potrebna obnove stropa, kar bi stalo petino cene nove cerkve, in bila je premajhna. Župnik Franc Černigoj je takole pojasnil, zakaj: »Zidanja nove cerkve smo se sicer pozno lotili, v začetku hude gospodarske krize, toda pričeli smo v zadnjem času, ker sicer bi cerkve nikdar več ne pozidali: ostala bi stara, majhna, vlažna, popokana, kot je bila ..., ker časi – razmere, letine, tudi ljudje, so se od takrat temeljito na slabše obrnili!« Župnik je sklical moše in skupaj so izvolili osemčlanski odbor. Predsednik

je bil krčmar Franc Kravos (Piskar), dela pa je vodil mojster Anton Črnigoj. Načrt je naredil Anton Valič.

Pod temeljni kamen so dali listino, v katero je župnik napisal nekaj besed o gradnji cerkve. Gre za slikovito pričevanje o trpljenju Vipavcev in primorskega naroda v času fašizma: »Zidanje nove cerkve v Skriljah je presenetilo vso okolico. V letu trimesečne suše, ki je uničila skorajda ves poljski pridelek in prinesla v deželo splošno pomanjkanje in bedo, vrhu vseh drugih nadlog in zlasti davčnega vijaka, da se je zlasti v tem letu petina našega prebivalstva (na nesrečo!) morala preseliti v tujino (Ameriko); v času, ko je fašistična italijanska vlada pod vrlim državnikom Mussolinijem začela – triumfirati; ko je bil slovenski krščanski nauk vržen iz ljudske šole; v času, ko slovenska duhovščina umira in nima nič svojega naraščaja; v času kratkokrile bubi-mode in splošne verske mlačnosti, prepojene s komunističnim duhom; pod slavno vlado Njegove Svetosti sv. očeta Pija XI., pod zadnjim slovenskim goriškim škofom Francem Borgia, dr. Sedejem in Frantom Serafinom Črnigojem, župnikom v Kamnjah, nec non gorečim cerkovnikom Francem Rustjem, Skrilje 56, zidala se je ta cerkev, ker je bila stara premajhna in popravila potrebna.«

V eni sami jeseni je bila cerkev že pod streho. 24. septembra je bila zadnjič maša v stari cerkvi, 17. decembra je bila nove cerkev že prekrita. Zaradi zime so delo prekinili in ga nadaljevali pod vodstvom stavbnega mojstra Alojzija Valiča (Skrilje 29). Skorajda natančno eno leto po začetku gradnje je bila cerkev posvečena. Blagoslovil jo je črniški dekan Alojzij Novak 22. septembra 1929.

Cerkev ima pravokotno ladjo, ožji prezbiterij in zakristijo. Čeprav gre za manj kot stoletje staro stavbo, pa je notranja oprema veliko starejša in tudi umetniško dragocena. Zadnja pridobitev je Marijin kip z otrokom, ki ima v rokah sveto pismo. Umetnica Darinka Bajec ga je izdelala leta v slogu, ki spominja na mnoge jaslice, ki jih je domača umetnica naredila za vipavske domove.

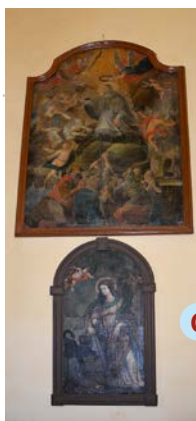
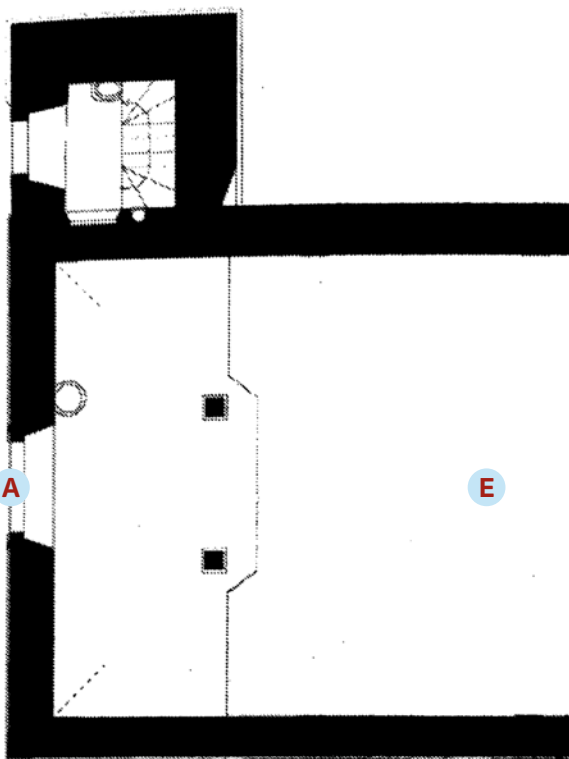

145

146

Stranska oltarja sta nastala po načrtih slikarja oltarne slike Del Nerija, ki je zgornji, leseni del oltarjev tudi poslikal. Spodnji del oltarjev je kamnit, sestavljen iz več kot 300 let starih delov stranskih oltarjev kamenjske cerkve. V levem oltarju je oljna slika Marije z Jezusom, ki je zelo podobna brezjanski podobi. Dopolis iz leta 1731 pravi, da je bila slika v stiku z ikono Bocenske Marije v katedrali na Dunaju.

147

Na steni je poleg slike prej omenjene sv. Marjete tudi oltarna slika sv. Janeza Nepomuka. Naslikana je bila leta 1719. Slika kliče po restavraciji. Njen avtor ni znan, domneva se, da je mogoče Antonio Paroli.

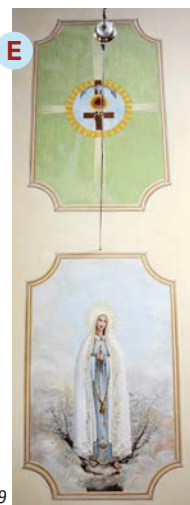
Na stropu ladje je podoba Marije iz Fatime s simboli teoloških kreposti.

148

D

Slika Kristusa z ranjeno ramo na poti na Kalvarijo (olje na platnu) je nastala v 17. stoletju.

149

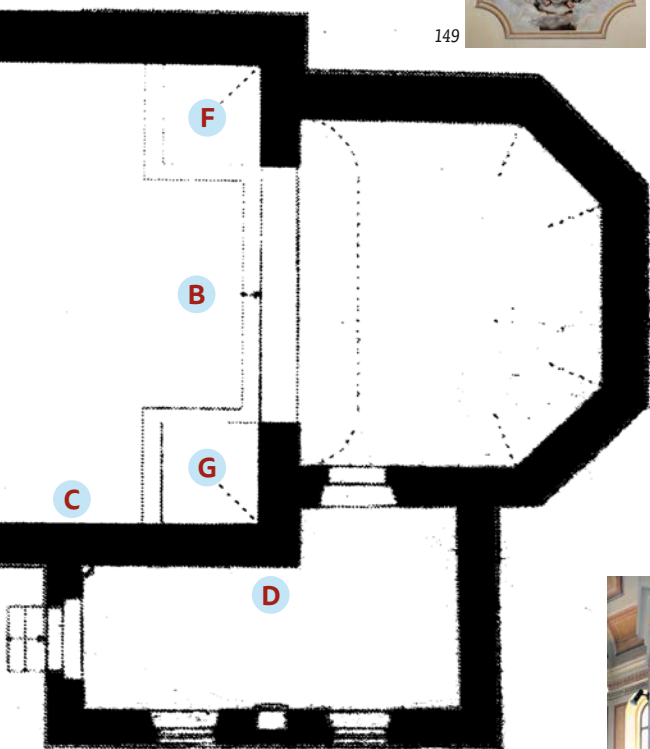
E

150

F

Glavni oltar je stebrni iz belega peščenjaka in rdečega marmorja, ki ga je župnik Črnigoj kupil v Piazzoli pri Padovi. Ob prihodu na železniško postajo na Cesti so nekateri vaščani zelo negodovali nad nakupom, ko so spremenili mnenje. Oltar je sicer baročni iz leta 1725 in je bil prej v drugi cerkvi. Ima razgibano atiko z reliefom Sv. Duha. Marmorni tabernakelj je novejši, delo Vojka Mužine.

Zelo stara, verjetno iz prve polovice 18. stoletja, je tudi oljna slika v desnem oltarju. Gre za svetnika - vojaka, za katerega pa še ni jasno, ali gre morebiti za sv. Donata.

151

G

Fabejtavi – kmečki dvorec

Turistično najbolj zanimiva točka v vasi je, poleg cerkve, nedvomno prostorna in udobna domačija plemiške družine Favetti. Ker gre za veliko več kot samo za veliko domačijo, se zanjo uporablja tudi izraz podeželski ali kmečki dvorec.

Sedanji lastniki dvorca pripovedujejo, da je po legendi prvi Favetti prišel v vas že v 16. stoletju. Ker je tu čudežno ozdravel, je od grofov Pagliaruzzi kupil posest in se naselil v vasi. V vseh matičnih knjigah, ki so ohranjene med letoma 1627 in 1716, pa je Pavel Peter Bratina, ki je vse zapise prepisal, našel samo en zapis s tem primkom. To kaže, da se je družina v vas naselila »šele« konec 18. stoletja. Zadnji potomec rodbine je v Skriljah umrl leta 1985.

Kot kažejo dokumenti, sta se plemenita Ludvik de Favetti (1754–1814) in Katarina de Pagliaruzzi (1759–1840) priselila v Skrilje okoli leta 1790. Pred njima je v dvorcu živela Frančiška de Pollini. Bila sta zelo ugledna, oba plemiča. Njuna najstarejša hči Marija Jožefa Frančiška de Favetti se je poročila v slovito rodbino Attems. Leta 1813 je tako bila v skrivski cerkvi slavnostna plemiška poroka.

Ludvik je umrl razmeroma mlad. Posest je kasneje prevzel sin Vincencij de Favetti, ki se je pozno poročil s precej mlajšo domačinko, ki ni bila modre krvi, Marijo Rustja (1821–1894). Tudi njegov sin Anton Friderik (1843–1887) se je poročil z domačinko iz Dobravelj, Jožefo Zgonik (1841–1921), in umrl, še preden je dočakal abrahama. Vaščani še danes pripovedujejo, da je za krsto šel zlat križ, okrašen z dragimi kamni. Imela sta sedem otrok. To pomeni, da ustno izročilo o ženski, katere portret je visel v hiši in je imela 22

Družinska knjiga s prvimi prebivalci družine Favetti.

	Etas.	Matr.	Femil.	Conjt.	Vidul.	Cesit.	Comu.	Non.	Adver.	Abfen.	Confir.
Franciska de Pollini	66	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Ludovicus Favetti de Camilo	39	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Katharina uxor Fili	39	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Francisca uxor Christiana	39	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Anna uxor ad. 16. annis	39	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Carolina uxor n. 1798. Feb. 1822	39	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
contenat. Teresa n. 15. 2. 1808	39	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

153

Pri Fabejtavih se odvijajo tudi kulturni dogodki. Nabito polna dvorana je bila ob slovenski premieri dokumentarnega filma Urok Depale vasi (RTV Slovenija). Predstavil ga je avtor filma dr. Jože Možina, ki je kot Dobravec hodil v osnovno šolo v Skrilje.

otrok, nima resnične osnove. Anton je bil vaški župan, ki je naredil vaško cesto. V njegovem času sta domačija in rodbina doživeli največji razcvet. Njegov naslednik, sin Vincencij (1875–1958), je za ženo vzel Skrlanko Terezijo Kompara (1882–1961), ki mu je rodila pet otrok. Eden, Jožef Marij Favetti (1908–1985), je ostal na domačiji, drugi, Evgenij Fidelis Favetti (1906–2000), pa se je zaradi fašizma umaknil v Ljubljano. Tam je delal v knjigarni zbiralca Janeza Dolžana, ki mu je ob rojstvu sina Evgena za darilo poklonil dva Prešernova rokopisa. Po drugi svetovni vojni se je Evgen preselil v ZDA, kjer je sin Evgen dragocena rokopisa poklonil Slovenskemu muzeju v Clevelandu.

Domačija »Pr' Fabejtavih« ima pred vhodom obokano poslikano kapelico s fresko sv. Janeza Nepomuka. V notranjosti je poslikana dnevna soba – tako imenovani »piano nobile«. Ohranjena je tudi črna kuhinja z dvema krušnima pečema.

Razpadajočo domačijo je kupil gradbenik Marjan Rovtar. Zaradi birokratskih ovir je kar tri leta trajala procedura, da je prišlo do odkupa in začetka zelo drage obnove. Rovtar jo je zgledno obnovil v skladu z najsodobnejšimi smernicami varstva kulturnih spomenikov. Prav na primeru te restavracije je naredil diplomsko nalogo

Na primeru te restavracije je naredil diplomsko nalogo tudi Marjanov sin Marko Rovtar po mentorstvom znanega umetnika Oskarja Kogoja. Delo je dostopno tudi na spletu in je dragocen prispevek k vedenju o dediščini vasi Skrilje.

154

A

155

D

156

F

157

G

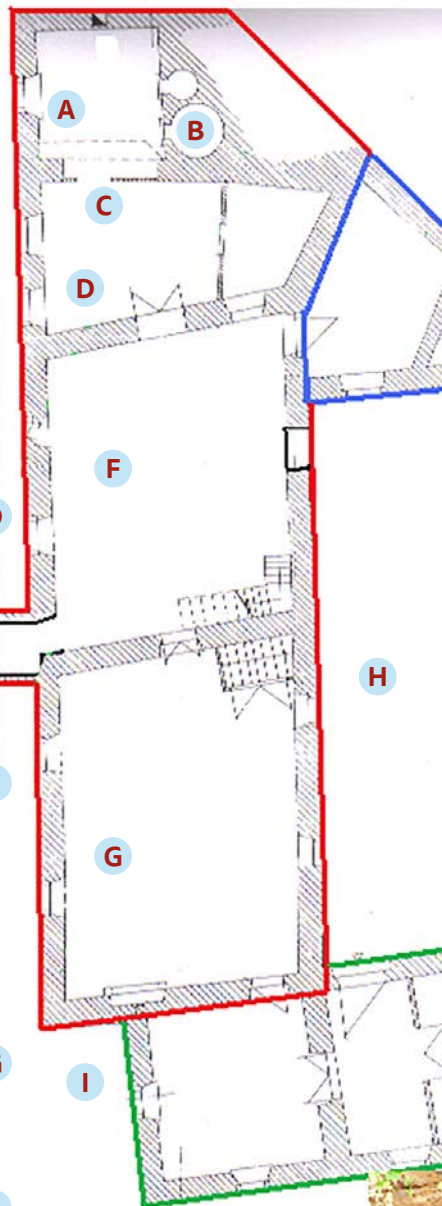
158

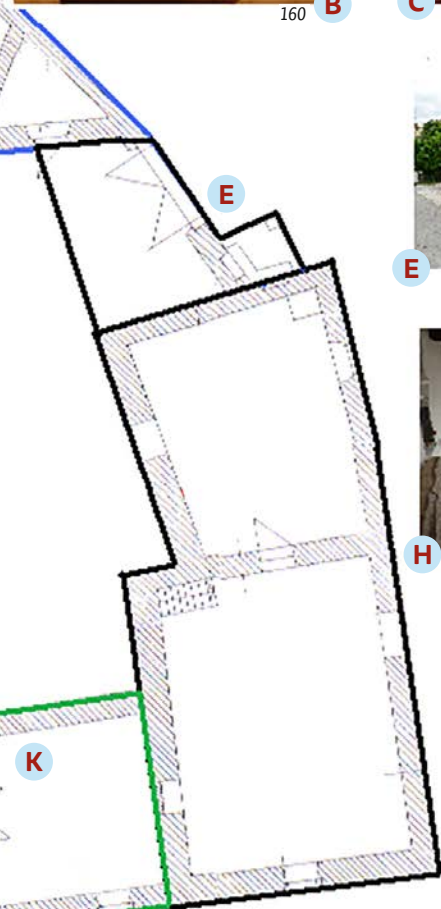
I

159

J

160 **B****C** 161**E****E** 162**H** 163**LEGENDA:**

- A** Črna kuhinja
- B** Krušna peč
- C** Kamra
- D** Dnevna jedilnica
- E** Vhod in kapelica
- F** Veža
- G** Piano nobile
- H** Borjač
- I** Vhod v klet
- J** Sončna ura
- K** Podvelb
- L** Vzhodni trakt domačije

K

Tloris
podeželskega
dvorca Favetti, ki
so ga zrisali na
Zavodu za varstvo
kulturne dediščine
v Novi Gorici

164

L

165

166

Pred vhodom v dvorec Favetti je obokana kapelica s fresko sv. Janeza Nepomuka.

167

Značilen je tudi velik dimnik.

tudi Marjanov sin Marko Rovtar pod mentorstvom znanega umetnika Oskarja Kogoja. Delo je dostopno tudi na spletu in je dragocen prispevek k vedenju o dediščini vasi Skrilje.

Kmečki dvorec Favetti je namenjen turistični in gostinski ponudbi, v njem pa se je odvila tudi že cela vrsta kulturnih prireditev. Dvorec je na slovenskem popisu nepremične dediščine, leta 1987 pa ga je Občina Ajdovščina razglasila za etnološki spomenik.

Pokopališče

V Skriljah imamo kar tri pokopališča. Prvo je bilo opuščeno, tako kot je bila opuščena tudi cerkev na Zdeščah. Drugo pokopališče je ležalo okoli sedanje cerkve v Valičih.

Zaradi reform cesarja Jožefa II., ki je hotel preprečevati širjenje bolezni in je zapovedal, da je treba vsa pokopališča iz naselij preseliti ven, so Skrlani postavili še tretje pokopališče. Leži ob vhodu v vas, v Pdsivku ali Civku.

Na pokopališču je še precej ohranjenih starih nagrobnikov, ki imajo zgodovinsko in kamnoseško vrednost, posebej ko gre za duhovniške in plemiške nagrobnike. Skrbni domačini so stare nagrobnike po prekopu grobov ohranili in postavili ob mrliško vežico. Na pokopališču najdemo nekaj umetniško oblikovanih nagrobnikov, ki sta jih izdelali sestri Bajec. To daje pokopališču dodaten čar. Pred vhodom je trikotni obelisk z vklesanimi imeni partizanskih in civilnih žrtev, ki je bil odkrit leta 1966. Na njem so štirje talci,

168

Nagrobnik v modrem mozaiku, ki ga je ustvarila Darinka Bajec.

169

Umetelni nagrobnik Franca Valiča Mlacarjevega, duhovnika, ki je umrl zelo mlad, manj kot štiri mesece po svojem mašniškem posvečenju. Bil je brat zdravnika Viktorja Valiča.

170

Grobniča skrivske plemiške družine De Favetti.

dva interniranca, trije pogrešani, 21 partizanov in en španski borec. Na spomeniku ni vseh, ki so bili žrtve vojne, saj je med vojno padlo 36 domačinov. Vsekakor bi bilo zanimivo izdelati seznam vseh žrtev druge svetovne vojne, ki bi ga morali začeti dejansko že z letom 1935, ko je Italija napadla Etiopijo, in končati leta 1946, ko so se v Sloveniji končali povojni poboji.

Bogata stavbarska dediščina

Skrilje so arhitekturno razgibane in bogate. Naselbinska dediščina v vasi je zato vpisana v register nepremične kulturne dediščine pod številkami 23637 (Valiči) in 23638 (Rušti). Strnjene hiše, ki so večinoma iz 19. in 20. stoletja, obiskovalcu dajo občutek, kakšne se bile nekoč videti vipavske vasi in kaj so primorske gase.

V registru najdemo kar devet vpisov. Poleg obeh zaselkov so na seznamu še kapelici v Bajčih in Ruštih, partizanski spomenik, cerkev, arheološko najdišče na Zdeščah, dvorec Favetti in gospodarsko poslopje s kamnitim portalom v Bajčih.

Mnoge hiše krasijo stare kamnoseške umetnine: vangerji (podboji), portali z letnicami in napisi, dimniki ... Domačini so v zadnjih letih veliko tovrstne dediščine zaščitili in obnovili, žal pa so take obnove povezane z visokimi stroški, kar prispeva k propadanju

Prenovljena vrata v Bajčih so zasijala.

171

Portal pred prenovno (Skrilje 65).

172

173

Izvirno poslikana hiša ima svoja sporočila.

174

Hiša Skrilje 82 ohranja svoj starodavni videz.

nekaterih prelepih starih hiš, posebej pri Ruštih.

V vasi sta dva potoka, Skrivšek in Bajški potok. Naselje pa zamejujeta še dva potoka: Košivec na zahodu in Vrnivec na vzhodu. Mostovi čez potoke so kamniti, enoločni. Kar osem jih je vseh skupaj.

Hiše na zunaj nekoč niso bile ometane, zato so kamni postavljeni lepo,

175

Okno okrogle oblike kaže na veliko domišljijo, pa tudi spretnost skrivskih stavbnih mojstrov.

Danes prazna domačija sredi zaselka Rustji je bila včasih med premožnejšimi.

176

Obnovljena hiša v Ruštih (Skrilje 64) ohranja pridih Skrilj, kot so nekoč bile.

177

178

Obnovljena hiša nas spominja na čase izpred stoletja in več. Okna in vrata so tradicionalne zelene barve zaradi preprostega razloga: mrčes te barve ne mara in je zato v hiši manj muh. Stara modrost nekdanjih mojstrov je danes večinoma pozabljena: veliko novejših oken je rjave barve, ki pa mrčes najbolj privlači.

Napušč nad oknom je iz kakovostnega skrivskega kamna.

179

Kamnita mojstrovina, izklesan portal, v zaselku Rustji.

180

181

Eden od lepih obokanih kamnitih mostov.

182

Skozi Skrilje vodi evropska pot sv. Jakoba v špansko Kompostelo.

umetelno. Zaradi burje so kamne postavljali tudi na strehe, kar pospešeno izginja. Veliko je lesenih balkonov, gankov z značilnim kamnitim stopniščem. Gospodarska poslopja ali štale so bila obokana, pod gankom v pritličju. Obokani so bili tudi mnogi hrami, ki so bili tlakovani s skrlami ali pa je bila na tleh steptana zemlja, trda kot beton.

Skrivska šola še vedno služi svojemu namenu. Ob njej je partizanski spomenik, ki spominja, da je bila v stavbi septembra 1943 partizanska bolnišnica.

183

Sent. Margaretha

Ru

Sanct Margaretha

10

Bailz

A historical cadastral map from 1821, showing a village with a central cluster of buildings and surrounding agricultural fields. The map is color-coded with red for buildings and fields, green for forests, and blue for water. Numerous small numbers and letters are scattered across the map, indicating individual land parcels. The word 'stia' is visible on the left side, and 'Scri' is visible on the right side.

stia

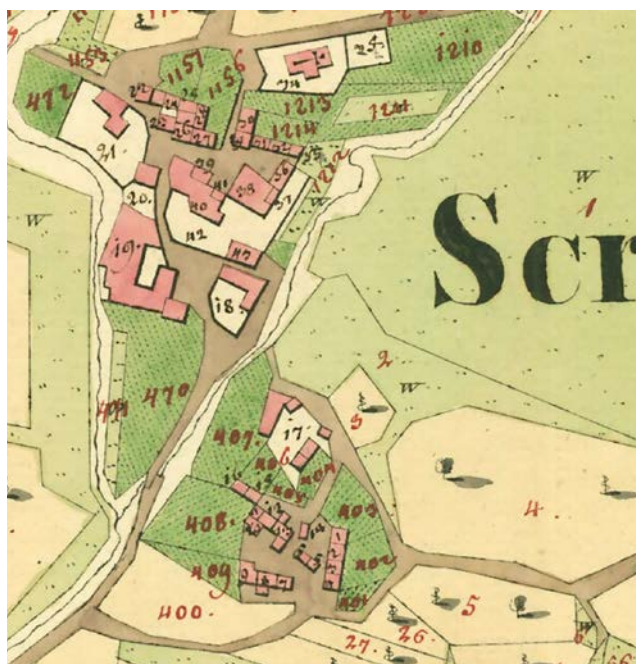
Glavne rodbine
po hišnih številkah
iz leta 1821

Scri

184

Valiči
(Skrilje)

185

Na podlagi franciscejskega katastra smo sestavili popis Skrlanov iz leta 1818. Imenom smo dodali še imena očetov. V katastru so navedene hišne številke in katastrske številke vseh stavb. Posamezni lastniki so namreč velikokrat imeli v lasti več bližnjih stavb. Te stavbe zlahka najdemo tudi na zemljevidu.

Hišna št.	Lastnik kmetije, oče lastnika	katastrska številka
1	— Vincencij de Favetti (1798), <i>Ludvik de Favetti</i>	18
2	— Andrej Rustja	1
3	— Jožef Rustja	4, 8
4	— Jožef Rustja (1798)	
5	— Jožef Bajc	7,9
6	— Jožef Valič (1788), <i>Anton Valič</i>	11, 15,16
7	— Anton Zgonik (1776), <i>Anton Zgonik</i>	10,12,14
8	— Franc Valič (1793), <i>Franc Valič</i>	6
9	— Andrej Kalin	2, 3, 13
10	— Janez Kalin (1768-1834), <i>Franc Kalin</i>	17
11	— Jožef Valič (1768-1839), <i>Anton Valič</i>	39
12	— Jožef Zgonik (1776), <i>Andrej Zgonik</i>	5,40,42
13	— Janez Rustja (1795), <i>Jožef Rustja</i>	37,38
14	— Jožef Rustja (1780), <i>Jožef Rustja</i>	43
15	— Franc Valič (1761), <i>Franc Valič</i>	36
16	— Janez Kravos	32,41
17	— Andrej Valič (1786), <i>Jožef Valič</i>	31
18	— Franc Rovtar (1786), <i>Anton Valič</i>	29,30
19	— Janez Valič (1785), <i>Franc Valič</i>	27,28
20	— Janez Valič (1781), <i>Jožef Valič</i>	25,26
21	— Andrej Kravos	45
22	— Franc Breclj (1766), <i>Franc Breclj</i>	
23	— Janez Valič (1806), <i>Andrej Valič</i>	
24	— Anton Cigoj, <i>Franc Cigoj</i>	48,53
25	— Jožef Cigoj (1780), <i>Jakob Cigoj</i>	54,55
26	— Jožef Kravos (1764-1840), <i>Anton Cigoj</i>	49,51
27	— Andrej Kravos (1795), <i>Andrej Kravos</i>	47,50,64
28	— Andrej Rustja	66
29	— Jožef Kravos	46,52,63
30	— Matija Kravos (1785), <i>Matija Kravos</i>	44
31	— Valentin Rustja	60,61,62,70

Rušti
(Rustja)

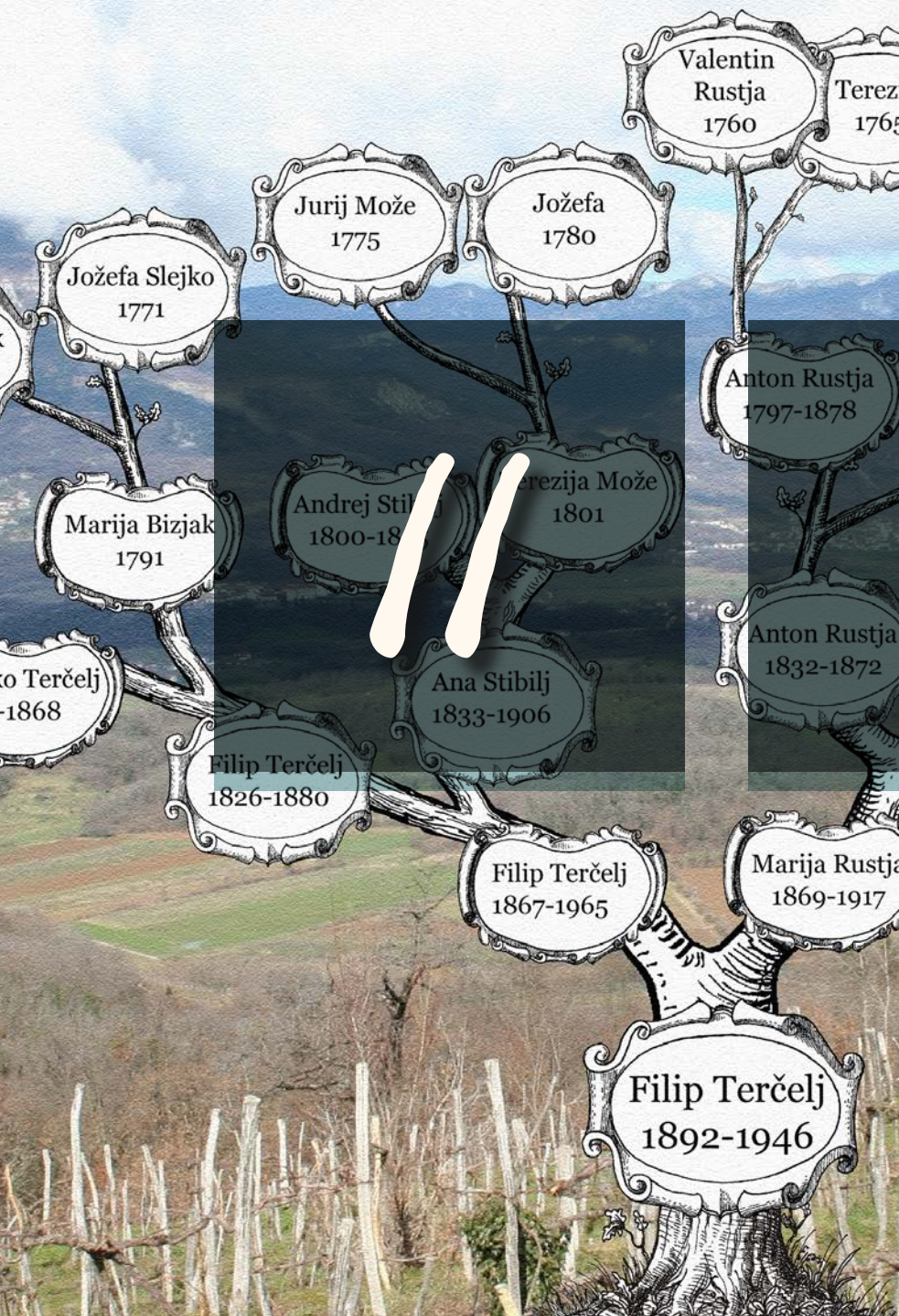
186

Bajči (Bajc)

187

32 — Franc Bajc (1784), <i>Franc Bajc</i>	59,65,67
33 — Mihael Bajc (1792), <i>Jožef Bajc</i>	58
34 — Janez Bajc (1776), <i>Jožef Bajc</i>	56,57
35 — Franc Rustja (1800), <i>Valentin Rustja</i>	68,69
36 — Jožef Rustja (1766), <i>Anton Rustja</i>	111,110
37 — Franc Rustja (1790), <i>Andrej Rustja</i>	71,74
38 — Janez Bajc (1786), <i>Franc Rustja</i>	72,73
39 — Jožef Rustja (1802), <i>Jožef Rustja</i>	86,88,100
40 — Janez Slokar (1791), <i>Andrej Slokar</i>	99
41 —	
42 — Andrej Rustja (1746)	75,76,78
43 — Andrej Rustja (1786), <i>Jožef Rustja</i>	77,81,89
44 —	
45 — Janez Batič (1793), <i>Tomaž Batič</i>	82,83,95
46 — Janez Rustja	84
47 — Anton Rustja (1768), <i>Matija Rustja</i>	79,80
48 — Jožef Rustja (1779), <i>Pavel Rustja</i>	98
49 — Jernej Rustja (1780), <i>Franc Rustja</i>	91,92,103
50 — Janez Novinc	93,94,96
51 — Matija Rustja	58,87,90,97,107
52 — Janez Rustja (1770-1838), <i>Matija Rustja</i>	105
53 — Andrej Rustja	104,106
54 — Jakob Trošt	
55 — Jožef Rustja (1792), <i>Jožef Rustja</i>	
56 — Jožef Valič (1788), <i>Jožef Valič</i>	33
57 — Anton Čermelj (1799), <i>Blaž Čermelj</i>	
58 — Janez Kravos (1805), <i>Andrej Kravos</i>	
59 — Anton Zgonik (1776), <i>Andrej Zgonik</i>	
60 — Jožef Rustja (1806), <i>Pavel Rustja</i>	

Skreuski preimki

Trije izvorno skrivski priimki

Skrivski priimki so štirje: izumrli Škerl, Baj(e)c, Rustja in Valič. Najzanimivejši je Škerl. Postavlja se vprašanje, ali je priimek Škr (Škerl, Škrlj) morebiti povezan s Skriljami. Čeprav so jezikoslovci postavili trditev, da gre za ime, ki je nastalo enako kot Škrjanc, torej po imenu ptiča, pa nam urbar iz leta 1507 odkrije novo hipotezo. V Skriljah se namreč dvakrat pojavi ime kmeta Simona s priimkom enkrat napisanem Skerly, drugič Skerlin. To pomeni, da gre verjetneje za priimek kot samo za oznako prebivalca. Posebej, ker bi se to lahko zgodilo kvečjemu v kakem drugem kraju, kjer bi prišleku po njegovem rojstnem kraju dodali pristavek. Ne pa v Skriljah, kjer so vsi Skrlani.

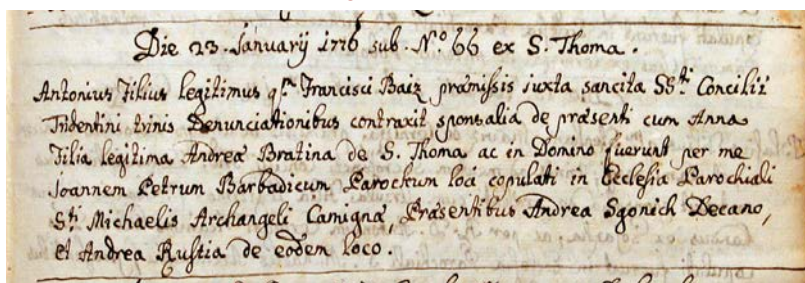
Priimka v matičnih knjigah stoletje kasneje ne najdemo več. Najdemo pa Škerle drugod po Vipavski dolini. Zato lahko postavimo domnevo, da je mogoče priimek Škerl nastal prav v Skriljah, kjer je sicer izginil, se je pa ohranil drugod.

Sicer pa so glavni skrivski priimki trije, tako kot so tudi glavni zaselki trije: Bajc – Bajči, Rušti – Rustja, Valiči – Valiči. Tako le Kisli hrib nima svojega priimka.

Bajc

Gre za enega najstarejših priimkov, saj izvira iz dejavnosti oziroma poklica, ki ga poznamo že od začetkov zgodovine. Bajati pomeni čarati. Tisti, ki baja, je čarovnik. Vrač. Mag. Coprnik. Danes

Poročni zapis v prelepi pisavi, ko sta se 23. januarja 1776 poročila Anton Bajc in Ana Bratina. Nevesta je bila doma pri Stomažih na številki 66. Poroča je bila v župnijski cerkvi v Kamnjah. Poročno knjigo danes hrani Škofijski arhiv Koper.

189

Pot iz Bajčev proti Valičem. V ozadju zvonika obeh cerkva, na levi stomaške, na desni skrivske.

to vlogo opravljajo zdravnik, lekarnar in duhovnik. V sodobnem jeziku pa bi lahko temu rekli tudi bioenergetik.

Vsaka vas je imela svojega bajca. Tudi Skrilje. In skrivski je imel izredno veliko potomcev, ki jih najdemo vse do danes. Če se kdo jezi, da ima priimek dve obliki, Bajc in Bajec, naj se potolaži, saj je v starih dokumentih še veliko več različic. Vse te najdemo: Baiaz, Baiz, Baizer, Baizh, Baizhg, Baizi, Baizoukg, Waiz in Wauiz. A to še ni vse. Ženske s tem priimkom, ki jim danes malce starinsko rečemo Bajčevke, so duhovniki zapisali takole: Baicoucha, Baizauka, Baizoucha, Baizouka.

Prvega Bajca najdemo leta 1636, ko je bil Andrej Bajc boter Luciji Rustja. V župniji Kamnje je vsaj od leta 1711 služboval tudi kot duhovnik pomočnik Vinko Bajc. Sredi 18. stoletja sta v Skriljah živeli dve družini Bajc. To kaže na veliko verjetnost, da gre za isti izvor prav vseh skrivskih Bajcev. Konec 18. stoletja pa najdemo že štiri

Zapis o Andreju Bajcu, sinu pokojnega Mihaela Bajca, v terezijanskem katastru iz leta 1753, ki ga hrani Državni arhiv v Gorici.

190

družine na hišnih številkah 32, 33, 34 in 38. Zanimivo je, da družine niso v zaselku Bajči, ampak v zaselku Valiči. V naslednjih dveh desetletjih se je število podvojilo. Leta 1821 najdemo v Skriljah že sedem razširjenih kmečkih družin Bajc.

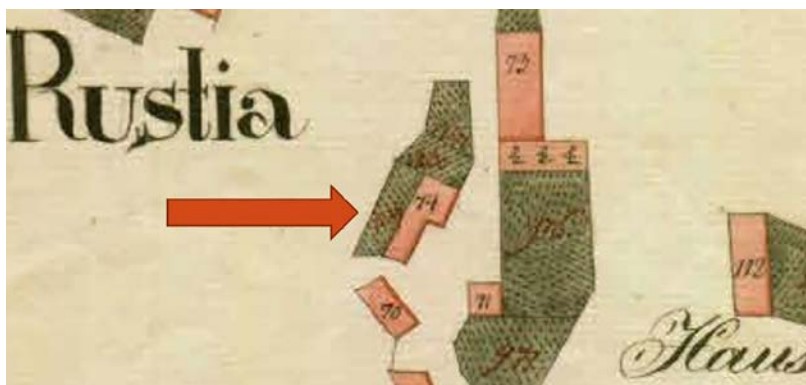
Rustja

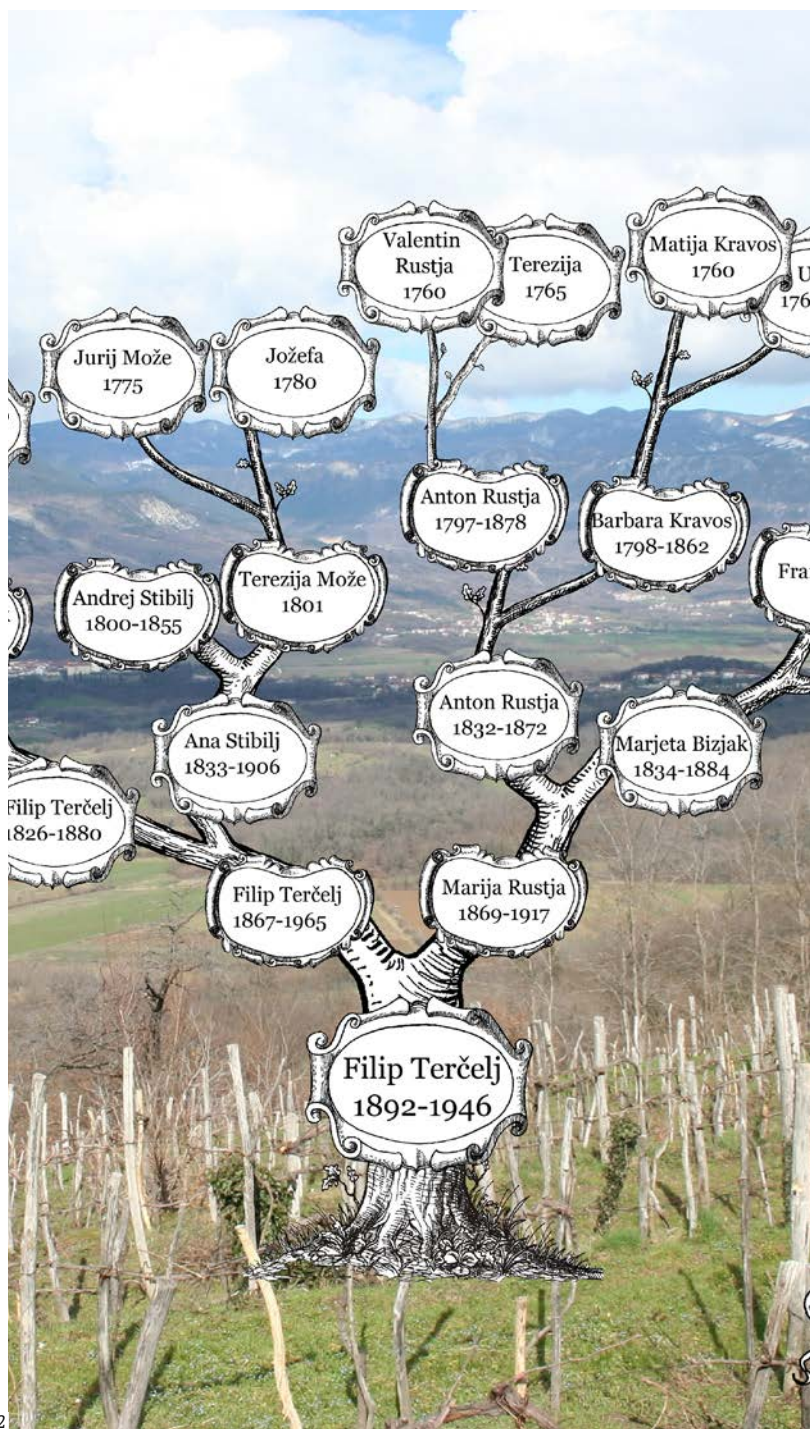
Eden precej zagonetnih priimkov je Rustja. Na svetu živi kar 6000 ljudi s priimkom Rustia in kakih tristo s priimkom Rustja. A v resnici ne gre za isti priimek in isti rod, ampak le za isti priimek in različne rodove.

Postavlja se vprašanje, ali je zaselek dobil ime po priimku ali obratno. Toponimi so namreč nastajali že prej kot priimki, kar pa za zaselke še ni nujno. Skrilje so tako resda omenjane večkrat že od leta 1036 naprej, zaselek Rušti pa ne. Tudi najboljši slovenski jezikoslovci doslej niso našli ustrezne razlage za izvor priimka. Zato reč poskusimo z novo hipotezo.

Besede rušt v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) ni. Le v zadnjem etimološkem slovarju najdemo besedo rušt, ki je različica besede grušt v pomenu za zidarski oder. Tudi v vipavskem narečju se beseda grušt vse do danes uporablja za zidarski oder. Ali je potemtakem priimek Rustja nastal iz germanizma za zidarski oder? Je bil prvi Rušt kak mojster v postavljanju zidarskih odrov?

Ljubljanski Arhiv Republike Slovenije hrani franciscejski kataster. Med skrivskimi zaselki so zapisani tudi Rušti, vendar kot Rustia. Natančni zemljevid vasi je nastal leta 1821. S puščico je označena rojstna hiša Terčeljeve matere.

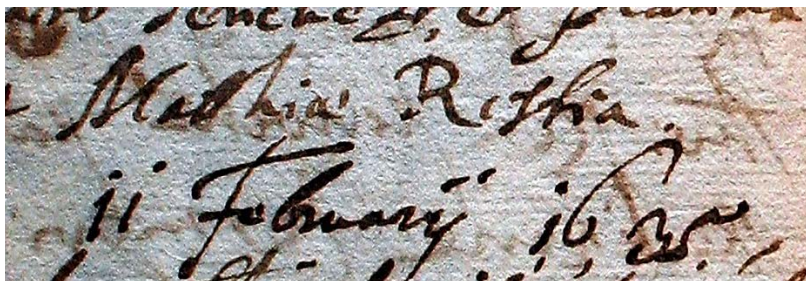

193

Zelo kakovostno grajena hiša iz skrivskega kamna v Ruštih.

V prekmurščini najdemo besedo rušt za ostrešje. V črnovrškem slovarju pa žago ruštanico. V mnogih narečjih ljudje še vedno pogosto uporabljajo izraz rušt v pomenu 'ostrešni tramovi' ali kar celotno 'leseno ostrešje'. Žaga ruštanica je bila nekoč lesena, okvir pa je napenjala vrv ali žica. Mogoče je bil prvi Rušt tesarski mojster, ki je izdeloval ostrešja. Bližina gozda tej hipotezi pritrjuje. Anonimus Rušt je imel precej moških potomcev, ki so dali ime zaselku Rušti. Priimek pa so zapisovali večinoma kot Rustia, zato imamo danes priimek Rustja. V moški obliki je bil priimek skorajda brez izjeme vedno napisan kot Rustia. Pri ženskah pa najdemo zapise: Rustienza, Rustina, Rustincha, Rustinza, Rustinzha, Rustiouca, Rustiuca, Rustiza, Rustniaza in Rustniza.

Prvi Rustja v matičnih knjigah je Matija, ki je leta 1635 omenjen kot boter. Knjigo hrani Škofjiski arhiv Koper.

194

195

Pri Ruštih je cela vrsta starih hiš z lepimi kamnoseškimi detajli.

V matičnih knjigah najdemo prvi zapis priimka Rustja pred skoraj štirimi stoletji. Takole piše v najstarejši krstni knjigi: »8 Januarij 1635; Antonius filius legitimus et na(tur)alis Matthaei Valig ex Desiza, et eius uxoris Vrsulae, Bap(tiza)tus e(st) a me p(re) Greg(orio) Brainich, Coop(erato)re, Patrinis Gasparo Perievez, et Marina uxore Matthiae Rustia.« Zapis je razvozlat kamenjski poliglot, teolog in pisatelj Pavel Peter Bratina. V prevodu pa to pomeni, da se je 8. januarja 1635 rodil Anton Valič, sin zakoncev Matije Valiča in Uršule. Krstil ga je duhovnik Jurij Brajnik, botra pa sta bila Gašper Pirjevec in soproga Matije Rustja z imenom Marija.

Matija Rustja, ki je bil rojen nekje na začetku 17. stoletja, je torej prvi Rustja in verjetno daljni sorodnik vseh današnjih Rustij iz Skrilj, Stomaža, Kamenj in okolice.

Leta 1637 najdemo tudi prva dva vpisa novorojenih Ruštovih pri Stomažih. Takrat sta tam živeli vsaj dve družini Rustja: Pavel in Marija ter Peter in Marjeta. Pavlov pra-pra-pravnuk je primorski svetniški kandidat Filip Terčelj, sin Skrlanke Marije Rustja (1869–1917).

V pol stoletja (1627–1674) najdemo v krstni matični knjigi župnije Kamnje 93 vpisov priimka Rustja. Z rekonstrukcijo vseh teh vpisov bi se dalo ugotoviti marsikaj. Težav pa ne bo manjkalo. Skorajda istočasno, okoli leta 1660, so se namreč rodili trije Juriji Rustje. Prvi se je poročil Nežo, drugi s Katarino, tretji z Marjeto.

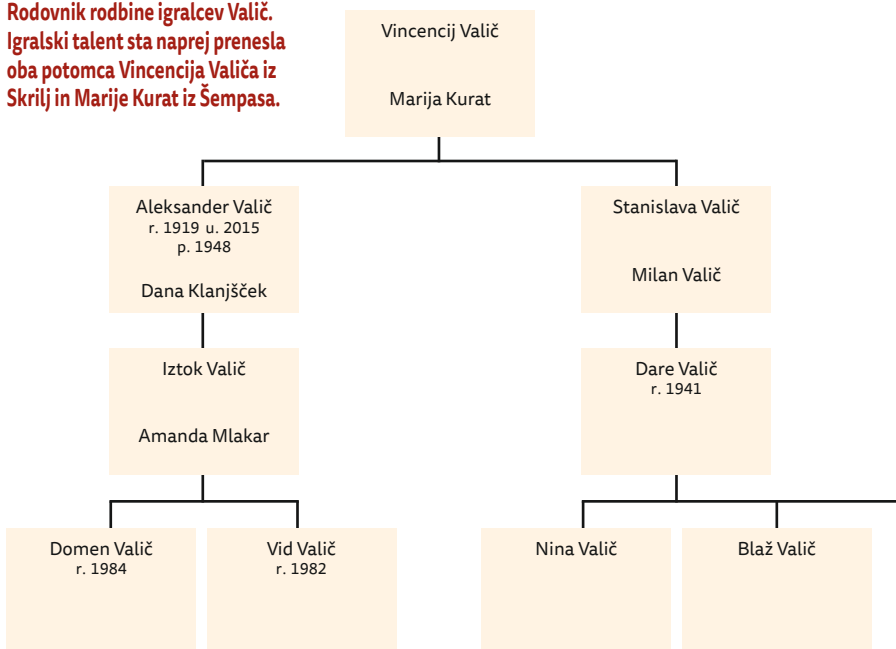
Valič

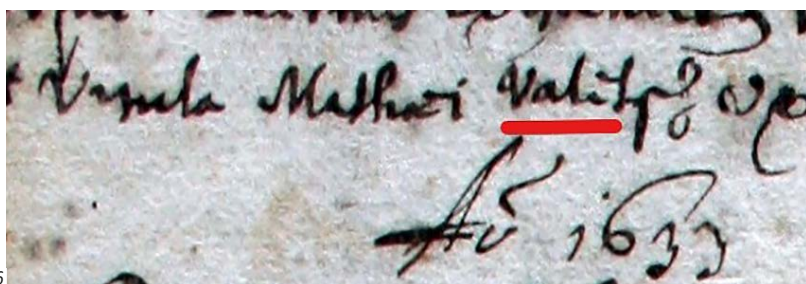
Priimek Valič je izvorno vipavski, doma v Skriljah. Tam se tako imenuje osrednji del vasi ob cerkvi, Valiči.

Ime je nastalo na podlagi imena Valentin. Svetega Valentina, kakovak. Ali celo svetega Valensa ali Valenta. 340 Valičev živi danes v Sloveniji. Več kot 200 je Primorcev, 84 pa Ljubljančanov. Ker vemo, da gre pri slednjih za potomce Vipavcev, je jasno, da so vsi slovenski Valiči očitno v sorodu in vsi iz istega gnezda pod Čavnom.

Prvič najdemo priimek Valič leta 1507, ko je bil v Skriljah knežji birič Hilarij Valič, napisan kot Hellar Valickh. Birič je dandanes beseda, ki se uporablja v prenesenem pomenu za ostrega ali celo hudobnega človeka. A v resnici gre za neke vrste poklic. Dacar in finančni stražnik v eni osebi. Birič je bil predstavnik sodne oblasti, ki je pobiral davke. Vsi biriči zato niso bili nujno grobi in zlobni. Priimek najdemo napisan v različnih oblikah: Valiccha, Valichi, Valig, Valiz, Valizg, Valizh, Vallichg, Valliz, Valizch, Vauzchig, Vauziz, Vauzizh. Za Valičke pa so napisali: Valichia, Valichica, Valisca, Valiza, Valizca, Valizha, Valizhca, Valizhica, Valizouka.

Rodovnik rodbine igralcev Valič. Igralski talent sta naprej prenesla oba potomca Vincencija Valiča iz Skrilj in Marije Kurat iz Šempasa.

196

Prva omemba Valiča v matičnih knjigah leta 1633. »Vrsula Mathaei Valizg vxore« ali v prevodu Uršula, soproga Matije Valiča. Od tu naprej bi se dalo iskati rod Valičev vse do današnjih dni. Knjigo hrani Škofijski arhiv Koper.

Prvič najdemo Valiča v matičnih knjigah leta 1633, ko je za botro šla Uršula, soproga Matije Valiča. Že dve leti kasneje najdemo tudi vpis krsta njenega sina Antona. Lahko zatrdimo, da so vsi slovenski Valiči sorodniki omenjene družine. V istem času so v kamenjski župniji živele še štiri družine s tem priimkom. Kako so sorodstveno povezane, pa trenutno še ni moč ugotoviti. Zato v tem trenutku rodovnika katerekoli družine Valič ne moremo izdelati dlje kot do srede 17. stoletja. Pa še to lahko naredi le zgodovinar,

Ozke ulice, znamenite primorske gase, v zaselku Valiči, skozi katere se nekateri sodobni avtomobili že težko prebijejo.

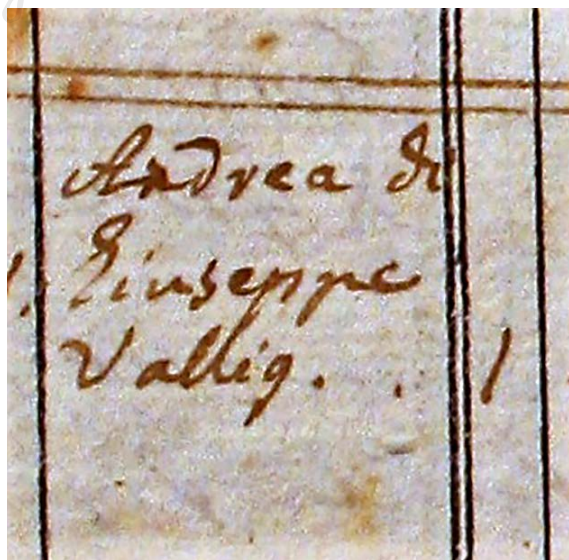

Lara Valič

Maja Valič

197

Andrea Valig ni kakšna daljna prednica znane zgodovinarke Andreje Valič Zver, ampak njen prednik Andrej Valič. Ime je namreč duhovnik napisal v italijanski obliki. Knjigo hrani Škofijski arhiv Koper.

198

specializiran za to področje. Dlje se bo prišlo šele z genetskimi raziskavami. Kje so družine živele, ni najbolj jasno. Matija Valič je bil doma na Zdeščah, ob stari cerkvi sv. Marjete. Druge družine pa so bile ne le v Skriljah, ampak tudi pri Stomažih.

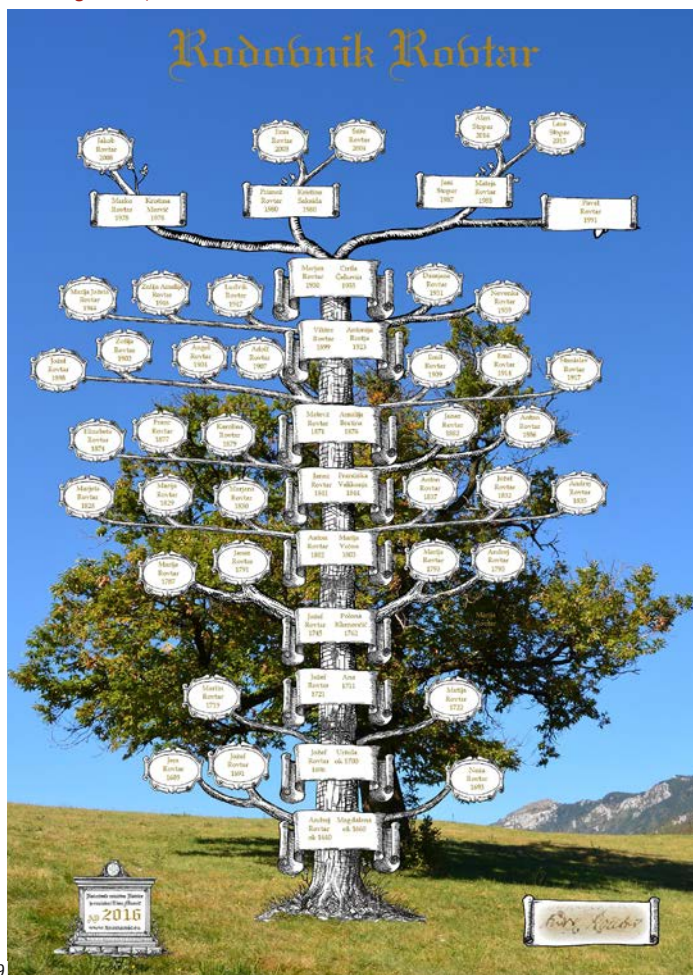
Znanih Valičev je kar precej. Posebej tistih, ki jih poznamo iz gledališča in televizije. Zanimivo je, da so si vsi »odrski« Valiči v sorodu. Nič čudnega, da so ustanovili celo svoje gledališče, VALIČ TEATER. Glavna rodbina ima prednika Vincencija Valiča, kovača, ki se je iz Skrilj preselil v Gorico. Njegov sin je bil igralec Aleksander Valič (1919–2015), sin slednjega pa igralec Iztok Valič (1950). Vincencijeva hči je tudi po poroki ohranila priimek Valič, saj se je poročila z Milanom Valičem. Zato je njun sin, igralec Dare Valič (1941), najbolj »valičevski« Valič, saj ima tako očeta kot mamo s tem priimkom. A igralski talent se je prenesel tudi v tretji rod. Bratranca Dare in Iztok imata prvi štiri, drugi dva otroka. Od šestih so kar štirje igralci: Domen Valič (1984), Vid Valič (1982), Nina Valič (1973) in Blaž Valič. Tu je še igralec Aleš Valič (1955), ki pa ni potomec kovača Vincencija, ampak je sorodstvo bolj oddaljeno.

V povsem drugačne višave pa se je vzpenjal Alešev sin, alpinist Miha Valič (1978–2008), ki se je v 102 dneh povzpел na 82 evropskih štititisočakov. Zaradi slabega vremena se mu je projekt podaljšal z 82 na 102 dneva. Bil je prvi, ki se je v eni sezoni povzpел na vse evropske vrhove nad 4000 metri. Raziskovalec, biolog in gorski reševalec je življenje izgubil v Himalaji.

Pogosti priimki

Poleg najpogostejših priimkov Rustja in Valič, so pogosti priimki Bajec (Bajc), Rovtar, Čermelj, Černigoj (Črnigoj), Kravos, Cigoj. Najdemo pa še celo vrsto drugih priimkov: Možina, Čibej, Kalin, Zgonik, Breclj, Cigoj, Slokar, Krtelj, Batič, Novinc, Čermelj, Trošt, Kompara, Košuta, Skok, Mladini, Kalin, Kodrič, Batagelj, Copič, Saksida, Lozar, Jerin, Bratina, Mavrič, Ferdin, Jejčič, Krečič, Vrčon, Brankovič, Šuligoj.

Rovtar je domači priimek v obeh vaseh. Rodu sledimo vse do leta 1640, skozi 12 generacij.

Handwritten text in cursive script, possibly a name or title, partially obscured by a dark rectangular overlay.

12

Handwritten text in cursive script, possibly a name or title, partially obscured by a dark rectangular overlay.

...a ...

Yeni

!

Podatke za knjigo sem našel v številnih arhivih in literaturi. V nadaljevanju je poskus seznama arhivov in bibliografije o vaseh Stomaž in Skrilje, saj ga bo treba gotovo zelo hitro dopolniti.

- Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana: franciscejski kataster (Stomaž, Skrilje).
- Arhiv Tina Mamića, Skrilje.
- Arhiv Zavoda za varstvo kulturne dediščine, OE Nova Gorica, dosjeji: Skrilje; Skrilje – cerkev sv. Marjete (EŠD 3735); Skrilje – domačija Favetti; Stomaž; Stomaž – cerkev sv. Tomaža (EŠD 4059).
- Arhiv Župnije Stomaž: matične knjige, družinske knjige.
- Arhiv Župnije Vipavski Križ (po ukinitvi župnije Stomaž 1. januarja 2018 stomaški arhiv pripade kriškemu) .
- Arhiv Župnije Kamnje: matične knjige, družinske knjige, urbarji.
- Državni arhiv Gorica: jožefinski kataster (Stomaž in Skrilje, št. 214, 215, 216), terezijanski kataster (Kamnje, št. 12).
- Državni arhiv Trst: franciscejski kataster (Stomaž – San Tomaso di Scilla, Skrilje – Scilla).
- Škofijski arhiv Koper: matične knjige in družinske knjige za Stomaž in Kamnje.
- Zgodovinski arhiv Nadškofije Gorica: matične knjige za Skrilje in Kamnje.

Cerkve župnije sv. Mihaela v Kamnjah na Vipavskem; Pavel Peter Bratina; Župnijski urad Kamnje, Kamnje 2002.

Čaven in Mala gora v spominih Alojza in Lenarta Slokarja; Pavel Peter Bratina; samozaložba, Kamnje 2012.

Dekanija Vipavska (1 in 2); uredil Luka Vidmar; Mohorjeva družba, Celje 2004.

Goriško gospostvo ob prehodu pod Habsburžane; Vojko Pavlin; Goriški muzej, Nova Gorica 2006.

Hoja za besedo; Franc Černigoj; Občina Ajdovščina, Ajdovščina 2012.

Mala gora, kraj lepih spominov in trdega dela; uredila Kristina Valič; Zveza prijateljev mladine, Ajdovščina 2007.

Oblikovanje primorske domačije; Marko Rovtar; Univerza v Novi Gorici, Nova Gorica 2011. Knjiga je tudi na spletu: <https://www.yumpu.com/xx/document/view/16435339/marko-rovtar-univerza-v-novi-gorici>

O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem; Janez Höfler; Viharnik, Ljubljana 2016.

Pod to goro Čavensko; Pavel Peter Bratina; Mohorjeva družba, Celje 2014.

Skrilje in Skriljani; Ana Bizjak, Irena Mermolja in Špela Vidmar; Zveza prijateljev mladine, Ajdovščina 1998.

Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787, 3. zvezek; uredil Vincenc Rajšp; Arhiv Republike Slovenije in ZRC SAZU, Ljubljana 1997.

Upravna enota Ajdovščina; uredila Helena Seražin; Umetnostno-zgodovinski inštitut ZRC SAZU, Ljubljana 2012.

Vladimir Makovec; uredila Zdenka Žigon; Lavričeva knjižnica, Ajdovščina 2009.

Avtorji in viri fotografij:

1, str. 18-19, 20

Državni arhiv Gorica / Archivio di Stato Gorizia, Via dell'Ospitale 2a, Gorica / Gorizia, Jožefinski kataster, št. 214, foto: Tino Mamić

str. 10-11, 8, 9

Istituto Pio Paschini, Evangeliarium Foroiuliense, Čedad / Cividale del Friuli, Museo Archeologico Nazionale, codex CXXXVIII, www.librideipatriarchi.it/evangelario-forogiuliese-2

4, 5, 7

Republika Slovenija, Ministrstvo za kulturo, Maistrova 10, Ljubljana, Zakon o varstvu kulturne dediščine, Uradni list RS, št. 16/2008, <http://giskd6s.situla.org/giskd>

6, 48, str. 72-73, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 137

Državni arhiv Trst / Archivio di Stato di Trieste, Franciscejski kataster, [www.archiviodistatotrieste.it/AriannaWeb/main.htm?eads=#33688_archivio](http://www.archiviodistatotrieste.it/AriannaWeb/main.htm?eads=*#33688_archivio)*

11, 198, str. 146-147

Škofjjski arhiv Koper, Matična knjiga poročenih V (1795-1820), župnija Kamnje, ŠAK Ž Kam MKU 5, foto: Pavel Peter Bratina

15, 30, 50, 75, 90, 92, 105, 110, 111

Zavod za varstvo kulturne dediščine, dosjeji o Skriljah in Stomažih, Nova Gorica

17

Planinsko društvo Podpeč Preserje, www.pd-podpec-preserje.net

18

Zgibanka Mala gora, Planinska sekcija Kamnje, Občina Ajdovščina, www.tic-ajdovscina.si/mma_bin.php?id=2012041309410602

20

Državni arhiv Trst / Archivio di Stato di Trieste, Franciscejski kataster, www.archiviodistatotrieste.it/AriannaWeb/main.htm?eads=*#60542_archivio

21, 25, 108, 122, 194, 196

Škofjski arhiv Koper, Matična knjiga krščenih I (1627-1674), župnija Kamnje, ŠAK Ž Kam MKK 1, foto: Pavel Peter Bratina

25

Arhiv župnije Stomaž, Stomaž 35, 5263 Dobravlje, foto: Tino Mamić

27, 28, 29

Avstrijski državni arhiv / Österreichisches Staatsarchiv, Dunaj / Wien, The Historical Map Portal, First Military Survey (1763-1787), www.mapire.eu

34, 36

Škofjski arhiv Koper, Status animarum I (XIX. in XX. stoletje), župnija Stomaž, ŠAK Ž Kam MKU 5, foto: Tino Mamić

35

Arhiv župnije Kamnje, Kamnje 52, 5263 Dobravlje, Urbar za Stomaž 1766, U23, foto: Pavel Peter Bratina

str. 40-41, 40

Arhiv Republike Slovenije, Dosje Albin Bratina, SI AS 1829/944, foto: Tino Mamić

38, str. 40

Zasebni arhiv Anice Fabec Kalin, Trst

43

RTV portali in novi mediji, Radiotelevizija Slovenija, Zrcalo in svetilnik, Portret dr. Draga Klemenčiča, dokumentarna oddaja, 2006, scenaristka Romana Kocjančič, režiser Igor Šmid, <http://4d.rtvsl.si/arhiv/dokumentarni-filmi-in-oddaje-verski-program/25149685>

str. 45

Družina št. 4, 26. januarja 1975, str. 3

44

Arhiv Župnije Dravljje, www.zupnija-dravljje.si/o-zupniji/o-zupniji-dravljje

45

Arhiv Župnije Studeno, <http://zupnija.studeno.com/?p=1289>

46

Arhiv župnije Stomaž, Stomaž 35, 5263 Dobravlje, foto: Tino Mamić

69

Družina, 13. maj 1990, str. 4

str. 78-79, 103, 106, 188

Škofjski arhiv Koper, Matična knjiga poročenih III (1742-1789), župnija Kamnje, ŠAK Ž Kam MKP 3, foto: Tino Mamić

94

Zemljevid je ss pletne strani Hribi.net, kjer so opisi s fotografijami vseh slovenskih planinskih poti: http://www.hribi.net/zemljevid_poti.asp?id=500

104

Zasebni arhiv Srečka Bratine, Koper

str. 76-77, 105

Škofjski arhiv Koper, Matična knjiga krščenih IV (1739-1789), župnija Kamnje, ŠAK Ž Kam MKK 4, foto: Tino Mamić

107, 124

Arhiv župnije Kamnje, Kamnje 52, 5263 Dobravlje, foto: Pavel Peter Bratina

113

Novi Glas, 6. april 2017, str. 8, članek je objavljen tudi na internetu: www.noviglas.eu/skrilje-prvic-omenjene-l-1063-ne-1086

118

Kongresna knjižnica / Library of Congress, Washington, Digital file no. Cph 3c20687 <https://www.britannica.com/biography/Alexander-III-pope>

119

Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem: Primorska, Janez Höfler, Viharnik d.o.o., Ljubljana 2016. Knjiga je prosto dostopna na internetu: www.viharnik.com/downloads/HistTop_Primorska.pdf

120, 121

Goriško gospostvo ob prehodu pod Habsburžane; Vojko Pavlin; Goriški muzej, Nova Gorica 2006

123, 125

Arhiv župnije Kamnje, Kamnje 52, 5263 Dobravlje, Status animarum IV (1893-2000), STA 5, foto: Pavel Peter Bratina

str. 102-103, 131

Arhiv župnije Kamnje, Kamnje 52, 5263 Dobravlje, Matična knjiga poročenih IX (1902-1949), KM 9, Pavel Peter Bratina

127

Janko Kralj - utišani in pozabljeni slovenski politik 1898-1944, Lučka Kralj Jerman, Družina, Ljubljana 2008

129

Dr. Viktor Valič, življenje in delo podeželskega zdravnika, Andreja Valič Zupan, Zbornik Občine Predvor, Preddvor 1999, www.gorenjci.si/osebe/vali%C4%8D-viktor/630

130

Zasebni arhiv Nade Kravos, Skrilje

134

Šolske sestre sv. Frančiška Kristusa Kralja, Strmi pot 4, Ljubljana, <http://solske-sestre.si/sl/s-pavla-s-darinka-bajec>

135

RTV portali in novi mediji, Radiotelevizija Slovenija, Pričevalci, Pavla Bajec, dokumentarna oddaja, 2016, avtor Jože Možina <http://4d.rtv slo.si/arhiv/pricevalci/174440189>

152

Škofijski arhiv Koper, Status animarum 1b (1764-1858), župnija Kamnje, ŠAK Ž Kam SA 1b, foto: Pavel Peter Bratina

154, 155, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165

Marko Rovtar

str. 128-129, 184, 191

Arhiv Republike Slovenije, Franciscejski kataster, SI AS 179/G/FJ/G202/g, k.o. Skrilje, <http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=203310>

185, 186, 187, 191

*Državni arhiv Trst / Archivio di Stato di Trieste, Franciscejski kataster, www.archiviodistatotrieste.it/AriannaWeb/main.htm?eads=*_#33044_archivio*

190

Državni arhiv Gorica / Archivio di Stato Gorizia, Via dell'Ospitale 2a, Gorica / Gorizia, Terezijanski kataster, št. 11, foto: Tino Mamić

naslovnica, 2, 3, 12, 13, 16, 19, 21, 24, 31, 32, 42, str. 50-51, 47, 49, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 93, 104, 109, 112, 114, 115, 116, 117, 133, 136, str. 110-111, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, str. 134-135, 189, 192, 193, 195, 197, 199, 200

Tino Mamić

Kazalo

Uvod.....	6
-----------	---

Stomaž

1. Nastanek vasi pod Čavnom.....	11
2. Zgodovina vasi Stomaž.....	19
3. Foučkarji, ki so spreminjali dolino in svet.....	43
4. Turistično zanimive točke pri Stomažih.....	55
5. Glavne rodbine po hišnih številkah iz leta 1818.....	79
6. Stomaški priimki.....	85

Skrilje

7. Zgodovina vasi Skrilje	97
8. Skrlani, ki so spreminjali dolino in svet.....	111
9. Turistično zanimive točke v Skriljah	119
10. Glavne rodbine po hišnih številkah iz 1821	137
11. Skrivski priimki	143
12. Viri	155
Avtorji in viri fotografij:	158

